

J O S E F H R O N E K

Česká škola národní

**v historickém vývoji a v dnešní
podobě.**

Nákladem Cyrillo-Methodějského knihkupectví Gustav Franci v Praze

Od téhož autora
jsme vydali:

Národní škola a katecheta.

1931, 8°, stran 300, cena Kč 22.—.

**Poctěno cenou Duchovní
české akademie 1931.**

Z četných odborných posudků,
které nás došly, vyjímáme ú-
ryvky:

Ve »*Učovateli*« píše konsist.
rada *Fr. Košák*: ... Prof. Hronek
vydává tu spis skromný názvem,
ale bohatý obsahem ... Je to vý-
borná rukověť pro katechety, spis
opravdu časový, který zaslouží,
aby byl v rukou každého učitele
náboženství..., vždyť kniha ta
prokáže jim služby mnohé a
trvalé...

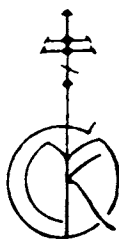
V »*Čas. katol. duchov.*« spiso-
vatel *K. Reban* uvádí: Velice
záslužnou práci vykonal p. autor
tímto spisem ... Pro kněze, boho-
slovce a laické katechety bude to
pomůcka nepostrádatelná, za kte-
rou jsme autoru srdečně vděční.

Prof. Mons. *U. Kubiček* píše
nakladatelství: Pro poslu-
chače bohosloví *velmi dobrá pří-
ručka*, zvláště vzhledem k zna-
losti zákonů školských ... Ve
»*Učovatel. listech*« pak věnuje
knize obšírnou kritiku.

ČESKÁ ŠKOLA NÁRODNÍ
V HISTORICKÉM VÝVOJI A V DNEŠNÍ PODOBĚ.

JOSEF HRONEK

ČESKÁ ŠKOLA NÁRODNÍ
V HISTORICKÉM VÝVOJI
A V DNEŠNÍ PODOBĚ

V PRAZE 1932.

*Nákladem Cyrillo-Methodějského knihkupectví
Gustav Franci, Praha.*

NIHIL OBSTAT

PROF. DR. CAROLUS KADLEC,
censor.

IMPRIMATUR

PRAGAE, DIE 7. JUNII 1932.

CAN. DR. THEOPHILUS OPATRNÝ,
Vicarius generalis.

N.: 7460.

L I T E R A T U R A .

Anketa ministerstva školství a národní osvěty o školské reformě, 1929.

Beneš Ů., Škola a výchova v demokratickém státě, 1921.

Bělohávek-Hradec, Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou, 1930.

Buzek K., Úvod do právní organizace národního školství v republice Československé, 1931³.

— Úvod do studia právních základů národního školství, 1930.

Čapek E., Národní školství v ČSR., 1930.

Československé církevní zákony (red. Bušek), 1931.

Deset let Československé republiky — úřední publikace, 3 díly, 1928.

Dewey-Mrazík, Škola a společnost, 1904.

Dvorský, Paměti o školách českých.

Frind A., Die Geschichte der Bischöfe u. Erzbischöfe von Prag, 1873.

Chlup O., Vývoj pedagogických ideí v novém věku, 1925.

Janota Osv., Zákony o školách národních, 1923—1924.

Jarolímek J., Školská reforma a potřeba povinné národní školy vyššího stupně, 1929.

Kadlec K., Z ústavního vývoje habsburského mocnářství, 1912.

Kádner O., Dějiny pedagogiky, 1909—1923.

— Vývoj a dnešní soustava školství, I. díl 1920, II. díl 1931.

Kapras J., Přehled právních dějin zemí koruny české, 1930.

Keprta J., O národním školství v hl. městě Praze, 1922.

— Význam a ráz nových učebných osnov pro obecné školy, 1931.

- Košák Fr.*, Dějiny české katechetiky, 1922.
- Kriebel O.*, Co schází naší národní škole, 1930.
- Kroess A.*, Geschichte d. böhm. Provinz der Gesellschaft Jesu. I. Bd., 1910.
- Krofta K.*, Stará a nová střední Evropa, 1929.
- Masaryk T. G.*, Česká otázka, 1908.
- Mauer J.*, Pedagogický ruch let 1924—1930. Kniho-
pisný výbor, 1931.
- Národní škola v ČSR. Zkušenosti a směrnice, 1930.
- Pekař J.*, Dějiny československé, 1921.
- Smysl českých dějin, 1929.
- Podlaha Ant.*, Series praepositorum, decanorum...
s. m. eccl. Pragensis, 1912; Supplementum I.,
II., III.
- Dějiny arcidiecése Pražské, díl I., 1917.
- Příhoda U.*, Racionalisace školství, 1930.
- Svoboda Jos.*, Katolická reformace a mariánská dru-
žina, 1888.
- Šafránek J.*, Školy české, I. díl 1913; II. díl 1918.
- Šusta Jos.*, Dějiny Evropy v l. 1812—1870, I. d. 1922
a další.
- Světová politika v l. 1871—1914, I. d. 1924 a další.
- Uašek Bedř.*, Práce a oběti pro katolickou školu jinde
a u nás, 1925.
- Uašica Jos.*, Katechismus katolickej P. Petra Kanýzia,
1931. Soukromý tisk arcibiskupa dr. L. Prečana.
- Věstník ministerstva školství a národní osvěty, 1919
a další.
- Weisz A.*, Geschichte der österreichischen Volksschule,
1904.
- Geschichte der Theresianischen Schulreform in
Böhmen, 1906—8.
- Winter Z.*, Život a učení na partikulárních školách če-
ských, 1901.
- Zákony školské — v l. 1902—1911 red. K. V. Tučka.
- Zákony školské, vydávané Ústředním nakladatelstvím
a knihkupectvím učitelstva čsl. v Praze od l. 1919.
- Zela St.*, Náboženské poměry v Olomouci za biskupa
Marka Kuena, 1931.
-

O B S A H :

Str.:

Ú v o d .

1. Soustava školství výsledkem staletého vývoje. — 2. Otázka školská z nejvýznamnějších v dnešní době. — 3. Nejdůležitějším druhem školství škola národní. — 4. Škola národní v historickém vývoji a v dnešní své podobě předmětem této úvahy 11

D í l p r v n í .

VÝVOJ ŠKOLSTVÍ POD DOZOREM CÍRKVE.

Školství ecclesiasticum.

A. Za ranních červánků křesťanství v našich zemích:

5. První křesťanští panovníci. — 6. Péče o výchovu funkce sociální. — 7. Počátky starokřesťanského školství 17

B. Pod ochranou orlice svatováclavské:

8. Založení biskupství v Praze a zřízení školy biskupské. Biskupství v Olomouci. Organizace školy biskupské. — 9. Školy klášterní. — 10. Školy kapitulní 19

C. U záři české koruny:

11. Organizace duchovní správy. — 12. Školy farní. — 13. Vznik měst. — 14. Městské školy parochiální. — 15. Organizace městské školy. — 16. Školy »malé« 25

D. Školství pod dozorem university:

17. Stav školství po válkách husitských. — 18. Školy utraquistické. — 19. Řád školní. — 20. Školství bratrské. — 21. Školy katolické. — 22. Uvedení jesuitů do Čech, na Moravu a na Slovensko 31

F. Školství v době neomezeného absolutismu:

23. Stav školství po míru vestfálském. — 24. Školy piaristické. — 25. Poměry poddanské zabraňují rozvoji školství. Vliv živlu německého a probuzení sebevědomí národního 39

Díl druhý.

VÝVOJ OBECNÉHO ŠKOLSTVÍ POD DOZOREM STÁTU.

Školství politicum.

A. Školské reformy Marie Terezie:

26. Osvícenství a obraz školství na něm založeného. — 27. Eudaemonistické pojetí státní politiky Marie Terezie. — 28. Jan Ignác Felbiger. — 29. Tereziánský školní řád. — 30. Josef II. — 31. Leopold II. 45

B. Politické zřízení školské:

32. František I. — 33. Politické zřízení obecných škol. — 34. Ferdinand V. 54

C. Úvoj ústavy školské až do uzavření konkordátu:

35. František Josef I. — 36. Ministerstvo kultu a vyučování. — 37. Školství podle konkordátu 60

D. Základní proměny v obecném školství od polovice XIX. století až do rozkladu Rakousko-Uherska:

38. Školství věcí zemskou. Zrušení konkordátu. — 39. Nové ústavní právo. — 40. Říšský zákon o školách obecných. — 41. Školní zákony zemské. Vznik obranných jednot. Osvětou k svobodě . . 64

Díl třetí.

ČESKOSLOVENSKÁ ŠKOLA NÁRODNÍ V DNEŠNÍ PODOBĚ.

A. Začátky obecněškolského práva československého:

42. Konec Rakousko-Uherska. Vznik státu československého. 43. Československé právo obecněškolské, vznik a souvislost s bývalým právem rakousko-uherským 77

B. Základy republikánského národního školství a vývoj školské správy:

44. Ministerstvo školství a národní osvěty. — 45. Svoboda školy a učitelstva. — 46. Pedagogický ústav J. A. Komenského. — 47. Zákon Metelkův. — 48. O koedukaci. — 49. Zákon ze dne 9. dubna 1920, č. 292 Sb. z. a n., jímž se upravuje správa školství. — 50. Nařízení vládní o místních školních radách a výborech. Nařízení vládní o okresních školních výborech 80

C. Československá škola národní v duchu nových zásad pedagogických:

51. Malý školský zákon. — 52. Poradní sbor při ministerstvu pro reformu školskou. — 53. Vládní nařízení, kterým se malý školský zákon provádí. — 54. Prováděcí pokyny k malému školskému zákonu a k vládnímu nařízení. — 55. Zákon ze dne 23. dubna 1925, č. 96 Sb. z. a n. o vzájemných poměrech náboženských vyznání. — 56. Zákon o svátcích a památných dnech republiky Československé ze dne 3. dubna 1925, č. 65 Sb. z. a n. — 57. Učitelský zákon. — 58. Prováděcí výnos k němu. — 59. Organizace škol pomocných pro mládež úchylnou. — 60. Anketa ministerstva škol. a nár. osvěty ve dnech 8. až 12. dubna 1929 82

D. Organická přestavba školství národního:

61. Studijní oddělení při ministerstvu školství. — 62. Normativní činnost ministerstva Dé- rerova. — 63. Normální učebné osnovy pro školy obecné. — 64. Změna schematu, obsahu a úkolu obecné školy. — 65. Spolupráce rodiny a školy. — 66. Státní pedagogické akademie. — 67. Návrh no- vého školního a vyučovacího řádu. — 68. Trestní soudnictví nad mládeží	89
---	----

E. K programu reformy obecné školy:

69. Poznámky k programu reformy:

Organisace školy. — Učebný úkol. — Učebné předměty. — Organisace vyučování. — Otázka kina a rozhlasu. — Výprava školy. — Zdravotní a sociální péče o žactvo. — Administrativa a dozor	109
--	-----

70. Potřeba náboženské výchovy	115
--	-----

71. Přehled organisace školy, navrhovaný Pedagogickou správou školskou	116
---	-----

F. Národní školství v zemi Slovenské:

72. Ratio educationis z r. 1777 a 1806. — Sy- stema scholarum z r. 1845. — 73. Zákonný článek XXXVIII. z r. 1868. — Zákon Apponyiův	117
---	-----

<i>G. Národní školství na Podkarpatské Rusi</i>	124
---	-----

<i>Místo doslovu</i>	126
--------------------------------	-----

<i>Statistický přehled národního školství v ČSR. v l.</i> 1918—19 a 1930—31	128
--	-----

Z k r a t k y :

Mšano. = ministerstvo školství a národní osvěty v Praze.
Mkav. = býv. min. kultu a vyuč. ve Vídni nebo Budapešti.
Nss. = nejvyšší správní soud Čsl. rep., jeho nález neb usnesení.
Sb. z. a n. = sbírka zákonů a nařízení republ. Čsl.
Zák. čl = zákonný článek uherský.
Zem. z. = zemský zákon.
Zšr. = zemská školní rada.

Ú V O D.

1. Soustava školství výsledkem staletého vývoje. — 2. Otázka školská z nejvýznamnějších v dnešní době. — 3. Nejdůležitějším druhem školství škola národní. — 4. Škola národní v historickém vývoji a v dnešní své podobě předmětem této úvahy.

1. Soustava školství v dnešní své podobě je výsledkem staletého vývoje, v němž hlubokou stopu zanechaly přechetné ideje ať již rázu náboženského a politického, nebo hospodářského, kulturního a sociálního.

Péče o výchovu mládeže velmi záhy přestala býti výhradným zájmem rodičů a stávala se funkcí sociální. Od prvních dob vzdělanosti křesťanské měla výchovu mládeže v rukou svých církev. Dříve než stát na to pomyslí, církev měla školy. Při zániku starého světa zachránila doklady jeho vzdělanosti a uchovala tak ústrojnou spojitost kulturního vývoje.

*Koncem středověku se rozvíjí mezi státem a církví zápas o školu. Školství bylo *e c c l e s i a s t i c u m*, podstatnou částí církevního působení. Škola nyní slouží církvi i státu, je orgánem k šíření idejí aristokratických, ať světských, ať náboženských.*

*U novém věku stát pozvolna zbavuje církev práv na školu. Uzdělání z tříd dosud kulturně privilegovaných se šíří postupně na další stavy a posléze i na prostý lid. Stát chápe poslání školy, odtud školství prohlašuje za *p o l i t i c u m*, záležitost státní. Rostoucí*

moc státu ve všech oborech společenského života a obecné přesvědčení o jediné oprávněnosti státní ve věcech výchovy a školství pod vlivem idejí přirozeno-právních prohlašuje zákonem státní vrchní vedení a dozor na veškeré vyučování a vychovávání (v býv. Rakousku zákonem ze dne 25. května 1868, č. 48. říš. zák. a v republice Československé § 120. ústavní listiny a § 1. zákona ze dne 9. dubna 1920, č. 292 Sb. z. a n.).

2. Otázka školská je z největších a nejvýznamnějších otázek dnešní doby. Jak odstupňována byla diferenciace sociálně-politická, tak řešena vždy otázka školská i u nás. Po částečné konsolidaci národního školství rozvráceného válečnými vlivy a zneklidněného varem nových myšlenek následuje na krátký čas stagnace, ale brzy nato opět reformní pedagogické snahy usilují o přestavbu moderní školy v jednotném národním systému a vytvořiti vlastní organizaci školského systému racionalisací a funkcionální organizací školské práce a soustavy na základě laboratorních zkušeností pedagogických v cizině získaných.

3. Uešlo v obyčej lišiti pravidelně tři stupně školství:

- 1. nižší (obecné, elementární, národní);*
- 2. střední, podávající jednak vyšší vzdělání, k návštěvě vysoké školy; jednak odborné, potřebné k určitému povolání v životě odborném;*
- 3. vysoké, vrchol školského a vědeckého vzdělání.*

Nejdůležitějším druhem školství jest škol a národní: obecná a měšťanská. Rodiče, aby zjednali dětem určitý stupeň vzdělání, posílají je do těchto škol, které mají za úkol podávati a zprostředkovati vědomosti a kulturně etické hodnoty. Z národní školy se tvoří obecná kulturní a lidovévychovná instituce, soustavně pečující o vývoj všech schopností žactva. Základní vzdělání nábožensko-mravní, které je každému nejvíce potřebné a ke zlepšení, zušlechtění a zdokonalení celé společnosti nezbytné, ve svobodném, demokratickém státě je zaručeno a vyučování náboženské mezi povinné předměty zařazeno.

4. Tato knížka, jejíž údaje dovedeny až do dubna 1932, chce seznámiti čtenáře s tradicí obecněškolskou a se základními daty našeho národního školství, zachytiti hlavní linii vývojovou první dobu elementární školy až po naše dny, a to v úměrné perspektivě tak, že první z těchto statí jsou stručnější, ježto vyličují období obecnou školu připravující, a kapitoly o vlastní škole národní v dnešní podobě jsou obsírnější, protože dnes národní škola jako jednotný sociální útvar náleží mezi živé sociální skutečnosti a jest středem zájmu všech.

J. H.

Díl první.

VÝVOJ ŠKOLSTVÍ
POD DOZOREM CÍRKVE.
(Školství ecclesiasticum).

Díl I.

VÝVOJ ŠKOLSTVÍ NÁRODNÍHO
POD DOZOREM CÍRKVE.

A. Za ranních červánků křesťanství v našich zemích.

5. První křesťanští panovníci. — 6. Péče o výchovu funkce sociální. — 7. Počátky starokřesťanského školství.

5. Křesťanství k nám vnikalo shora. V Nitře počátkem devátého století je pokřtěn obřadem latinským kníže Privina. R. 845 čtrnáct českých pánů přijímá křest v Řezně, ale missie řezenská neměla většího vlivu na Čechy. Teprve činnost sv. Konstantina a Metoděje r. 863 mohla se vykáhati značnými úspěchy, nejdříve na Moravě. Potom po boji s Němci u Mělníka Bořivoj se přiklonil k Svatoplukovi a poznav na dvoře jeho sv. Metoděje, dal se pokřtiti s 30 průvodci. Za Bořivoje zapustilo křesťanství hlouběji své kořeny v Čechách. Bořivoj jest nejen první křesťan na trůně knížecím, ale také první panovník na úsvitě dějin českých. Jak o něm, tak o Spytihněvu, poznamenávají legendy všeobecně, že byli shromažďovateli kněží a žáků a budovateli kostelů božích. Spytihněv založil kostel svatému Petru apoštolu na hradě Budči, zděný, okrouhlý, nejstarší to svatyni, dochovanou dodnes. V ní byl větší sbor kněží. Po něm panoval Vratislav, utvrzoval křes-

ťanství a založil na hradě pražském chrám sv. Jiří, dnes zmizelý.

6. Prvními vzdělavateli dětí jsou rodiče, ale péče o výchovu mládeže záhy přestávala býti výhradným zájmem rodičů a stávala se funkcí sociální. Od prvních dob vzdělanosti křesťanské měla výchovu mládeže v rukou svých církev, neboť měla posláním a nejvyšší učitelskou autoritu, jíž se jí dostalo od jejího božského zakladatele: »Dána jest mi veškerá moc na nebi i na zemi... učte všechny národy!« — Po všechna staletí zakládala školy a ústavy všech odvětví vědních. Tak tomu bylo i v našich zemích.

Dříve než stát na to pomyslit, církev měla školy. Přirozeně sloužily v první řadě potřebám církve, vzdělávaly dorost řeholní a kněžský. Odtud v dobách nejstarších zakládány byly při klášterech a v sídle biskupském.

7. Ale školy zřizovány byly i při některých kostelích. Tak u kostelů Bořivojem založených (na Levém Hradci sv. Klimenta, nejspíše ještě dřevěný, na hradě pražském po pokoření Strojníra ke cti Panny Marie blíže býv. proboštství ve 3. nádvoří) a v okolí Lidmily předpokládáme můžeme kněze slovanské i jako učitele, kteří přišli z Moravy. O přítomnosti svatého Metoděje v Čechách nemusíme pochybovat, ač o jeho působnosti v Čechách podrobnější zprávy nemáme. Hlavní je, co se dovídáme o školské výchově mladého Václava: »i dala jej bába jeho Lidmila učiti knihám slovanským; a on následuje svého učitele, dobře se naučil všemu vbrzce. I přesadil jej pak kníže Vratislav v Buděč a chlapec počal se učiti knihám latinským a naučil se dobře.« Tato výchova jak péčí babiččinou, tak otcovou, působila na Václava tak, že »překročiv léta chlapectví, překrásným květem jinošství se zastkvěl.« Kde se Václav pod dozorem sv. Lidmily počal učiti knihám slovanským je ovšem neznámo, učitelem sv. kněžice byl patrně kněz Pavel, na Budči vzdělán latinsky knězem Wenno (= Učený?).

Podobně víme o školení sv. Vojtěcha. Doma, na venkovském sídle Libici, vodním hradě se 2 kostely, syn Slavníka a zbožné Střezislavy, vyučován byl knězem

Radlou, nato pak se odebral na slavné učení. vedené proslulým Otrichem. do Magdeburku.

B. Pod ochranou orlice svatováclavské.

8. Založení biskupství v Praze a zřízení školy biskupské. Biskupství v Olomouci Organizace školy biskupské. — 9. Školy klášterní. — 10. Školy kapitulní.

8. Historicky nejdříve u nás vznikla škola biskupská. R. 973 za souhlasu Benedikta VI. a Otty I. svolil nově nastolený biskup v Řezně, sv. Wolfgang, aby v Čechách utvořena byla nová diecése a tak založeno biskupství v Praze a podřízeno metropolitovi mohučskému. Rozloha diecése Pražské byla (podle listiny z r. 1085) veliká, obsahovala mimo Čechy, Moravu a Slezsko i Krakovsko, býv. Halič až ke Stryji a Buhu, jakož i Slovensko, alespoň z větší části. Prvním biskupem se stal Sas Theomar (= Dětmar, † 982), jenž po léta pobýval v Čechách a uměl dokonale slovansky. Nepochybně hned s osazením biskupství také zřízena při něm biskupská škola, ač první zmínka o ní teprv z r. 1008. Usuzujeme tak z toho, že v r. 976, na poradě biskupské, kterou svolal arcibiskup Willigis byl přítomen Dětmar (»adstipulantibus quoque assesoribus nostris venerabilibus Episcopis... Pragensi...«) a z usnesení této rady vydáno nařízení »De didascalo et scholaribus Canonicis.« Dětmar dojista řídil se nařízením metropolity a biskupskou školu založil. Na ní se připomíná v l. 1008—1018 proslulý mistr Hubalt, který rozšířil tak slávu školy Liègesské i u nás.

U sv. Víta povstává hned r. 973 kapitola; první známý probošt je Willico (= Vilík) v l. 989—995 »vir elegans«, »honore praepositurae praeerat caeteris«, »magnanimus amicus« sv. Vojtěcha.*) Za biskupa Jarmíra probošt Marek kapitolu reorganisoval r. 1068,

*) Dr. Ant. Podlaha, Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum s. metropol. eccl. Pragensis a primordis usque ad praesentia tempora, 1912, pag. 1.

zavedl stanovy a upravil kanovnické praebendy, jichž bylo 25.*) Mezi dignitami byl kanovník magister, je- muž připadla povinná péče o katedrální školu. Do této školy chodil též Kosmas (1045—1125) potomní kanov- ník snad již r. 1086 a od r. 1099 děkan kapitolní a letopisec, jenž o sobě při r. 1074 vypravuje: Aniž chci zamlčeti, co téhož roku. *kdy jsme byli ještě ve školách*, přihodilo se nám viděti... Když jsem žalmy přežvykoval (dum psalmiculos ruminarem)...« První knihu své kroniky věnoval Kosmas mistru Gervasiovi kol r. 1120 kanovníku a magistrovi a scholastikovi na biskupské škole pražské. Věnování začíná slovy: »Libe- raliū artium quibusque studiis pleniter imbuto et omnimodae scientiae sapientia delibuto archigerontae Gervasio...«

Škola biskupská, která byla na hradě, měla řadu učitelů, kteří byli kanovníky: mistra Jeronyma 1170, Alexandra 1177, Bartoloměje 1180, submagistra Chval- ka (Hualco) 1177, Petra 1209, Jana 1216, Heřmana 1224, Bernarda 1229, Štěpána 1238. Kanovník Eber- hard, institutor bonifantů r. 1234 získal ve Velké vsi majetek (quaedam bona), který odkázal ve prospěch 12 bonifantů: »pro enutriendis et vestiendis XII sco- laribus, qui bonifanti sive boni pueri appellantur, qui continue tenentur in ecclesia memorata (scil. Pragensi) deservire in cantu, legenda et psalmodia.« (FRB II., 324; Podlaha, Series, 11., 14.).

Bonifanti (= dobří chlapci) byli povinni v chrámě sv. Víta sloužiti pěním, čtením a říkáním žalmů (in cantu, legenda et psalmodia), za to byli živeni a odí- vání. Zvláště o žáky se staral Vít, (kanovník r. 1225, děkan 1241), jenž patří k nejvzácnějším členům ka- pitoly pražské doby této, opatřil též knihy bohoslu- žebné. Byl zároveň vynikajícím kazatelem. Denně u stolu s ním obědvali 3—4 bonifanti.

*) *Kosmas* o tom zaznamenal: »Prius enim erant irregulares et nomine tantum canonici, inculti, indocti, et in habitu laicali in choro servientes, velut acephali et bestiales centauri viventes. Quos vir prudens Marcus suis verbis et exemplis instruens, et e multis meliores, quasi de prato excerpens flores, ope divina cooperante XXV fratres ordinavit, dans eis religionis habitum et secundum regulam aequalem cibi et potus mensuram. Conf. Podlaha. Series 1.

V bouřích r. 1248 škola zanikla, ale vzkřísila se opět za vlády Přemysla Otakara II. a zas proslula záhy tak, že vyhledávána byla i cizinci, jak o tom svědčí opat admontský Engelbrecht: »L. Páně r. 1271 uchýlil jsem se na studium do Prahy, kde onoho času u mistra Očka a mistra Bohumila v městě pražském. čtoucích o mluvnicku a logice jsem se učil a prospěl tolik, že mezi druhy nebyl jsem pokládán za nejmenšího. Tam také po prvé slyšel jsem výklad o knihách ve věcech přírodních od mistra Řehoře, tehdy kanovníka a scholastika pražského, jenž později stal se tam biskupem.« Mistr Řehoř z rodu pánů Zajíců z Waldeka, jako scholastik přednášel o knihách Aristotelových.

Jan IV. z Dražic, kanovník pražský, po smrti Řehořově nejznamenitější biskup pražský, po 42letém biskupování zavírá řadu biskupů na stolci sv. Vojtěcha, při kapitole sv. Víta založil r. 1340 nové tři prae-bendy kanovnické, vedle probošta a děkana také scholastika pro školy. Kapitola u sv. Víta byla vždy ze všech kapitol nejpřednější a vážnost měla nemalou, úkol svůj mohla tím snáze plniti, protože dosáhla rozsáhlých statků.

Roku 1062 zřídil Vratislav druhé biskupství v Olomouci se svolením Alexandra II. Za souhlasu pražského biskupa Šebíře oddělil Moravu od biskupství pražského a dosadil za biskupa olomouckého Jana († 1085), mnicha benediktinského z Břevnova. Na olomouckém stolci biskupském od počátku seděli vynikající biskupové. Sedmý biskup Jindřich Zdík (1126 až 1151), jemně vzdělaný, srdce výtečného, výmluvnosti ohnivé, postaral se o to, aby dobudován byl nový stolční chrám, neboť starý kostel sv. Petra nestačil stále rostoucím potřebám a tak 30. června r. 1131 mohl býti vysvěcen nový chrám sv. Václava a tam také s přivolením papeže Innocence II. a arcibiskupa mohučského Vojtěcha přeneseno sídlo biskupské.

S počátkem biskupství založena i kapitola v Olomouci u sv. Petra o 8 členech, r. 1131 převedena k nové katedrále u sv. Václava a rozhojněna na 12 kanovníků a děkana. I tam byla škola biskupská, která se připomíná již r. 1073. Od r. 1249 spravoval ji scholastik.

Úřad správce této školy povýšen byl papežem Řehořem X. listinou r. 1274 (v Lyoně, II. Idus Martii) na žádost biskupa Brunona a kapituly na scholasterii a scholastikus měl bdíti nejen nad školou katedrální, nýbrž i nad školami celé diecése. Katedrální škola byla v Olomouci jedinou. Teprve roku 1473 bylo papežskou Stolicí a králem Matyášem dovoleno u sv. Mořice školu zřídit, a později zřízena i škola u sv. Michala, ale obojí škola podřízena byla doзору kapituly. Škole katedrální dal biskup Marek Kuen (1553 až 1565) r. 1563 promyšlený vyučovací a výchovatelský řád, v němž uplatňovaly se dávno před Komenským zásady, které tento ve své *Didaktice* pronesl.*) Na katedrální škole vyučovalo se i češtině. Vzdělání na škole katedrální bylo na vysokém stupni, jak svědčí rukopisy učitelů a žáků, dodnes v kapitulní knihovně chované.

V čele školy stál magister scholarum, později *canonicus scholasticus*, jemu podřízen byl *rector* (ludi magister), tomu k ruce dáni *custodes* a *circatores*, *cantor* a *armarius* (= knihovník). Dómský scholastik byl později zástupcem biskupovým ve věcech školských a zároveň inspektorem všech škol diecésních.

Organisace těchto škol se dělila:

1. na *schola minor* — psaní na tabulce, čtení, žalmy nazpaměť, vedle náboženství.

2. na *schola maior* — pro vyšší vyučování, a to pro učebné odbory *trivium* (formální vzdělání) a *quadrivium* (materiální vzdělání), I vznikl onen oblíbený kruh sedmera umění. *Artes formales* či *sermocinales* byly:

1. gramatika — mluvnické *Aelia Donata*, učitele sv. Jeronyma ve IV. století, knihy *Prisciana*, současníka dějepisce *Kassiodora*, v 6. století, *bajky Ezopovy*, skladby *Dionysia Catona* a *Avianovy*, konala se slohová cvičení, podle pravidel, která sestavil *Alexandr z Villedieu*.
2. rhetorika — řečnictví se učilo na *Ciceronově* spisu *de inventione*, konaly se četné pokusy praktické.

*) Jak dokázal univ. prof. Dr. *Jos. Kachník*, Katedrální škola v Olomouci a její vyučovací řád z r. 1563. *Vychovatel. listy*, 1931.

3. dialektika — užíváno Boëtia.

Artes reales byly:

1. arithmetika — obsahovala hlavně způsob počítání a stanovení kalendáře (= computus),
2. geometrie — měřictví, povstávaly velké mapy na stěnách kostelů a klášterů.
3. musika — hudba nevztahovala se pouze na ovládnutí nástroje, ale musicus musil znáti také pravidla o tónech, rytmu a pod. Zpěv byl nutnou podmínkou pro úřady církevní, tak kanovníkem se nikdo nemohl stát, kdo neuměl zpívat. Učebnicí bylo patero knih Boëtiových († 525) de musica.
4. astronomie — nauka o hvězdách.

Cílem vyučování byla: sacra theologia. Tři léta trvala škola menší, devět, v nejlepším případě sedm let trvalo učení ve škole vyšší.

9. Nejblahodárněji působily u nás kláštery svými školami. Záslužnou činnost k povznesení vzdělání rozvinul staroslavný klášter benediktinský v Břevnově.

R. 992 vracel se biskup Vojtěch přes Bavorsko do Čech. Nešel však sám, ale v průvodu 12 mnichů, které s sebou vzal na hoře Aventinské. Pro ně potom s knížetem Boleslavem II. založili r. 993 klášter v Břevnově. 31. května 993 přijal papež klášter ve svou ochranu. Nezůstal ve svém působení osamocen, tak vznikají další kláštery na Ostrově u Davle 999, u sv. Jana pod skálou 1050, pro slovanský jazyk i umění význačný klášter na Sázavě, založený sv. Prokopem 1032, z kláštera sázavského snad je první část evangelia Remešského; v Kladrubech 1108, v Přešticích 1245, Přimdě 1306.

Z Břevnova vyšly kláštery na Moravu: Rajhrad 1048, Hradiště u Olomouce 1078 a Třebíč 1109. Police 1123, Broumov 1322; dále byly kláštery v Opatovicích 1086, v Litomyšli 1098, Vilémově 1120, v Postoloprtech (Apostolorum Porta) 1121, v Podlažicích 1159.

Olomoucký biskup Jindřich Zdík (1126—1151; tvrzení, že byl synem Kosmovým není správné, zakládá se na novějších listinách, podvržených Bočkem), muž svatý a učený, uvádí do Čech »bílý řád« praemonstrátský. Sion na Strahově (1143) stává se kolébkou řádu praemonstrátského v našich zemích. Praemonstráti

měli kláštery v Litomyšli 1145, v Želivě 1148, v Milevsku 1187 a v Teplé r. 1197 založil jim klášter bl. Hroznata; na Moravě přišli do Hradiště u Olomouce 1151, v Luce u Znojma 1190.

Brzy nato usazují se v Čechách »šedí« bratři cisterčtí, uvedení králem Vladislavem II., jenž založil pro ně klášter v Sedlci u Kutné Hory r. 1143 a v Plasích 1145. Později vznikly kláštery cistercké v Nepomuku 1153, ve Svatém Poli 1157, v Mnichově Hradišti 1177, v Maštově 1193 (tento klášter byl 1196 přeložen do Oseka), ve Vyšším Brodě 1259, ve Zlaté Korumě 1263, Zbraslavi 1292, Skalici u Kouřimě 1357.

Na Moravě byly cistercké kláštery na Velehradě 1202, ve Žďáru 1251 a ve Vyzovicích 1261.

Řád Johanitů (rytířů sv. Jana v Jerusalemě) měl kláštery v Praze, konec mostu u P. Marie pod řetězem 1159 a v Kladsku 1184; hlavní sídlo měli ve Strakonících.

Bl. Anežka, dcera Přemysla Otakara I. (1208 až 1282) zakládá klášter klarisek a hospitální bratrstvo (6. února 1233), bullou Řehoře IX. Omnipotens Deus qui ze dne 14. dubna 1237 přetvořené jako církevní řád křižovníků s červenou hvězdou. Přicházejí řády sv. Dominika a sv. Františka.

Dílo klášterů bylo obrovské. I moderní historik (I. V. Šimák) doznává, že řeholníci nesli život a světlo do pustin a tmy.

Při každém klášteře, byť sebe chudším, byla škola, jejíž úkolem bylo vzdělání příštích kleriků. To byla škola domácí (schola interior = vnitřní). Vedle této byla škola externí (schola exterior), od domácí oddělená, aby se nerušila kázeň, na níž se vzdělávali četní žáci, synkové šlechticů, ale i nadšení chudí žáci, kteří při škole měli plné opatření, za něž konali služby v choru. Rozdělena byla na trivium (gramatika, rhetorika, dialektika) a quadrivium (arithmetika, geometrie, musika, astronomie).

Učení začínalo chorem v ranních hodinách a trvalo obyčejně šest hodin denně. Prázdnin nebylo, ale za to četné církevní slavnosti a svátky; též školní slavnosti zabraly dosti času.

Kázeň byla přísná, tělesný trest, metla nechyběla, též půst a carcer, nikoli však ve strohé formě, naopak,

život na těchto školách byl radostný. Dozor nad školou klášterní měl magister principalis.

A tak řády duchovní správou, vyučováním mládeže, pěstováním vědy a umění působily záslužně k povznesení hmotné i duševní kultury, že v této době požehnaného rozkvětu života klášterního sanctitatem spirare visa est Bohemia. Úcta k církvi stoupala a pravá, vnitřní zbožnost se vlévala do srdce.

Kláštery středověké smetlo z největší části husitství, a pokud je které přetrvaly, byly reformací přivedeny takřka na kraj záhuby, teprve romanisace katolické společnosti české otevírá jim opět pole blahodárného působení.

10. Podobné zřízení jako na škole biskupské a klášterní škole externí bylo i při kollegiálních kapitulních školách ve Staré Boleslavi, kde zřízena r. 1052 kapitula u kostelíku sv. Kosmy a Damiana v r. 1046 postaveného; jiné kapituly a při nich školy byly: v Litoměřicích 1059 u sv. Štěpána za biskupa Šebíře založená Spytihněvem II.; na Vyšehradě, kde kapitolu založil r. 1070 Vratislav II. jako exemptní, nepodléhající pravomoci pražského biskupa, byla kapitulou nejpřednější po svatovítské; i její škola měla svou skvělou pověst, naposledy na sebe upoutala pozornost r. 1457, kdy na ní působil Oldřich Kříž z Telče, ale počátkem XVI. věku již není o slavné kdys škole zpráv; na Mělníce 1086, v Sadské 1115, u sv. Jiljí v Praze 1238 a r. 1263 u Všech Svatých na hradě, s níž spojena kapitula mělnická.

Na Moravě byly v Kroměříži u sv. Mořice 1262, kterou vysadil Bruno a v Brně u sv. Petra a Pavla 1296.

Na biskupské škole u sv. Víta, podobně i na Vyšehradě se utvořilo studium generální od r. 1271, na němž přednášeli vynikající učenci, ale přece na vyšší studia naši chodili za hranice; do Paříže (biskupové Daniel a Břetislav), do Luttichu (Kosmas), do Bologně, Padovy, Vincenzy a jinam.

C. Ú záři české koruny.

11. Organizace duchovní správy. — 12. Školy farní. — 13. Vznik měst. — 14. Městské školy parochiální. — 15. Organizace městské školy. — 16. Školy »malé«.

11. Dlouho to u nás trvalo, než provedena byla řádná organizace duchovní správy v určité okrsky farní. Až

do Jaromíra není v listinách o faře nějaké ani zmínky. Kostely zakládány ještě před zřízením diecése na hradech, odtud také odvozeno jejich jméno (castellum = kostel). Sv. Vojtěchu sice bylo přiznáno právo stavěti kostely na místech vhodných, ale i to záleželo na pánech místního obvodu. Tak byl kněz odvislý od svého patrona, jehož byl vlastně domácím kaplanem, a také patron si osoboval právo i k desátkům církevním. Kněží na hradech učili ovšem sobě svěřené dítky ve vědomostech tenkrát potřebných. Za Boleslava II. podle Kosmy povstalo 20 kostelů, což by asi souhlasilo s počtem obvodů hradských. V celém okrsku hradském byl jen jeden kostel původně a při něm více duchovních. Rostoucí lidnatostí a rozšířením křesťanství i po venkově nastala i tam potřeba kostelů a kněží.

Přibývá kostelů, zpravidla bohatě nadaných, na půdě soukromé a k jejich zakládání od XII. století není potřebí knížecího svolení. Tak zakládány kostely na statcích biskupských, kapitulních a klášterních, šlechta a kanovníci nezůstávají pozadu. Řada kostelů rané doby románské se dosud dochovala; tak na 200 menších kostelíků, jako Prosek, Tismice, Záběž, Vinec, Podvorov, Kondrac, Řezovice (na Moravě) a j. svědčí o rozvoji, bohatství a vroucnosti uměleckého cítění měrou přehojnou. Není příčiny také, proč bychom jim hned od počátku nepřiznávali práva farní. Vrchní dozor mělo 10 arcijáhnů, obyčejně katedrální kanovníci. Jejich visitační okresy jsou: pražský, kouřimský, bechyňský, plzeňský, horšovský, žatecký, bilinský, litoměřický, boleslavský a hradecký. Roku 1142 v Praze dlel legát kardinál Quido nařizuje, aby v obou diecésích farní obvody byly určité ohraničeny a aby každý farář znal celou osadu a o ni se staral. O zřízení dekanátů (vikariátů) v této době nečteme. První zpráva o dekanátu vyskytuje se kolem r. 1270. Děkan nadřazen je několika farářům, tehdy zvaným plebánům. Deset plebanií tvoří děkanství.

Na Moravě bylo 6 arcijáhenství shodných s kraji: olomoucké, přerovské, břeclavské, znojemské, brněnské a opavské.

Duchovenstvo se sjíždělo na svolání biskupovo k synodám, kdež byly vyřizovány věci duchovní.

12. Znenáhla vznikaly též po venkově farní školy na vzdělání lidu obecného, kde se jako v nejnižších třídách škol biskupských, kapitulních a klášterních pěstovaly základy vědomostí: čtení, psaní, počítání. Učil v nich farář zadarmo, k ruce míval duchovního nebo kostelníka jako školského pomocníka.

V těchto farních školách můžeme důvodně spatřovati první počátek moderní národní školy. Kvetly až do reformace, kdy splynuly většinou s novou kategorií škol městských.

V polovici XIV. století bylo v Čechách na dva tisíce far, nemožno však s jistotou tvrditi, že bylo i tolik škol, ale s určitostí možno říci, že v královských městech a při farách, založených duchovenstvem, školy byly, rovněž i v panských městečkách. V Praze v druhé polovici XIV. století se uvádí farních škol na Starém městě 11, na Novém 7, na Menším jedna, na Hradčanech u sv. Benedikta též jedna. Se školou katedrální, třemi kollegiátními a veřejnou školou Johanitů bylo v Praze za Karla IV. 25 škol, soukromých škol klášterních v to nepočítajíc.

Na sklonku XIII. století byly přiznány farní školy na Moravě v Brně, Znojmě, Mohelnici, Jihlavě, Hlubčicích. O rozkvět scholasterie oloumoucké nejvíce se přičinil biskup Bruno.

13. Před polovicí XIII. století vznikají nové školy. Starým i novým osadám se dostalo privilegií a autonomie, zakládána jsou města, staré školy parochiální přecházejí pod patronát městský.

Český stát byl až do konce XII. století výlučně český, přestává jím býti ve XIII. věku, kdy němčina se stala módní řečí v českém státě. Dvůr posledních Přemyslovců je v podstatě dvorem německým, rovněž i vyšší duchovenstvo. Kolonisace německá ve XIII. a XIV. století ve městech i na venkově též povážlivě rozšiřovala němectví a němectví vnikalo i do škol městských, které byly zakládány po způsobu západním.

14. Nová města při svém zřizování pamatovala na radní dům a vlastní chrám, jehož doplňkem byla škola (»literní dům«, »dům kázně«, »castra Musarum«). Rada městská jako patron si volila faráře i učitele. Nové školy městské nebyly zřizovány proti církvi,

vždyť povstávaly při farách a měly nadále ráz církevní, městského faráře měly přímým představeným, jen náklad na ně nesli měšťané. Byly takové školy stvrzovány i papeži, na př. ještě r. 1446 Pavel II. povoluje zřídit školy v Brně. Urban VI. r. 1386 dává dovolení faráři Křížovi (Crux Alberti di Czírnin), u sv. Mořice v Olomouci, aby měl školu u svého kostela.

Nejstarší zpráva o městské škole, kterou zřizují u nás měšťané, je teprve z roku 1265; mincmistr Eberhard za Přemysla II. dostává právo zřídit školu u sv. Havla, a tato škola svobodami nadána »jako školy jiných měst«. Tedy patrně, že byly tehdy již starší školy městské nežli havelská v Praze.

Obec se starala obětavě o školu, za to náleželo jí právo dosazovati učitele, církvi však i tu zůstal vyhrazen význačný vliv na školské záležitosti. Ale časem nastal zápas o pravomoc nad učitelem — boj o patronát nad školou. Před tím byl vrchním pánem školství scholastikus, kanovník při katedrální kapitole jakožto zástupce biskupův, nyní měl jen dohled, nikoli dosazování učitelů. Jejich examen a approbace mu však zůstávala.

Tak vznikly vedle škol církevních školy městské. v podstatě přece jen školství světské. Městské školy utěšeně kvetly a mohutně se rozvily v XVI. věku jako školy partikulární.

15. V elementech (slabikovati, čísti, psáti) abecedáře si měla vzdělávati škola městská, nikoli studium particulare — městská škola latinská, ale nebylo v tom soustavy, neboť se shledáváme při počtu tříd »s pacholaty první classis«, dělící se na syllabikanty, v žáčky minores a maiores.

Nejstaršího typu městské školy latinské u nás jako v celé střední a západní Evropě jsou trojtřídní. Na prvním stupni byli žáčkové se slabikářem (tabulistae), v druhé třídě byli donatisté (donatisté, že dostávají do ruky první vzorce z mluvnícky Donatovy), na třetím stupni byli alexandristé, žáci, kteří již pilně musili se oháněti grammatikou Alexandra de Villa Dei — typus trojtřídní se jmenuje triviální.

Slavnější školy městské u nás byly o pěti třídách,

mistři pražské university žádají faráře, aby nikterak nepřekáželi žákům choditi ad publicas lectiones.

O školu se staral rektor (rector scholae, rector puerorum), mistr, školmistr, ludimagister, ludipraeses (ludimoderator), na venkově slul »správce školní«, »balkalář«. Měl povinnost starati se nejen o školu, ale i zpěv při mši sv., zvonění, městské písařství (notarius civitatis).

Pomocníci rektorovi (collaboratores) byli mládenci (coadjutores, praeceptores). Officiálové tito byli různého stupně podle vzdělání a úřadu, který zastávali.

Officiálské důchody byly řádné a případné. U nás je nejstarší zpráva o pevném učitelském platě z roku 1370, kdy ustanovuje Jošt z Rožmberka mistru a rektoru školnímu v Rožmberce ročně kopu českou. Po bouřích husitských dlouho není o pevných platech zmínky. Co kde bylo zádušního, pobral Zikmund a patroni. Stance v XVI. věku byly celkem nevalné. Allatury (donášky) byl řádný důchod, vybíraný v pravidelných lhůtách. Pretiales byl plat, který o Suchých dnech čtyřikrát za rok učitelé vybírali od žáků. Vedle pretiales byl všude obyčejný a stálý plat sobotales, týdně vybíraný. V některých městech byl plat až dvacatera způsobu, tak na příklad při vstupu do školy: introitales, od učení čtení ve slabikáři čtenales, o výročním trhu jarmakales, o trhu týdenním nundinales, na křídou kretales, za ořezávání per pennales, na topení a za topení kalefaktura, za rozštípání dřev sekyrables, na zasklení oken vitrales, za hromničky hromničkables, na osvětlování za svíčky kandelales, o dušičkách dušičkables, o sv. Řehoři gregoriales, o velikonocích ovaci, pašcales, v masopustě masopustales. Jak vidno, byly to platy rozmanité, ale celkem nevynesly oficiálům mnoho.

Případné důchody byly za psaní listů a lístků. Sukcentor dostával za Otčenáš po 2 bílých penězích, za druhý list, kterým desku malým pacholatům přilepuje, $\frac{1}{2}$ 4 peníze atd. Druhý důchod byl za kostelní kantaci, třetí důchod byl z minucí. Školský rektor a oficiálové psávali, lepívali a malovali po celý advent kalendáře neb minucí, z nichž nejlepší dávali konšelům na radní dům o Novém roce, nebo do předních rodin městských.

Čtvrtý důchod byly rekordace a koledy, dále petice (žebrání v kostele a před kostelem o božích svátcích), funerales (z pohřebního průvodu a zpívání), od zvonění funusu.

Officiálové mívali stravu na faře; že z toho vznikaly spory, jak na straně farářů, tak na straně nespokojených oficiálů, je samozřejmé.

Zřízením university pražské 1348 zase nový činitel padl do rozvoje nižšího školství. Universita Karlova podle vzoru svého, university pařížské, od počátku brala si právo řídit všechno školství a v dohodě s městy dosazuje na městské školy učitele a vydává pro ně školní řády.

16. Vliv university s počátku byl velmi malý, jakož školám nižším, které podávaly jen elementární učení v jazyce mateřském, universita nebyla valně nakloněna nikdy. Byly to t. zv. školy »malé«, »nízké«, »dětské«, »české« čili schola publica (obecná), civica (měšťanská). Němci jim říkali Kinderschulen, Schreibschulen, Lese-schulen, »deutsche Schulen« na rozdíl od latinských.

Do těchto škol počínalo se chodit kolem sedmi let. Předpokládalo se, že dítě umí již *Uěřim v Boha a modlitbu Páně*. Ve škole učili se žákové počátkům nejpotřebnějších vědomostí, čísti a počítati. Dětem předložena *abeceda*; v ní nahoře písmena velká, pod nimi menší a třetí skupina ještě drobnější. Psaní neučilo se vždy zároveň se čtením. Učitel předepsal a žáci podle předepsaného napodobili. Nedovedl-li žáček napsati sám, učitel vedl mu ruku. Psávali obvykle na černou tabulku. V počtech se cvičili nejvíce z paměti, jako vůbec tehdy paměť daleko více byla cvičena a dosahovala podivuhodné věrnosti a rozsahu. Počítávalo se na prstech jako na třech linkách; na nejnižší u dlaně byly jedničky, v druhém ohbí od dlaně desítky, v třetím sta. Číslo pět myšleno uprostřed prvního článku od dlaně, padesát na druhém článku od dlaně, pět set na třetím. Tak se při počtech konal i dosti složitý tělocvik prstů, později si přenesli tento počítací způsob na papír nebo nějakou desku psací.

Vedle těchto škol dětinských byly v každém městě školy pokoutní (Winkelschulen).

D. Školství pod dozorem university.

17. Stav školství po válkách husitských. — 18. Školy utrakvistické. — 19. Řád školní. — 20. Školství bratrské. — 21. Školy katolické. — 22. Uvedení jesuitů do Čech.

17. Církev katolická byla za bouří husitských rozvrácena a ochuzena. Klerus katolický trpěl naprostou zvůli kolátorů, svých »zaměstnavatelů«, kteří si opět počínali jako kdysi vlastníci soukromých kostelů. Tím utrpělo velice i školství. Také zničení mnohých klášterů, které byly sídlem školního vzdělání, nebylo hned ničím nahrazeno. Když pak Jiří Poděbradský upevnil zase řád a kázeň v zemi, lze v poslední třetině XV. století a po celý XVI. věk stopovati zas utěšený rozkvět vzdělanosti, všude ve větších městech jsou latinské školy partikulární, vedle starých vznikají i nové školy. Z ciziny se ohlašuje hnutí humanistické. Na jednoho činitele dlužno zvláště vzpomenouti, který se stal hybnou pákou všeho vzdělání — *knihtiskařství*. Již r. 1468 vydány první tisky v Plzni, pak v Praze, Kutné Hoře, v Bělé, v Mladé Boleslavi a Litomyšli. Rozšířením tisku nastal veliký převrat ve školství i ve všem snažení duchovním. Knihy se již nemusely opisovati po jedné, nýbrž se mohly rozmnožovati po stech. Tím ovšem klesala také jejich cena a knihy se stávaly přístupnější.

Po husitských válkách se rozštěpilo školství u nás na troje:

1. utrakvistické,
2. katolické,
3. a později ponenáhlu vzrůstající bratrské školství.

18. Utrakvisté byli většinou národa, měli v rukou i universitu, ale starali se jen o školy latinské—studium particulare, městské školy partikulární, o malé školy tou měrou nedbali.

Pevného rozdělení školy utrakvistické neměly. Možno však přece rozčleniti je na tři stupně: školu dětskou, nižší a střední.

Ve škole dětské (malé) se učilo hlavně čísti a psáti, z počtů jen základům nejobyčejnějším. Podle svého místa slula dětská škola buď farní nebo lokální.

Učení čtení se dalo metodou slabikovací. Na dřevěných (plechových nebo papírových) destičkách byla

abeceda. Nejdříve se žáčkové učili abecedě nazpaměť. M. Jan Hus podal zajímavou didaktickou pomůcku, aby abeceda jím zjednodušená se lépe zapamatovávala. (*A bude celé čeledi dáno diedictwie, — ey farář...*). Jednotlivá písmena abecedy nazýval podobně jako my názvy jednoslabičnými. Znalost četby měla velký význam pro české vzdělání lidové. A zajímavé jest, že abeceda bývala položena bezprostředně před katechismus a metodicky upravena k účelu učebnému, jak učinili na příklad opisovatelé Husova »Jádra učení křesťanského« z r. 1412/13.

Stalo se tak — jak se domnívá správně E. Havelka — bezesporně proto, aby děti učily se na abecedě čísti a čtly pak, učily se zpaměti a případně i opisovaly Jádro a spisy jiné.*) Nechybíme, řekneme-li, že první literární cvičebnice byly učebnice náboženské, které rozněcovaly a udržovaly zájem o Písmo sv., které bylo výhradní četbou dospělých, knihou, kterou dokonale znali.

Sám Aeneas Sylvius se tomu podivuje a na adresu svých krajanů píše: »Nechť se stydí kněží italští, o nichž je známo, že ani jedenkrát nepřečetli Nového zákona. U Táboritů bys stěží našel i prostou ženu, která by nedovedla odpovídati z Nového i Starého zákona.« Právem vyzdvihuje dr. Urbánek to, že ze znalosti čtení ani ženy nebyly vyloučeny, je pro vývoj českého školství národního a tím i pro vysokou poměrně úroveň českého vzdělání lidového ve století XV. nezapomenutelným.**)

Schola minor a schola mediocris — obě asi jako naše nižší latinská gymnasia — ve školním řádě měla trivium a quadrivium o pěti třídách. Byla-li někde ještě šestá třída, škola taková se jmenovala škola superior nebo maior, takové byly u sv. Jindřicha v Praze, u sv. Jakuba v Kutné Hoře, v Králové Hradci a Žatci. Hlavním cílem byla latina jako tehda jediný praktický jazyk dorozumívací všeho vzdělaného světa.

V XVI. století byla pod správou university 101 škola utrakvistická, v Praze samé bylo 17 škol. Školy

*) E. Havelka, Husitské katechismy, Pedagog. rozhledy, 1930.

**) Dr. Rud. Urbánek, Jednota bratrská a vyšší vzdělání až do doby Blahoslavovy, 1923, str. 11.

katolické, bratrské a školy v území osazeném Němci nebraly svých učitelů od university pražské.

19. Do učení na školách utrakvistických dostal se konečně *jednotnější řád*. Pro všechny školy v království českém a markrabství moravském měl platiti řád rektora Jana Hortensia z r. 1539, později mistra Petra Codicilla z Tulechova z r. 1586: *Ordo studiorum docendi atque discendi litteras in scholis civitatum Bohemiae et marchionatus Moraviae constitutus ab universitate Pragensi*. O elementárním vyučování v nejnižší třídě řád předpisuje: Nejnižší třída: Do této třídy budou brána dvě oddělení žáků. V prvním zasednou hoši nováčci, právě přivedení do školy z klína mateřského. Pro ně se budou v knížce, na tabuli, na stěně nebo také na lístku papíru vypisovati tvary písmen, aby je jmenovali, poznávali a jim se učili. Ale nebudou jim předváděny v dlouhé řadě jako hejno vran, jak býval obyčej za našeho dětství; vždyť by všechna písmena v jedné řadě a v rozličných svých tvarech napsaná nahrnula dětskému rozoumku strach před obtížností...

V druhém oddělení budou probíráti skládání hlásek... Učitel tohoto oddělení naprosto nebude zanedbávati správného, spořádaného a uhlazeného psaní určenou formou, nýbrž vynasnaží se, aby se hoši co nejvíce cvičili také v této části svého učení. Konečně připojí také poznávání a psaní čísel.

Když r. 1609 podepsán majestát o svobodě náboženství podobojí, mistři, starající se o povznesení university, vydali také řád, který napsal mistr Mikuláš Troilus pro svou vzornou školu pětitřídní. Codicillus věnoval obě první oddělení elementárnímu vyučování, kdežto tento řád věnuje druhé oddělení první třídy již učení latině, patrně vlivem škol jesuitských.

20. Čeští bratři zprvu nepřáli vyššímu vzdělání »zpohanilé učenosti«, jen umění čísti bylo pro ně žádoucí pro znalost Písma sv., která nemohla býti získána jen výklady kazatelů, nýbrž musila býti zjednána vlastní četbou. Proto umět číst stalo se úkolem obecným a třeba přiznati, že Bratři záhy svou znalostí budili obdiv.

Když přičiněním bratra Lukáše se dostalo Bratřím spořádaného zřízení a duchovního stavu, dbáno i o

školy. Měly dva stupně: učení dětinské pro malé hochy a dívky a učení vyšší jen pro dospělejší hochy.

Bratří svoje rodinné a školské vzdělání opřeli o své katechismy, které jim sloužily nejen jako náboženské učebnice, ale zároveň jako cvičebnice literární. Vzorem pro ně jsou Lukášovy »Otázky dětinské«, ale ty zas pracovány obsahem i rozvrhem zcela dle katechismů husitských.

Teorii vyučování čtení, psaní a počtů podává Beneše Optata Isagogicon (= Úvod) z r. 1535. Katechismus, Kancionál a sbírka pravidel mravních a přísloví měly poskytnouti návod k praktickému životu náboženskému. Kázně bylo na školách velmi dbáno, takže se stalo pořekadlem »e fratrum disciplina« (= z kázně bratrské).

Z roku 1547 máme zachovanou první učebnici pro nejmenší dítky, totiž »Slabikář Český a jiných náboženství počátkové, kterýmžto věcem dítky křesťanské hned z mladosti učeny býti mají«.^{*)}

Úkolem tohoto slabikáře bylo naučiti čísti česky. Nadpis označuje zároveň větší díl této knížky a její obsah.

Bratrské školy byly při sborech: v Mladé Boleslavi, hlavním městě Bratří na Karmeli školu založili páni Krajířové z Krajku, v Litomyšli, Kunvaldě, Rychnově, Horažďovicích, Lanškrouně, Berouně, Krčíně, Bělé, Brandýse nad Labem i nad Orlicí, Novém Bydžově, Domažlicích, Kolíně, Chlumci, Chrasti, Kostelci nad Orlicí, Pardubicích, Písku, Solnici, Štěkní, Nymburce, Přelouči, Stráži, Ústí n. Orl., Klatovech, Vodňanech, Ústí n. Lab., Voticích a Žamberce. V době rozkvětu bylo na 400 sborů,

Po roce 1547 hlavní správa a vedení Jednoty před pronásledováním se uchýlilo na Moravu, kde katolíci i biskup olomoucký jim klidu popřávali. V Ivančicích r. 1574 zakládá učený Esrom Rüdinger gymnasium ilustre, vyšší školu měl i Přerov a Prostějov, nižších škol bylo v té době na Moravě asi 27, zatím co

^{*)} Srvn.: Dr. J. Jakubec, Nejstarší slabikáře české. Ped. rozhledy. 1899; Hendrich, Kubálek, Šimek, Naše slabikáře, 1929.

v Čechách zůstalo toliko šest. R. 1623 zavřena poslední bratrská škola v Mladé Boleslavi, rok nato odešli všichni kněží bratrští ze země, r. 1627 odešel z vlasti i poslední biskup Jednoty Jan Amos Komenský.

21. Katolíci se stali menšinou (sotva čtvrtina) v národě a dlouho postrádali svého arcipastýře a tím vrchního vedení. Od r. 1431 stolec sv. Vojtěcha osiřel, vyobcováním arcibiskupa Konráda z Vechty z církve. Ten totiž 21. dubna 1421 odevzdal pečeť arcibiskupskou konsistoři utrakvistické, statky dal dílem v zástavu, dílem rozprodal a peníze poslal svým příbuzným do Vestfálska, odkud pocházel. Správu arcidiecése vedli olomoučtí biskupové, a když se vrátila metropolitní kapitula r. 1436 z vyhnanství, sama administrovala, ordinace kněžské konali dožadovaní biskupové z Olomouce, Vratislavě, Vídně a j. Jeden farář spravovati musel zároveň více far excurrendo. A ještě hůře bylo se školami a katolickým učitelstvem.

Jindřich Píšek Scribonius z Horšova Týna, jenž od roku 1556 spravoval arcidiecési pražskou, jakožto vychovatel arciknížete Karla, otce Ferdinanda II., požíval plné důvěry rodiny královské. Svou učeností, výmluvností, upřímností své víry zjednal si název orakula kapituly svatovítské: jsa laskavý a vlídný, neměl nepřátel.

Za jeho správy začíná svítati jitřenka nové doby. Scriboniem počíná opravdu dílo obnovy, v kterém pokračovali potom arcibiskupové Brus, Medek a kardinál Harrach.

Pro neočekávaný vzestup katolictví v Čechách v druhé polovině šestnáctého století měly vedle ideového obrození celé římské církve základní význam čtyři události: uvedení Jesuitů do Čech (1556), obsazení pražského arcibiskupství (1561), přenesení císařské residence do Prahy (1583) a s tím spojené přeložení sídla nunciatury z Vídně do Prahy.

Dne 31. srpna 1547 žádá kapitola u sv. Víta pannoníka, aby obsazeno bylo pražské arcibiskupství a obnovena theologická fakulta. Král Ferdinand byl naklcněn Scriboniovi, ale ten ze skromnosti a pokory nabízené hodnosti nepřijal a králi doporučil za arcibiskupa

křižovníka *Brusa* (nar. 1518 v Mohelnici, zemř. 1580), jenž bullou z 5. září 1561 »Romani Pontificis« jmenován arcibiskupem pražským.

Brus byl osobností velikého dějinného významu a na onu těžkou dobu nejlepší arcibiskup, jehož mohla česká země si vybrati, jak poznamenává Winter. Muž vysoce vzdělaný a právě proto trpělivý a mírný k jinověrcům. Ale nejenom to, bez řádu křižovníků nebylo by na ten čas pražské arcibiskupství nikterak možno, neměloť statků. Důchod císařem arcibiskupu vykázaný (6.000 kop) byl nedostatečný a ještě nebyl ani vyplácen.

Byl-li nazýván Brus *Musarum Maecenas inclutus*, nebyla to jen prázdná lichotka, věru opravdovou snahou podporoval umění, měl účast při zakládání vysokého učení Ferdinandova v Praze (1562) a do jeho péče možno zahrnouti i školství nižší. Tvrditi tak můžeme z toho, že v nadaci mohelnické pamatoval na přilepšenou platu školním officiálům, kteří měli na faře stravu.

Nástupcem Brusovým se stal *Martin Medek* († 1590), sourodák mohelnický a velmistr křižovníků. Své povýšení za arcibiskupa přijal »s vylitím mnohých slz«. Po smrti arcibiskupa Medka zůstávali arcibiskupové pražští řádem za velmistry postulovaní více než než 100 let (až do r. 1694).

Byla to pro řád — jak krásně dějepisec řádový dokládá — doba jeho duchovního bohatýrství. Řád sám z tohoto hlediska na ni pohlížel a připadal si jako rytířský obránce víry svatováclavské.*)

22. Velmi pocíťován nedostatek kněžstva, nestačovali na úkol duchovní správy ani kněží řádoví. Panovník dožadován za připuštění nových řádů duchovních. Král oblíbil si zvláště nový řád jesuitů, znalť jej z působení sv. *Petra Kanisia* ve Vídni. Kanisia také poslal r. 1555 do Prahy, aby připravil vše potřebné pro příchod řádových bratří. Volil právě tohoto »slavného obhájce víry a apoštola«,*) neboť již mnohé kraje, za-

*) *Bělohávek-Hradec*. Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou, 1930, str. 120.

*) Pius XI. v kanonisační homilii, jenž *Petra Kanisia* prohlásil svatým a zároveň učitelem Církve 21. května 1925.

mořené kacířstvím, získal katolické pravdě.

A bylo štěstím pro malou družinu, že měla Kanisia stále jako rádce a pomocníka, jenž zůstal jím i později, jako provinciál, až do r. 1563, kdy mu při novém rozhraničení připadla část, ve které Čechy nebyly zahrnuty.*)

A tak dne 21. dubna 1556 přišlo 12 členů Tovaryšstva Ježíšova a usadili se u kostela sv. Klimenta v chatrném klášteře dominikánském, jehož poslední členové se uchýlili do kláštera na Františku.

Práci svou začali »katolickou školou královskou« 8 července. Učili zadarmo a rádi.

Záhy ve zříceninách bývalého kláštera vyrostla veliká kolej s několika kostely — nynější Klementinum.

V Čechách hleděli na ně s počátku s nedůvěrou.

Na sv. Petra Kanisia pokřikováno: »Hic procul esto, Canis, pro nobis excubat Anser!« (Vari odtud, Pse, za nás bdí Hus!) Zdá se, že forma šestiměru byla ražena v koleji Karlově. K této narážce na rodné jméno své (van Hondt), na mistra Husa a na husy kapitolské, vtipně odpověděl Canisius: »At, qui Canem odere, haud oves sunt, sed lupi.« (Aj, ti, kdož nenávidí Psa, ovšem nejsou ovce, ale vlci).

Mistři v Karolinu těžce nesli konkurenci škol jezuitských, poznali, že chybnou je metoda vyučování, protože všemu se učí najednou bez náležitého postupu učiva. I přibíli na vrata Karolina disticha, jež svědčila všem officiálům městských škol.

Non bonus est coctor patina qui miscet in una omnia, aves, pisces, ova, legumen, oves.

Sic malus est doctor, teneros si quis simul annos grammaticen, logicen, rhetoricenque docet.

(Nedobrý jest kuchař, jenž na jedné pánvi v hromadu mísí ptáky, ryby, vejce, čočku i skopové maso. Tak špatný jest učitel, který mládež najednou učí grammatice, logice a rhetorice).

Administrátor utrakvistické konsistoře Jan Mystopol říkával: »Kdo toho sobě žádá, aby synové jeho byli učení, nechať je dá do školy jesuitům!« A vskutku

*) *Dr. Ant. Podlaha*. Styky bl. Petra Kanisia s vlastní naší . . . , ČKD., 1897, str. 577 a násl.

jesuitské akademické gymnasium kvetlo od r. 1556 »numero, pietate, doctrina«. R. 1578 přidána ke gymnasiu »parva, škola dětinská«, v níž učili se žáci číst a psát, a tak i nejmenší školství měli jesuité ve svých rukou. Náboženské poměry na Moravě nebyly lepší než v Čechách. Celá Morava byla ve století 16. útočištěm nejrozmanitějších sekt, zejména veliký byl rozmach luterství. Kde začalo se jednou bojovati o kostel, tam přichází nutně k boji i o školu. A tu v obrození připadá opět lví podíl členům Tovaryšstva Ježíšova. Po založení koleje Pražské nejprve zkvetla jesuitská kolej v Olomouci, založená r. 1566 biskupem olomouckým Vilémem Prusinovským z Víčkova, která vystřídala starobylou katedrální školu, již jen živořící. Olomouckou školu katedrální snažil se pozvednouti již biskup Marek Kuen (1553—1565) seč jen byl. V přesvědčení, že rozkvět školy závisí v první řadě od učitelů, snažil se v r. 1555 získati několik zdatných učitelských sil z nově založeného řádu jesuitského. K provedení záměru však nedošlo. Při vyjednávání se ukázalo, že způsob usazení jesuitů v Olomouci, jak si jej biskup představoval, příčí se řádovým stanovám a na založení vlastní koleje si biskup, při svém stáří a nepříznivém finančním stavu biskupské mensy netroufal. Provedení tohoto záměru musil ponechati teprve svému mladému, odvážnému a obětavému nástupci Vilému Prusinovskému.*) Roku 1572 přibyla kolej v Brně.

Jesuité pomýšleli záhy na zřízení nových škol po venkově. Tak zřízena kolej v Krumlově (1558), v Jindřichově Hradci (1594), Chomutově (1590).

Mistr Martin Bacháček z Nauměřic († 1611), starší rektor Karlovy koleje, měl horlivou péči o elementární školy, ale nezabránil již hrozící katastrofě. Po jeho smrti Karlova kolej nemá více universitních posluchačů a tím také nebylo učitelů. Dekretem nové vlády, daným 10. listopadu 1622, celá moc, kterou Pražská universita měla nad školstvím v Čechách a na Moravě dána byla jesuitům. České školy žily a úřady

*) *Dr. Stan. Zela*, Náboženské poměry za biskupa Marka Kuena, 1931, str. 71.

musely úřadovati česky, poněvadž tu bylo strážcem Obnovené zřízení zemské z r. 1627, které nemohlo a nechtělo potlačit český jazyk, třebas mnohé kapitoly jeho jsou pro nás velmi smutné. Pro jazykovou stránku škol bylo dlouho platným zákoníkem.

R. 1561 přišli Jesuité na Slovensko, zřídili školy v Trnavě, Prešově, Levoči, B. Bystřici a Bratislavě.

F. Školství v době neomezeného absolutismu.

23. Stav školství po míru vestfálském (1648). — 24. Školy piaristické. — 25. Poměry poddanské zabraňují rozvoji školství. Vliv živlu německého a probuzení sebevědomí národního.

23. Z české války se rozvinula válka evropská, v Praze se počavší, opět tam se skončila. Země české byly válkou a emigrací hrozně postiženy, skoro třetina gruntů městských a vesnických ležela ladem, opuštěna hospodáři. Města vydrancována, vsi vypáleny, pole neoseta, věru, smutná země. Počet obyvatelstva v Čechách ze dvou milionů klesl na 800.000. Na Moravě nebylo tomu lépe. Bída a chudoba číselala ze všech koutů země, nebylo bezpečnosti, všude řádili propuštění žoldnéři. Bídou hmotnou i duševní nejvíce trpěl lid. Byl bez vůdců, bez dobrých kněží, kteří by kroky jeho bezpečně řídili. Fary byly opuštěné a kde kněz byl, měl namnoze stejnou bídu jako osadníci, ač spravoval až 10 far.

Ubohé postavení nižšího duchovstva zavinila šlechta, která rozchvátala a zcizila zádušní majetek a nyní se vzpírala jej vrátiti. Zvůle patronů v té době vyvrcholují. A tak bída nižšího kléru, špatná správa obročního a kostelního jmění vrchnostenskými vitrici a nedostatek kněžstva katolického se stávají aktuálními problémy církevní správy státní, o jejíž reorganisaci tolik usiloval kardinál Harrach.

Žal nad smutným osudem české země dojíímá českou šlechtičnu Zuzanu Černínovou, která r. 1654 píše synovi svému: »Nic jiného v Čechách nezůstalo než pláč, úpění a nařikání chudých lidí. Bože, račiž nám sám pomoci; prolom nebesa a podívej se na to, co se děje! Nesvornost veliká a my nebozí v tom hyneme!«

Nesmírné škody utrpělo školství. Zřízení škol v této době bylo zcela primitivní; byt učitelův nebýval

ani oddělen od školní světnice; nejčastěji se skládal z jedné jizby, která sloužila zároveň za učebnu. Učiteli byli zběhlí studenti, vysloužilí vojáci, řemeslníci, kteří se oddávali škole jen ledabyly. Do školy chodívali obyčejně jen chlapci a to pouze v zimě. Kromě kněží nestaral se o školu nikdo.

Patronátní vrchnosti neměly zájmu o obnovení škol, neboť by musely věnovati na ně náklad. Za těchto okolností byla pouhá znalost čtení a psaní na českém venkově XVII. století vzácnou výjimkou.

Nemělo-li kolem r. 1670 devět desetin moravských obcí škol, nebylo ani v Čechách o mnoho lépe. Již sněm r. 1654 naříkal na veliký nedostatek škol. V zemi, rozdělené na 16 krajů, napočítlo se celkem 380 far, při nichž byli duchovní, podle toho si snadno učiníme závěr, kolik bylo asi škol. Jakási náprava nastala, když vedle arcibiskupství pražského zřízeno bylo 3. července 1655 biskupství v Litoměřicích a 10. listopadu 1664 v Hradci Králové, takže k arcibiskupství pražskému náležela tři biskupství: olomoucké, litoměřické a královéhradecké a v každé diecési kanovník scholasticus měl přikázánu péči o školy. A tak ponezáhl, jako se obnovovaly fary, se zakládaly i nové školy.

Bylo nařízeno, aby »rektorové, kantoři a jiní školní správcové byli v poslušenství a správě pražského arcibiskupa.« *Instructio pro parochis*, kterou vydal r. 1697 arcibiskup pražský *Breuner*, v 55. článku stanoví: »Učitele (*moderatores scholarum*) mějtež katolíky, nikterak z haerese nepodezřelé, skromné a poslušné, kteříž by dítky pilně cvičili nejen v literním umění, nýbrž i ve zbožnosti a naváděli je ke zbožné modlitbě, k poslušnosti vůči vrchnostem a rodičům, jakož i k tomu, by z paměti znali základní pravdy víry.«

Ve městech tomu bylo lépe, tam byly celkem slušné školy farní. Města si na školy platila, s učitelem měla smlouvu, vedle povinností ke škole a ke kostelu obsahovala výpočet na penězích a naturaliích. Tak vznikly školní *fasse*, které se staly základem příjmů učitelských.

Velikou službu pro povznesení našeho lidu vykonali řádové duchovní, kteří se ujali vyučování školního. Kapucíni, augustiniáni, benediktini, praemonstráti, křižovníci, nejvíce však *řád piaristů*. Frebonia z Pernštýna založila 3. září 1640 v Litomyšli kolej piaristů, první v Čechách, na Moravě už byla 1631.

24. Školská působnost, kterou rozvinul Ordo clericorum regularium pauperum Matris Dei piarum scholarum zaznamenána v dějinách školství zlatým písmem. Piaristé učinili základem své soustavy školu, řekněme již obecnou, o třech třídách (schola legendi, scribendi, arithmetica). Pilně si hleděli vzdělávání mládeže v jejím jazyce mateřském — dobře připravené žactvo přijímali do své školy latinské. Tak tomu bylo ve Slaném, kam je povolal 1658 Bedřich Ignác Martinic, v Kosmonosích a později do Mladé Boleslavě přenesenou kolej založil Heřman hrabě Černín z Chudenic,*) nato následují piaristické koleje v Benešově (1704), Rychnově (1714), Budějovicích, Ostrově, Boru a posléze v Praze na Novém městě Pražském 1778. Nejstarší řád školní, constitutiones řádové, pocházejí z r. 1662. Školu vedl rektor jako správce koleje, jemu podřízen byl správce školy, praefekt a ostatní koleji přidělení členové, v nižších třídách vyučovali obyčejně mladší členové řádu, klerici, ve vyšších professores. Komenského Orbis pictus byl učebnou knihou v I. a II. třídě.

25. Církev katolická s nasazením všech sil musila zprvu pečovati o úpravu duchovní správy. Nadto poměry poddanské stížily vzdělání, vrchnost zabraňovala studiím, z poddanství nepropouštěla studenta ani k stavu duchovnímu, chlapci poddaní byli »aplikováni nicht ad studia, sondern ad agriculturam, oder wenigstens ad opificia.« Královský reskript ze dne 11. března 1717 prohlásil zásadou, že ani na učení do obchodu, ani na učení se řemeslům nesmějí se přijímati synkové selských poddaných, nemají-li povolení své vrchnosti. Ke studiu bylo nadto ještě třeba svolení zemské vlády a ta je udílela jen výjimečně, »wo ganz ausserordentliche Talenta bei ein oder andern Subjecto wahrgenommen wurden.«

*) Život v této koleji vypsál F. Schulz v *Latinské babičce* 1886.

Strohý a neúprosný absolutismus pobělohorský učinil z českého člověka úplného nevolníka. »Podle pravdy musím vyznati — praví zámecký hejtman Wegener ve Štěkni — že, když český sedlák trpělivě nese všecku robotu, kterou mu jeho vrchnost ukládá, všechny kontribuce a těžké útisky, jež musí snášeti, item všechny škody, které mu způsobují žoldnéři, vším právem může býti pojat mezi svaté mučedníky...« Nadto pak živel německý nabývá vrchu, a tak jazyk český znenáhla zatlačován z veřejného života z měst na venkov — do těch českých vesniček s bílými kostelíky, v nichž nerušeně pje dobrý lid Bohu radost i žal a toho bylo více. Kostel a blízko něho za hřbitovní zdí stojící chatrná škola jsou jediným místem, kam hrubá ruka uchvatitele nedovede proniknouti a odtud se zapaluje jiskra sebvědomí národního, která přeletuje i do kruhu vyššího kléru. Vlastenci dobrého zrna jsou ražští arcibiskupové Matouš Ferd. Zoubek z Bilenberka a Jan Bedřich z Valdštejna, kanovník Tomáš Pešina z Čechorodu, kteří byli příznivci nejvýznačnějšího mluvčího českého nacionalismu této doby, jesuity Bohuslava Balbína.

Díl druhý.

VÝVOJ OBECNÉHO
ŠKOLSTVÍ POD
DOZOREM STÁTU.
(Školství politicum).

Díl druhý.

VÝVOJ OBECNÉHO ŠKOLSTVÍ POD DOZOREM STÁTU.

A. Školské reformy Marie Terezie.

26. Osvícenství a obraz školství na něm založeného. — 27. Eudaemonistické pojetí státní politiky Marie Terezie. — 28. Jan Ignác Felbiger. — 29. Tereziánský školní řád. — 30. Josef II. — 31. Leopold II.

26. V racionalistické filosofii vzniká veliký nepřítel církvi katolické.

Angličan *John Locke* (1632—1704) byl první, kdo svými *Letters on Toleration* (1689) doporučoval šetření tradičního poměru mezi církvemi a státem, který chtěl mít zcela nestranný, laický. Není proto nahořilé, že právě Anglie tehdejší se stala kolébkou t. zv. svobodného zednářství, hlásajícího sbratření lidstva.

Odtud pak ideje osvícenské se šíří do Francie, organicky na ně navazuje osvícenství německé, a odtud se dostává osvícenství Rakousku, v němž známo pode jménem josefinismu.

27. Eudaemonistické pojetí politiky *Marie Terezie*, shrnující všechny veřejné úkoly v jediném cíli obecného blaha v jednotném státě, a tomu cíli sebou počínajíc všechno ve státě podrobujíc, vedlo k rozsáhlým reformám. Císařovna našla také ve svém díle schopné a sobě cele oddané spolupracovníky, kteří jako ona »*summa advocata*« (dvor. dekret 29. VII. 1750) pohlížejí na církev katolickou jako na zřízení státní a jako

takového používají k dosažení politických cílů. Nijak nepřekvapuje, že při tom se cítí hluboce založenou křesťankou a že mezi rádci jsou vysocí duchovní, proniknutí osvícenstvím a nechutí k církvi. Osvícenský, svobodomyslný kněz se cítil více a dříve příslušníkem státu a uznával státní zásah do církevní organizace. Opřeno o stát překročoval vědomě papežské nařízení, jehož účinnost a posvátnost doba setřela, sama Marie Terezie tomu napomáhala, když obnovila t. zv. placetum regium, podle něhož bully papežské mohly býti prohlášeny jen se svolením vlády.

Prohlásila-li r. 1770 »*Die Schule ist und bleibt allezeit ein Politicum*«, nemyslíla tím sice na laický stát, ale připravila půdu sestátnění všeho školství a potvrzuje jen, že bylo-li dříve heslem: »Vše pro víru!« jí počínajíc se mění v zásadu: »*Úše pro stát!*« Této zásady se horlivě přidržoval i *Josef II.* a státní kancléř Václav kníže *Kaunic*.

Když papež Kliment XIV. zrušil řád jezuitský, Marie Terezie zakročila u papeže se vším důrazem, že o statcích tohoto řádu rozhodne sama podle svého uznání, v čemž jí bylo také vyhověno.

Císařovně Marii Terezii na mysli tanulo velké Rakousko, k tomu bylo podle ní třeba nezbytně schopného a spolehlivého úředního aparátu, státem placeného, nikoliv dosavadního úřednictva stavovského. Proto nastalo osvobození poddaných a zjednán přístup ke škole širším vrstvám a povinnou docházkou zabezpečeno obecné vzdělání. Nebyly to filantropické snahy, pro blaho školy zanícené, ale centralizační snahy poněmčovací. Dalekosáhlý význam pro Čechy měl převrat, jímž 1. května 1749 zrušena královská česká dvorská kancelář, a tak podlomena samostatnost českého státu, ježto ve Vídni bylo založeno direktorium in publicis et cameralibus, jemu podřízeno 1763 v Čechách gubernium a od r. 1751 zestátněné úřady krajské (16) s jednotným úředním jazykem — němčinou, které se mělo učit hned v nižších školách.

Dekretem ze dne 25. června 1752 začíná Marie Terezie s reformou školství středního. Vedení správy školské jezuitům odňato. R. 1760 zřízena dvorská komise pro správu školství v říši, jejíž předseda, vídeň-

ský arcibiskup Kryštof Bart. *Migazzi*, slul generální director, pro každou zemi zřízena provinciální komise, v Čechách předsedou jejím byl president nad apela-cemi Frant. hrabě z Věžníka, jenž prostřednictvím arcibiskupa pražského jako »protektora studiorum« usne-sení komise podával do Vídně.

Ve státní radě hlavním referentem pro školské otázky v posledním desetiletí vlády Marie Terezie byl baron K. Kressl z Kvaltenberka.

Pozornost císařovninu k obecnému školství obrátil biskup Leopold Arnošt z *Firmianu*, podav Marii Te-rezii 30. května 1769 promemoria »o užitku dobrých škol pro stát a sv. náboženství« a žádal, aby obecné školy v pořádek uvedeny byly a podporovány. Pamětní spis biskupův císařovnu cele zaujal, ihned nařídila kancléři Rudolfo hr. Chotkovi, aby pomocí duchovních úřadů vyšetřeny byly nedostatky škol obecných. Dosa-vadní poměry byly zevrubně vyšetřovány; návrhy, jež odborníci i úřady podávali, byly zkoumány.

R. 1770 podal Jozef *Mesmer*, rektor školy u sv. Štěpána ve Vídni, dvornímu radovi Geblerovi pro cí-sařovnu »Myšlenky o zlepšení zdejších německých škol městských a předměstských« žádaje za zřízení školy normální pro děti od 8—14 let, kdež by se vzdělávaly, zároveň učitelský seminář pro budoucí učitele a kate-chety a za ustavení zvláštní dvorské školské komise. K radě Geblerově schválila Marie Terezie návrh ten a již 26. ledna 1770 vyšly dvorní dekrety, kterými se nařizuje, aby ustavena byla zvláštní školská komise, která začala činnost 2. ledna 1771.

28. Ale pokus o normální školu selhal a komise pro samé úřady nedospívala výsledku. Proto císařovna vyžádala si odborníka nad jiné schopného, na kteréhož byla tyrolským kněžstvem upozorněna, který se zaslou-žil o obecné školství ve Slezsku, augustiniánského opata v Zahani, *Jana Ignáce Felbigera* (1724 až 1788) a jmenovala ho generálním ředitelem školství. Fel-ger, žák Rochowův, který v přestrojení pobyl roku 1762 v Berlíně, aby osobně sám na Heckerově škole reálné přesvědčil se o zavedené tam Hähnově metodě učení a poznal školy pruské, vskutku obecné školství reorganisoval.

O tom praví Jan Šafránek toto: »V práci své počínal sobě Felbiger obezřetně; prohlížeje svědomitě stav školství v zemích rakouských, co kde dobrého našel, nezavrh, nepřejímal, nýbrž ustáliti, jednak i doplňovati usiloval.*)

Z uložení Marie Terezie napsal Felbiger, vynikající reformátor školství obecného, instrukce pro učitelstvo.

Felbigerova vzorná Kniha metodní pro učitele českých škol v c. k. zemích (Praha 1775 německočesky nákladem c. k. pravidelné školské kněhotiskárny — k. k. Normalschulbuchdruckerei) znamená velký převrat v metodě vyučovací, na 390 stranách shrnuta v ní obecná i speciální metodika všech předmětů školy obecné (něm. titul: Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den k. k. Erblaendern, nebst der genauen Bestimmung wie sich den Lehrenordnung das gehörige Genügen zu leisten), projevuje mocný vliv pedagogických zásad Komenského. Záslužná tato práce nebyla dosud námi doceněna.**)

Má 3 díly: v prvním pojednává o všeobecné a speciální didaktice, ve druhém o školních osobách, jejich vlastnostech a povinnostech, ve třetím pak o všeobecném řádu školním a jeho podrobnostech.

29. Na základě výzkumů dvorské studijní komise a vlastních zkušeností vypracoval Felbiger návrh nové úpravy, který Marie Terezie přijala. V roce 1774 vyhlášen pode jménem »Všeobecný řád školní pro německé normální, hlavní a triviální školy ve veškerých cís. král. dědičných zemích« (ovšem jen německy: Allgemeiner Schulplan für die deutschen Normal- Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen k. k. Erbländern). Tento zákon, zvaný obyčejně Tereziánským školním řádem,

*) Jan Šafránek, Vývoj obecného školství v království českém od r. 1769—1895, str. 2.

**) Pěkným příspěvkem jest U. Čiháka, Rozprava o poměru Jana Ignáce Felbigera ke Komenskému, Pedag. rozhledy 1930. Srovnáním a podrobnou analogií Metodní knihy Felbigerovy a Velké didaktiky Komenského dospěl autor k přesvědčení, že mnohá a mnohé myšlenky běře Felbiger z Komenského nauky o výchově a vyučování; některé úplně, jiné pozměňuje a upravuje v duchu své doby, ostatek doplňuje tím, co poznal iinde a co se mu zamlouvalo a slibovalo úspěch.

vydaný 6. prosince 1774, stal se základem obecného školství a platil bez mála sto let. A tak dlužno Felbigera pokládati za zakladatele moderní školy obecné v Rakousku.

Podle něho obecné školy jsou trojího druhu: *obecné* nebo triviální, ve farních vseh a městečkách, *hlavní* (Hauptschulen) ve větších městech, zejména krajských, a po jedné *normální* v hlavním městě každé země.

Triviální školy měly býti nebo zřizovati se na venkově při každé faře (školy farní), nebo také při odlehlých filiálních kostelích (školy filiální). Učebnými předměty na nich bylo náboženství, čtení, psaní a počítání, jakož i návod k řádnému životu a hospodářství.

Na hlavních školách, které se rovnaly asi našim měšťanským školám, vedle těchto základních předmětů se vyučovalo počátkům latiny, zeměpisu, dějepisu, přírodopisu a přírodozpytu, kreslení a měřictví, domácímu a polnímu hospodářství, slohu a písemností a naváděno k dobrému chování. Při některých hlavních školách býval tříměsíční kurs pro přípravu na učitelství na venkovské škole; na vysvědčení byla učiteli napsána od okres. dozorce klausule »kann als Gehülfe gebraucht werden.«

Normální škola, majíc býti všemu národnímu školství v zemi vzorem, měla stejné vyučovací předměty jako škola hlavní, ale podávaly se tam důkladněji a zároveň měla úkolem vzdělávati příští učitele škol obecných v připojených k ní kursech nebo preparandíích. Kurs byl šestiměsíční a opravňoval po vykonané zkoušce vyučovati na městské škole a to, když učitel vykonal ještě příslušnou zkoušku u konsistoře, dostalo se mu vysvědčení s formulí: »kann als Lehrer in Vorschlag gebracht werden«.

Povinnost návštěvy školní byla od 6—12 let, ale děti 9—12leté mohly na venku býti osvobozeny v létě od školy, zato menší děti měly úlevu pro neschůdnost cest, drsné počasí v zimě.

Pro mládež škole odrostlou od 13 do 20 let byly při národních školách zavedeny dvě nedělní *opakovací hodiny*, v nichž se opakovaly a prohlubovaly hlavní školní předměty, zejména byly závazné pro řemeslnické

učedníky, kteří nesměli dostati za vyučenou, dokud se neprokázali jejich návštěvou.

Felbigerův »Zlepšený způsob vyučování« byl v Čechách dříve znám než ve Vídni, vedle Josefa Sembdery na škole frydlantské, byl to farář Ferdinand *Kindermann* v Kaplicích u Krumlova, který obrátil na sebe pozornost tamní školou, založenou na reformách Felbigerovy školy zahaňské. V r. 1774 vydal o ní zprávu, kterou upozornil na sebe samotnou vládu. A tak, když prováděním Tereziánského školního řádu pověřena byla r. 1775 pro království české při zemském guberniu zvláštní školní komise zemská, byl do ní povolán předsedou K. hr. Clarym jako vrchní školní dozorce zemský *Kindermann*, potomní biskup litoměřický (1740—1801) za své zásluhy povýšený do stavu šlechtického a rád se podpisující von Schulstein. O školství se mnoho zasloužil, žel, že snahy horlivého pedagoga byly cele ve službách germanisace. K návrhu *Kindermannovu* zřízena byla hned r. 1775 normální škola na Malé straně v Praze. *Kindermann* dále zaváděl industriální kursy a cvičení v praktických zručnostech.

Jako *Kindermann* vedl si též Aleš *Pařízek*, ředitel hlavní školy Klatovské, o níž podává zprávu: »úplně české děti učí se denně stále německému čtení a cvičí se v německé řeči.« *Pařízek* se stal později třetím ředitelem pražské normální školy.

Před provedením Felbigerovy reformy bylo roku 1775 v Čechách sotva 1.000 škol a ne více než 30.000 žactva. Roku 1790 byla v Čechách 1 normální škola se 377 žáky, 3 dívčí klášterní, 24 škol hlavních se 7739 žáky, triviálních škol bylo v Praze 17 s 1170 žáky a na venkově 2.534 se 177.387 žáky, úhrnem 2579 škol se 187.468 žáky. (Čechy měly tehdy 2,882.000 obyv.)

Na Moravě byl zvláště veliký nedostatek kněžstva a tím i škol. Diecése olomoucká r. 1777 měla v 62 vikariátech pouze 522 fary, které spravovaly 1,200.000 duší. Pius IV. svolil, aby biskupství olomoucké bylo povýšeno na arcibiskupství a v Brně bylo vyzdviženo biskupství.

Vrchním dozorcem všech škol moravských byl Ignác Mehoffer, jehož působnost se rozšířila i na rakouské Slezsko, když toto (1782) bylo s Moravou slou-

čeno v jediný politický obvod. V roce 1780 byla na Moravě 1 škola normální, 15 škol hlavních a 373 škol triviálních.

Obrázek takové tereziánské venkovské školy podávají Vorlovy Paměti statku Opařanského.

Pravdou, že tam, kam přicházeli jesuité, povstávaly školy, potvrzen jest i původ školy v Opařanech, která jediné jesuitům zaň děkuje. Trvání její pojištěno bylo od nich deputátem, kantoru (zpěváku) poskytovaným.

Po roce 1773, kdy jesuité Opařany opustili, byla škola v č. 31 staré (58 nové). Byla-li škola v čís. 33 staré (60 nové), nemůžeme doložit. Snad bydlil tam jen učitel, jak svědčí kostelní matrika. Až v r. 1795 upravena byla škola v č. 79, kdež před tím byly panské stáje. Světnici školní nebylo lze 8 sáhů dříví vytopiti, takže v letech 1796—99 přepálil učitel 20 sáhů. Dítěk školních bylo r. 1793 z Opařan 60, z Podhoří 31, z Hánova 6.

Vyučováno bylo čtení, psaní, počtům, katechismu, od r. 1777 podle »nové metody« v obou řečech, též šití, pletení, předení lnu a šlechtění stromů, když administrace statků 16. července 1793 roční odměnu 12 zlatých povolila a pak na 20 zl. stř. a 6 sáhů dříví zvýšila, k čemuž obec Opařany a Podboří 10 zl. stř. přispívaly. Roku 1778 zavedeno bylo předení vlny pro továrnu v Linci. Učitel za návod k předení, snad z Lince sem poslaný, obdržel odměny 5 dukátů a čtyři pomocníci po 4 zlatých. Počet dítek na škole opařanské stoupal, takže až do roku 1823 vyučoval jediný učitel 176 dítek.

Povinnosti učitelů na škole opařanské v r. 1779 byly:

Mládež k bohabojnosti a rozšafnosti vésti a tudíž náboženství a mravouce učit na ten způsob, aby se rozum osvěcoval a srdce se ctnostně ušlechťovalo.

Učiti čtení, psaní, počítání, hospodářství a kde kostel, také hudbě.

K plnění školních pravidel, kázni školní, v kostele také k příkladné pobožnosti, aby písně zpívala anebo společně se modlila vzbuzovati.

O svátcích a nedělích zvlášť k službám Božím a křesťanskému cvičení doprovázeti, odpoledne na mládež dohlížeti, aby svévole netropila a den Páně neznesvěcovala.

K zpovědi a k sv. přijímání věsti, kdy duchovní správa určí.

Nejvíce má mládež před zahálkou chránit a lásku k práci vštěpovati, bdíti, aby rozpustilými hrami rozumný svět veřejně nepohoršovala.

A také německému učení má se věnovati, poněvadž dítky doma česky slyší a se učí.

Prvním známým učitelem byl Ignác Uberhuber, který odešel r. 1780 do Albrechtic.

Plat kantora obnášel 27 zlatých, 3 sudy piva, 1 míru 2 věrtele pšenice, 12 měř žita, 1 m. 2 věrt. ječmene, 1 m. 3 věrt. hrachu, 30 liber másla, 30 liber sýra, 33 liber soli, 8 sáhů dříví a pro jednu krávu sena a slámy. Roku 1810 povoleno bylo učiteli pásti krávu v pan-ských lesích a užívat 4 míry pole za roční činži 5 zl. 39 krejcarů.

30. V názorech na náboženství nebyl syn Marie Terzie, zprvu (od r. 1765) spoluvladař, později samostatný císař *Josef II.*, daleko vzdálen názorů Voltaireových. Šlo mu o úplné zesvětšení a zestátnění školy. Přejal-li Voltaire známou tési Bolingbrokovu (*Examen important de Mylord Bolingbroke*), že náboženství má býti opratí v tlamě nesmyslného davu, stejného názoru je i Josef II., který snižuje náboženství prostě na policejní prostředek. Tomu nasvědčuje jeho přípis z 19. prosince 1781, platící jako norma až do roku 1848, že »vše, co se v církvi neopírá o právo božské a co se nedotýká přímo víry a spásy duše«, podléhá státní svrchovanosti. Osvícenství Josefu II. poskytlo živnou půdu pro názory náboženské a filosofické, jež slovem jsou theistickým racionalismem předkantovské filosofie přirozené, jak vyrostla z Leibnitze a Wolfa.

Kdyby byl Josef mohl jednati svobodně, byl by již v době, kdy byl spoluvládcem své matky v jejich královstvích a zemích, vyhlásil náboženskou svobodu. »Mou zásadou je«, psal matce (r. 1777) »úplná svoboda vyznání; potom bude jen jedno jediné náboženství, jež záleží v tom, aby všichni byli vychováváni k prospěchu státního celku. Nechci polovičatosti: buď je třeba úplné

svobody kultu, anebo musíte ze svých zemí vyhnati všechny, kteří nevěří zrovna tak, jako Vy. Je možné vyháněti výborné pracovníky a dobré poddané, poroučeti jejich svědomí, zachraňovati lidi proti jejich vůli, aby nebyly zatraceny duše zemřelých a zbavovati se všech prospěchů, jež by bylo lze dosáhnout ze živoucích? Je-li opatřena služba státu, zákon přírody a společnosti, dostává-li se Nejvyšší bytosti úcty a modliteb, není důvodu, abyste se Vy, dočasní vládcové, míchali do jiných věcí. To je moje smýšlení; Vaše Veličenstvo je zná.»

Císař Josef II. pokračoval v organizaci obecného školství. K podpoře místních a okresních školních dozorců zřídil pro jednotlivé okresy 72 krajské komisary, kteří se starati měli o řádný stav školství a vyučování, jako státní úředníci podléhali krajskému hejtmanu. A tak sesvětštění a postátnění školního dozoru provedeno.

Josef II. nařídil, aby všude tam, kde v obvodu půl hodiny jest 90—100 dětí školou povinných, byla zřízena obecná škola, všem dětem přístupná.

Roku 1785 zlepšeny hmotné poměry učitelstva, zavedením kongruy, t. j. nejmenšího výnosu učitelské služby.

Od r. 1775 trval již školní fond (Schulwesens-Casse), který vzrůstal z výtěžku tiskárny školních knih. Školní fond podstatně rozmnožil Antonín hrabě Příchovský, arcibiskup pražský. Fondu připadlo i »Dědctví Svato-václavské« dv. dekr. ze dne 22. června 1777, z jehož jistiny 15.676 zl. plynoucí úroky obráceny byly na rozdělování katolických knih mezi lid, jednak na rozdávání školních knih pro chudou mládež.

Zrušením řádu jezuitského přešla vlastně všechna péče o školství na stát. V Čechách provedeno nařízení 5. října 1773, novicové propuštěni, prosté sliby promínuty, kněží řádoví si hledali místo v duchovní správě, jen starci a nemocní zůstali. Z velikého jmění řádového zřízena studijní matice, budov použito bylo jako kasáren, nemocnic, skladišť a úřadů.

Dvor. dekretem z 28. února 1772 a 11. března 1772 zřizuje se ze jmění zrušených řádů *náboženská matice* (v Čechách ze 154 klášterů zůstaly 83, nepočítaje v to

koleje jezuitské, na Moravě zvláště se vyznamenal svou horlivostí hr. Cavriani, v diecési olomoucké nezůstalo ani jedno opatství), do ní přikázány též interkalární důchody uprázdněných beneficií (28. října 1873) a připojena k ní bývalá cassa salis a různé důchody. Dvorním dekretem z 5. prosince r. 1783 zřídil oddělením z arcibiskupství pražského biskupství budějovické bez ohledu na papeže. Chorý a uvnitř i za hranicemi nehodami stíhaný panovník pomýšlel i na rozkol formální, mělť 33 biskupy sobě oddané, které sám byl jmenoval, ale jediné smrt překazila všechny plány, na nichž určitý podíl měl i státní kancléř kníže Kaunic.

Po smrti Josefa až do r. 1848, vlastně až do r. 1874, trvá systém *»umírněného josefinismu«*, jímž jsou prodchnuty právní názory státních úřadů o tom, že státu patří všechna ta iura circa sacra.

31. Vláda *Leopolda II.* (1790—92), jenž v leccems se podstatně uchýloval od Josefa II., trvala příliš krátko, aby se mohlo pomýšlet na nějaké změny v řízení školském.

Důsledkem povinné docházky školní byl vznik *»klassí pro dívky«*, z nichž vyrůstaly později samostatné dívčí školy. Do r. 1780 nechodily dívky na společné vyučování. Ke konci XVIII. století byly dívčí školy triviální v Bělé, Mladé Boleslavi, v Německém Brodě, Budějovicích, Domažlicích, v Hoře Kutné, Jičíně, Klatovech, Rychnově a Vysokém Mýtě.

Císař již na počátku vlády učinil první krok ke školské samosprávě tím, že v každém hlavním městě *»provincie«* byl zřízen t. řeč. studijní konses, jakožto nejvyšší úřad školní.

Roku 1791 zrušena studijní komise dvorská a nahrazena jediným referentem pro věci školské při dvorské kanceláři ve Vídni.

Leopold II. zrušil generální semináře kněžské a obnovil některé kláštery.

B. Politické zřízení školské.

32. František I. — 33. Politické zřízení obecných škol. — 34. Ferdinand V.

32. Roku 1789 otřásla Evropou revoluce francouzská, která zhroutila starou budovu společenských řádů

Práva lidská »droits hommes« zaručovala osobní svobodu a blaho každému občanu. V díle revoluce pokračoval Napoleon a dal slavným zákoníkem Code civil první obecně platnou soustavu práva občanského, ale zároveň dovršil dílo absolutismu XVIII. století. Rozvratné síly revoluce zkontroloval a sobě upevnil trůn, potlačiv osobní svobodu, zavedl přísný dozor policejní a cenzuru.

To bylo v době, kdy císaře Leopolda I. vystřídal na trůně syn jeho *František I.* (1792—1835), který v boji s revolucí a Napoleonem strávil více než dvacet let. »My nepotřebujeme vzdělaných mužů, chceme mít poslušné poddané« — tak asi se vyjádřil František I. o potřebě vzdělání, jemuž, sám jsa chudého ducha, nepřál. Návodem všemocného kancléře hr. Jindřicha F. Rottenhanna (1737—1809), který císaři doporučil, aby nařídil jen »moudře dopřávati darů duševních«, neboť nebezpečnou je zbytečnost vzdělání nad potřebu, zřídil r. 1795 komisi pro revizi všech studijních řádů (Studien-Revisions-Hofkommission), z jejíž dlouholetých porad vzešel pak i nový organizační řád obecného školství.

33. Porady komise byly skončeny již v listopadu r. 1799, ale teprve r. 1801 po míru v Lunevillu císař obrátil pozornost svou k vnitřním záležitostem své říše. Komise byla r. 1802 rozpuštěna a všechna akta předána ministru Kolovratovi k dalšímu jednání. Státní rada *Martin Lorenz* r. 1803 vypracoval nový návrh a dvorská komise, v červnu téhož roku ustanovená, vypracovala instrukce pro reformu náboženského vyučování. Dílem jejím jsou netoliko žádané instrukce (v počtu 14), ale i souhrn nařízení školních, která nejvyšším nařízením ze dne 11. srpna 1805 vyhlášena byla jako zákoník obecného školství: »Politische Verfassung der deutschen Schulen für die k. k. oesterreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien«. Císař nazval tuto sbírku »vortreffliches Elaborat« a odborníci »pädagogisches Meisterwerk.«

Česky vydáno teprve r. 1822 s názvem »Politické zřízení obecných škol«. Pro nové války s Francií nabylo platnosti teprve až v I. pololetí r. 1806, kdy biskupské konsistoře převzaly v jeho duchu správu obecné školy.

Politické zřízení obecných škol má 23 díly o 478 člancích. Podle něho se dělily obecné školy na tři druhy:

a) *školy triviální*, kterým podle místa se říkalo: farní, filiální nebo lokální (sloužily potřebě jedné obce). Učilo se na nich kromě náboženství čtení, psaní a počítání. Prímý dozor ke každé škole triviální svěřen byl místnímu faráři.

b) *školy hlavní* o 3 nebo 4 třídách ve městech zejména krajských.

c) *škola normální* čili *vzorná škola hlavní* (Muster-hauptschulen) v hlavním městě.

Ve městech byly zřizovány reálné školy (od 10. února 1805) jako odvětví školství obecného pro vzdělání obchodní, úřednické a školy »pro dívky vzdělanějšího stavu« (Mädchenschule für gebildetere Stände).

Dozor ke školám svého okresu měl *vikář*, který jako konsistorní rada byl *okresním školdozorcem*. Jeho povinností bylo visitovati jak faráře, tak učitele, a pečovati náležitě o školství svého okresu. O visitaci školy podával tabelární zprávy krajskému úřadu, zprávy o faráři, učiteli a o vyučování oznamoval konsistoři. Dozor ke školám v hlavním městě měl kanovník »*scholasticus*«, jenž spolu byl referentem školství pro celou konsistoř a císařem jmenován jako diecéšní *vrchní školdozorce*.

Triviální školy byly většinou o jedné třídě s jediným učitelem, bylo-li více tříd přibral si pomocníky, neboť na každých 80 žáků se čítal jeden učitel, bylo-li jich nad 100, zřídila se druhá škola s pomocníkem. Na hlavních školách, kolik bylo tříd, tolik bylo učitelů. Na čtyřtřídní hlavní škole byl ještě samostatný ředitel. Náboženství vyučoval na triviálních školách farář nebo jeho kaplan, na hlavních školách byl samostatný katecheta.

Školní rok začínal se o Všech Svatých (od r. 1826 od 1. října) a řídil se na venku podle místních potřeb; prázdniny trvaly v čase žní 14 dní, o senách a sklizni ovsa tři neděle; ve městě byly prázdniny od 15. srpna do 1. října.

Docházka školní byla nařízena od dokonaného 6. roku až do 12. roku, potom do 18. roku byly povinné opakovací hodiny v neděli, bez nichž žádný učeďník nemohl dostati za vyučenou.

Na triviální škole byla dvě oddělení:

2. a) »čtenáři«, byli 2 roky, b) »počtáři«, rovněž 2 roky.

Po skončeném 12. roku dostal žák teprve vysvědčení.

O učitelstvo postaráno tím, že kandidáti učitelství musili navštěvovati pedagogický kurs při normální neb čtyřtřídní škole hlavní. Rovněž kandidáti theologie konali praktická cvičení a podrobovali se zkoušce z katechetiky a pedagogiky, nebyl-li výsledek zkoušky aspoň dobrý, nebyli vysvěceni na kněze.

Služné učitelovo bylo 150 zl., pomocníka učitelského 70 zl. ročně. S nastupujícím učitelem se uzavřela pevná smlouva (fasse).

Metodní knihu Felbigerovu zatlačil vídeňský děkan a okres. školdozorce Ant. Hye (1761—1831) roku 1812 svou knihou.

Veliká proměna organisace školské dala se však bez veškerého zřetele na kulturní potřeby české. Císař František jako neměl pochopení pro soudobé ústavní požadavky, jak se vyjádřil vůči uherským stavům: »Totus mundus stultizat, et relictis suis legibus, constitutiones imaginarias quaerit«, tak nedbal také národa českého. Našel oporu v Klim. Václ. hraběti *Metternich-Winneburgovi*, jehož si r. 1808 jmenoval kancléřem.

Metternich, jak jen mohl zabraňoval rozvoji duchovní kultury, ve školství udržoval hluchý formalismus, na něž věnoval nepatrný náklad, poněvadž všechen peníz pohlcovala vojenská vydání.

Za těchto poměrů připadl *veliký úkol kněžím a učitelům*, kteří svorně a s nadšením se starali nejen o vzdělání svěřené mládeže, ale také o národní probuzení. Jací to byli Rautenkrancové (katecheta od r. 1805 a ředitel od r. 1807 novodobé školy u Kutné Hory), Filčíkové (vzorný učitel v Chrasti), Zieglerové (děkan chrudimský), Svobodové (zakladatel první české opatrovny v Praze), Slámové (farář v Chrasticích)?! Neohrožený farář Sláma odvážil se tehda ve své »Obraně jazyka českého na školách obecných«, napsati, že »Politické zřízení školní«, v němž se mluví jen o německém vyučování a německých školách, pokládá za nejtemnější stránku moudrosti zákonodárcovy! Města propadla germanisaci a jazyk český zněl jen venku za selským pluhem...

Byl to František Palacký, jenž dal podnět k pamětnímu spisu k zemské vládě, který odeslán byl 10. dubna 1832 nejvyššímu správci zemskému hr. K. Chotkovovi o tom, že německé vyučování na školách má za následek všeobecný úpadek vzdělání, pročez nutno, aby se na školách nižších učilo jen česky. Pamětní spis je prací *Karla Uinařického*, jemuž nápomocen byl *Jos. Jungmann*. Ale odpověď přišla — až za 1/4. roku, 19. října 1835 a to — veskrze zamítavá!

34. Kníže Metternich, udržuje absolutní moc císaře, který sám žárlivě ji střežil, ve všem novém tušil revoluci, proto nezaváděl změn ve zřízení státním a všecko, co jen trochu vzbuzovalo jeho nedůvěru, přísně potlačoval! Absolutismus metternichovský trval i za *Ferdinanda U.* (1835—1848). Ale stále víc a více se ozývá úsilí po svobodě slova i tisku, učení, rovnoprávnosti a rovnocennosti národní a náboženské. Po březnových událostech ve Vídni a v Praze v r. 1848, ke kterým odvahu dala únorová revoluce francouzská, dochází ke zřízení samostatného ministerstva vyučování ze dne 23. března 1848 »pro rozšíření a zdokonalení obecného školství, jakož i pro důkladnější vývoj vědeckých studií technických a akademických.« Prvním ministrem se stal Frant. sv. pán Sommaruga. Obklopil se zkušenými rádci, aby dílo reformy se zdařilo, z Prahy si povolal prof. Fr. Exnera, Pavla Jos. Šafaříka, J. A. Zimmermanna. 9. dubna zrušena studijní dvorská komise, veškerá podání předkládána přímo ministerstvu. V ministerské radě podány opravné návrhy Arn. sv. pána Feuchterslebena, Exnera a Šafaříka.

Feuchtersleben vycházel od úpravy školy obecné: »V soustavě veřejného vyučování jsou obecné školy prvním a spolu nejdůležitějším článkem; mají podávat tolik vědomostí a dovedností, kolik jich má mít napříště každý státní občan. Kde celý národ oprávněn jest účastniti se v díle zákonodárném, tam nesmí se šetřiti ani námahy, ani obětí, aby se všem dostávalo potřebného vzdělání a vyučování, bez něhož ono právo zákonodárné nemělo by smyslu. Nezbytno tudíž rozmnožiti školy, rozšířiti učebnou látku, postarati se o vyšší vzdělání učitelstva a opatřiti mu vnější příznivé poměry i takovou správu, která by vyhovovala všem zájmům školským. Vydržování obecné školy je věcí

obce; občané ať odvádějí své příspěvky, pokud to ukládá závazek, pokladně obecní, nestačí-li, pomůže země a stát. Na školách těch nebud' placeno školné. K dosavadním předmětům přibře se učivo z tělovědy, zeměpisu domácího, z přírodních nauk; o zpěv a tělocvik bud' všude postaráno. Triviální školy budou trojtřídní, vyučovacím jazykem bude výhradně mateřský jazyk žáků. Duchovenstvu přísluší péče o vyučování náboženské, avšak může také i jiný obor vyučovací sobě přibrati. V každém hlavním městě všech korunních zemí budiž tříletý kurs ke vzdělání učitelů, z něhož postupně se zřídí učitelský seminář. Z okresů městských i venkovských shromáždí se ročně učitelstvo dvakráte k poradám okresním, jichžto i duchovní budou účastni. Učitelský časopis, knihovna a sbírky učebních pomůcek nechť slouží jejich duševním potřebám. Učitelstvu se upraví plat, jehož minimum ustanoví zemský sněm v takové výši, aby mohlo se zcela věnovati povinnostem ve škole a na kůru. Obec přispívá do pensijního fondu a rovněž učitelé.«

Exnerův návrh Entwurf der Grundzüge des oeffentlichen Unterrichts in Oesterreich vycházel také od stupně nejnižšího. Vedle obecné školy postavil školu měšťanskou o třech ročnících místo čtvrté třídy škol hlavních.

Šafařík přímo v komisi ve Vídni hájil české požadavky. Svá promemoria o provedení stejného práva českého i německého jazyka ve školách českých opíral o čtvrtý článek ústavní listiny ze dne 25. dubna, jíž zaručena všem národům neporušitelnost jejich jazyka a národnosti. V Čechách dlužno školství upravit tak, aby jím ani Čech, ani Němec národnosti své nebyl odcizen. Obecné školy bud' až do třetí třídy normální pro Čechy výhradně české, pro Němce výhradně německé. Z pražských 17 hlavních škol stačí pro žáky německé 4; v království českém je kromě Prahy 46 hlavních, z těch na 31 mají právo Češi, 15 připadají Němcům; v Praze samé z 5 hlavních škol bud' 4 české, 1 německá. O židovské hlavní škole ať sama obec židovská naloží. Ze dvou hlavních škol dívčích, u Voršilek budiž česká, u Anglických panen německá.

Opravdové a hluboké reformy školské potřebovaly k provedení klidné doby, tou ovšem nebyl rok 1848. Pádem ministerstva Pillersdorfova, ministerstvo vyučování nebylo více obsazeno, agenda jeho přidělena ministerstvu vnitra hr. Stadionovi, který však ponechal správu ve věcech školských Feuchterslebenovi a Exnerovi, kterého vystřídal Alex. sv. p. Helfert. Byly sice 2. září vydány rozkazy o opravách obecného školství, ale říjnová revoluce nedovolovala jich provedení.

Ještě 3. listopadu 1848 se stala významná událost, bylať otevřena vzorná česká hlavní škola v Praze a při ní otevřen byl zároveň první český ústav učitelský, císařským rozhodnutím ze dne 30. března 1848, č. 153. K řízení ústavu povolán byl MUDr. K. Slavomil Amerling. Ústav byl umístěn v budově řádu piaristického, vystavěné r. 1820 na rohu Panské ulice a Příkopů. Ve škole hlavní byla 1. třída A nazvána »názorna«, 1. třída B »odlikovna«, 2. třída »pojmovna«, 3. A »putovna« a B. »naukovna«, kurs učitelský měl učebnu pro I. rok, kterou Amerling nazval »návodna zkumná«, pro II. rok »návodna výkonná«. Vedle Amerlinga na škole působili vlastenecký kněz Jan Karel Škoda, prof. Jos. Walter, Fr. Tesař, Jos. Bačkora, Bíba, Mužák.

Při zápisu do nové české hlavní školy se přihlásil 191 žák a do ústavu učitelského na 200 čekatelů. 7. listopadu 1848 školní rok zahájen službami Božími. Nový ústav vlastenci nazýván »Budčí«.

C. Úvoj ústavy školské až do uzavření konkordátu.

35. František Josef I. — 36. Ministerstvo kultu a vyučování.
— 37. Školství podle konkordátu.

35. Císařství v revoluční době, v níž otřásaly se základy trůnu, potřebovalo zdatnější osobnosti, než byl Ferdinand V., ubohý churavec. Společným úsilím Felixe Schwarzenberga a Windischgrätze a energické a ctižádostivé matky Žofie uveden na trůn osmnáctiletý panovník *František Josef I.* v sobotu 2. prosince 1848. Mladý panovník cítí se po celý život vojákem, je pracovitý a má dobrou vůli, ale úkol přesahoval jeho schopnosti. Jako rozený oportunista choval se k požadavkům katolické církve velmi různě.

24. února 1848 vypukla v Paříži revoluce, 11. března bouří se již Vídeň, policie a vojsko stěží potlačují povstání, dne 13. března odchází Metternich, který po 38 let byl takřka pánem nejen v Rakousku, ale hluboce zasahoval svým diplomatickým jednáním v celé Evropě. 11. března 1848 svolává Fastr Pražany do lázní Svatováclavských za svobodu osobní, politickou a náboženskou. Korunní rada povoluje národům ústupky. Karel Havlíček Borovský ve vládních Pražských Novinách volá k národu: »Dokažme světu, že Čechové sice 200 let spali, ale nezahynuli!« První z vyšších úřadů přichází *konsistoř pražská* jako nejvyšší tehdy úřad školský a 20. března oznamuje oběžníkem rovnost jazyka českého s německým na školách farních i normálních, a dne 14. dubna nařizuje již povinné vyučování českým jazykem na všech školách, i hlavních.

Oktrojovaná ústava ze dne 4. března 1849 připouštěla práce na poli kulturním, ačkoliv od r. 1851 opět zavládl strohý absolutism. Hlavní buřič z r. 1848 *Dr. Alexandr Bach*, který nastoupil po zemřelém Frant. hr. Stadionovi, zajišťuje se 19 pluky četnictva.

36. 28. července 1849 oddělena správa kultu od ministerstva vnitra a spojena se záležitostmi veřejného vyučování v ministerstvo kultu a vyučování a prvním ministrem jmenován hrabě *Lev Thun Hohenstein*, muž vážný, povahy ryzí, vzácného vzdělání, který měl skutečnou sympatii k českým vlastencům a s nimi se stýkal, zasloužil se jako organisátor středního a vysokého školství.

Ve všeobecném dějinném postupu jako se dostavilo osvobození církve od státního vlivu a svobodě církve dáno vynikající místo v nových ústavách evropských států, dochází k emancipaci církve od státu i v Rakousku.

S josefinským systémem sčítavanc ústavou z 25. dubna 1848, která stanovila »svobodu víry a svědomí«, »svobodné vykonávání bohoslužby«; ústava březnová pak pod vlivem čl. V., č. 6. frankfurtských základních práv stanovila zásadu: »Každá zákonně uznaná církev a náboženská společnost má právo k společnému veřejnému výkonu náboženství, řídí a spravuje své zále-

žitosti samostatně, zůstává v držení a užívání ústavů, nadací a fondů, určených pro její kultové, vyučovací a dobročinné účely, je však podrobena jako každá jiná společnost státním zákonům.«

Osvobození církve od státního poručenství na politickém poli vedlo církevní kruhy k snahám po úplné nezávislosti na státu. Konference rakouských biskupů od 30. dubna do 17. června 1849 ve Vídni podala vládě osm pamětních spisů a docílila toho, že další vývoj poměru ke katolické církvi se dál podstatně ve směru příznivém nárokům církve.

Dne 18. dubna odstraněno placetum a ještě důležitější bylo nařízení z 23. dubna 1850 »ohledně vztahu katolické církve k veřejnému vyučování«.

Kurie uplatňující dokonalou neodvislost církve od státu ve smyslu zásadní koordinace obou mocí, nalezla ve vídeňském arcibiskupu *Jos. Otmaru Rauscherovi*, ideovém vůdci rakouského episkopátu, nejlepšího spolupracovníka o uskutečnění konkordátu. *Jos. Otmar Rauscher*, požívající při vídeňském dvoře velikého vlivu jako bývalý vychovatel mladého panovníka, vymohl na něm ústupky ve směru příznivém nárokům církve. Řadu provisorních předpisů uzavírá po pětiletém jednání se Sv. Stolicí *konkordát*, který uzavřen byl Piem IX. 18. srpna 1855 a vyhlášen se strany církevní bulou »*Deus humanae salutis auctor*« z 3. listopadu 1855, se strany státu jako zákon cís. patentem z 5. listopadu 1855, č. 195 ř. z. s platností pro celý obvod říše, který vyslovuje ve čl. I. zásadu, že »svaté římsko-katolické náboženství má v Rakousku zůstatí trvale v užívání práv a privilegií, která jí podle práva božského a církevních zákonů patří.«

Konkordát se skládá z hlavní části o 36 člancích a pak z několika tajných příloh, úředně nepublikovaných.

K provedení konkordátu vydána byla instrukce episkopátu, aby věrně plnil závazky konkordátní, apoštolským breve »*Optime noscitis*« z 5. listopadu 1855 a se strany státní výnos min. kultu a vyuč. ze dne 25. ledna 1856 č. 1375 ex 1855.

37. Pokud školství se týká, konkordát určoval:

Ve čl. V.: Veškeré vyučování katolické mládeže bude ve všech jak veřejných, tak neveřejných školách

přiměřeno učení katolického náboženství. Biskupové však budou mocí svého vlastního úřadu pastýřského řídit náboženskou výchovu mládeže ve všech veřejných i neveřejných učilištích a pečlivě nad tím dozírat, aby při žádném učebním předmětu nevyskytlo se nic, co by bylo na závadu katolické víře a čistotě mravů.

V čl. VI.: Nikdo nebude přednášeti svaté bohosloví, katechesi nebo nauku náboženskou na kterémkoli veřejném nebo neveřejném ústavu, neobdržel-li k tomu od biskupa příslušného církevního okrsku posláním a zmocnění, kteréžto může biskup, uzná-li to za vhodné, odvolati.

V čl. VIII.: Všichni učitelé obecných škol, pro katolíky určených budou podléhati církevnímu dozoru. Jeho Veličenstvo bude jmenovati školní inspektory diecése z mužů, navržených biskupem. V případě, že není dostatečně postaráno ve jmenovaných školách o vyučování náboženství, může biskup ustanoviti duchovního, aby přednášel žákům katechismus. Víra a mravnost toho, kdo má býti ustanoven učitelem, musí býti bez poskvrny. Kdo sejde s pravé cesty, bude svého místa zbaven.

Veškero obecné školství spravoval tudíž podle konkordátu biskupský ordinariát. Stát právo své ke školám vykonával toliko ve věcech správních prostřednictvím instancí a to: místní starosta s místním dozorcem jako přítelem školy se staral o věcné potřeby školy, okresní úřad byl druhou instancí a staral se o budovy školní a dohlížel na chování učitelstva, třetí instancí u zemského úřadu byla zemská školní rada; pro záležitosti vyučovací byl zvláštní referent při zemské vládě, pro věci rázu pedagogického a didaktického byli ustanoveni školní radové jakožto inspektoři školní.

Proti »Politickému zřízení« nutno zdůrazniti, že obecná škola česká vyňata byla trvale z oboru snah germanisačních. Knihosklad pražský (založ. r. 1777), tiskl nové učebnice. Ale bylo třeba nových čítanek, dosavadní nevyhovovaly. Proto ustavena byla roku 1863 zvláštní komise, v sepsání čítanek se uvázal kanovník vyšehradský *Karel Uinařický*. Úkolu svého se shostil s takovým zdarem, že byly dávány za vzor i ji-

ným národům. Již jako farář na Kováni u Mladé Boleslavě denně ve škole prodléval Vinařický celé hodiny, studuje duševní vývoj dítěte. Ministr Thun osobně jevil veliký zájem o vše, co spadalo do jeho úřadu. Nařídil odborné porady učitelské, aby úroveň vzdělání učitelského se zvýšila, k témuž účelu sloužily i odborné časopisy. Veliký kus práce osvětové a národní vykonalo učitelstvo. Krásně píše K. V. Rais o nich: »Vzpomínáme na učitele i na pomocníky jejich, na těžkou jejich práci ve škole i na pernou shánku jejich za chlebem mimo školu. V duchu vidíme je ve třídě za nízkými stolky školními, k nimž vyvolávají si špatné čtenáře i písaře, neb před tabulí, na níž počítali, i před mládeží, jak jí vštěpovali základy mateřštiny a proháněli ji v počítání pamětném; vidíme je s housličkami, jak cvičí ty rozněcující zpěvy buditelů našich: »Kde domov můj?«, »Tážete se, proč jsem Slovan?«, »Kde můj je kraj?«, »V Čechách tam já jsem zrozena«, »Přicházím přímo z Moravy«. Vidíme je, jak se při těch písničkách na mládež usmívají a jak dětem očka jiskří.«

D. Základní proměny v obecném školství od polovice XIX. století až do rozkladu Rakousko-Uherska.

38. Školství věcí zemskou. Zrušení konkordátu. — 39. Nové ústavní právo. — 40. Říšský zákon o školách obecných. — 41. Školní zákony zemské. — Vznik obranných jednot. — Osvětou k svobodě.

38. Pádem Bachovým 1859 odzvoněno absolutismu.

Dne 20. října 1860 vydán neodvolatelný diplom, jímž kromě jiného záležitosti školské přikázány působnosti zemských sněmů a ministerstvo kultu a vyučování zrušeno, záležitosti jeho přiděleny odboru kultu a vyučování ministerstva vnitra, při němž odbor ten trval až do 2. března 1867, kdy Leopold Hasner von Artha se stal samostatným ministrem kultu a vyučování.

Dne 26. února 1861 vydán patent o říšské radě, o státní radě a oktrojována zemská zřízení, souhrn těchto základních zákonů prohlášen za ústavu říšskou (zvanou únorovou, nebo ústavou Schmerlingovou).

Podle kapitoly druhé v článku 18. nového zřízení zemského pro království české ze dne 28. února 1861

nabyl zemský sněm práva a povinnosti pečovati o školství v zemi. Provedené volby do obecních zastupitelstev ukázaly velikou většinu českou ve městech, která nyní se dovolávala i českého školství. První byla Praha a za ní následovala venkovská města Karlín, Kutná Hora, Mělník, Pardubice, Kolín, Tábor, Písek a jiná. Stát na zlepšení národního školství ničím nepřispěl, veškerá tíha spočívala na obcích. A tak již 15. dubna 1861 octly se věci školské na zemském sněmu, dr. Čupr podal návrh, aby se platy učitelstvu obecných škol dávaly ze zemského fondu a proto, aby se zavedla zvláštní daň na místě obvyklého školního platu (*sobotales*). Z porad sněmovní školské komise vzešel zákon ze dne 13. září 1864 č. 33 z. z. o částečném zrušení školního patronátu. O provedení rovného práva jazykového na školách národních a středních se zasloužil Jos. Wenzig, který podal návrh zákona, přijatý 25. května 1864 na sněmu zemském, ale teprve 18. ledna 1866 sankcionovaný.

Po porážce Rakouska v boji s Pruskem Bedřich sv. p. *Beust* provedl rozdělení říše ve dva státy a dualismus, od Marie Terezie založený, uzákonil ústavou prosincovou (21. prosince 1867). Správa státní octla se v Rakousku v rukou Němců, v Uhrách v rukou Maďarů. Důsledky se objevily i na poli školství. 2. března 1867 obnoveno ministerstvo kultu a vyučování, v jehož čelo od 31. prosince 1867 postaven prezident vyučovací rady *dr. Leopold Hasner von Artha* (1818—1891), ač rodilý Pražan a bývalý profesor pražské university, k českým požadavkům nepřístupný.

Zároveň s počínajícím centralismem objevuje se v Rakousku úsilí, domoci se opět a ústavně zajistiti nutný vliv státní na náboženské společnosti, na dozor ve vyučování a právo manželské. Prvním otřesem konkordátu byl t. zv. náboženský edikt, který předložen byl ve sněmovně nejprve poslancem Muchlfeldem, později ve změněné formě Figulym.

Liberálnější politika náboženská začíná kulturní boj, ač je zakrytý, přece má důsledky pronikavé.

39. 21. prosince 1867 vydán základní zákon č. 142 ř. z. o všeobecných právech státních občanů. Nová ústavní práva jsou však neslučitelná s jednotlivými ustanoveními konkordátu. Tak článek 14. ustanovuje:

Každému je zaručena úplná svoboda víry a svědomí.

Užívání občanských a politických práv je nezávislé od náboženského vyznání, avšak náboženským vyznáním nesmí státně-občanské povinnosti utrpěti žádné újmy.

Nikdo nemůže býti nucen k nějakému církevnímu úkonu nebo k účasti na nějaké církevní slavnosti, pokud nepodléhá k tomu podle zákona oprávněné moci někoho jiného.

Článek 15. Každá zákonně uznaná církev a náboženská společnost má právo na společný veřejný výkon náboženství, řídí a spravuje svoje vnitřní záležitosti samostatně, zůstává v užívání, v držbě svých pro kultus, vyučování a dobročinné účely určených ústavů, nadací a fondů, je však, jako každá společnost, podřízena všeobecným státním zákonům.

Článek 17. Věda a učení je svobodné.

Zakládati vyučovací a vychovávací ústavy a na nich vyučovati je oprávněn každý státní občan, který prokázal k tomu zákonitým způsobem svoji způsobilost.

Domácí vyučování nepodléhá žádnému takovému obmezení.

O vyučování náboženství na školách mají se starati příslušné církve nebo náboženské společnosti.

Státu přísluší nad veškerým vyučováním a výchovou právo nejvyššího řízení a dozoru.

K provedení zásad v nich vyslovených byly vydány 25. května 1868 tři zákony č. 47, 48 a 49 ř. z., kterými

1. uvedeno bylo znovu v platnost manželské právo občanského zákoníku (zák. č. 47. ř. z.);

2. vydáno zásadní ustanovení o poměru školy k církvi, s vyloučením povinné školy konfesní (zák. č. 48. ř. z.);

3. vydána ustanovení o vzájemných poměrech konfessí ve státě žijících (zák. č. 49. ř. z.)*)

Zákony tyto známy jsou pode jménem »Květnových zákonů« (Maigesetze) z r. 1868, ježto vydány byly dne 25. května 1868. Pius IX. v allokuci 22. června

*) Zásady tohoto zákona byly namnoze převzaty téměř doslova dnes platným zákonem interkonfesním ze dne 23. IV. 1925, č. 96 Sb. z. a n.

1868 prohlásil zákony tyto za neplatné a nezávazné; r 1870 vady jejich vytkl i pamětní spis českých biskupů.

30. července 1870 vypovědělo Rakousko konkordát, prohlásivši, že v důsledku dogmatických usnesení Vatikánského koncilu, obsažených v konstituci »Pastor aeternus« ze dne 18. července 1870, o neomylnosti učitelského úřadu a bezprostřední jurisdikci papežské, které prý vnitřní poměry církve katolické hluboce změnily, pokládá konkordát za fakticky zrušený (depeše hr. Beusta Chevalieru Palombovi z 30. července 1870). Avšak Vatikán toto jednostranné vypovězení konkordátu neuznával. Vnitrostátně konkordát zrušen zákonem ze dne 7. dubna r. 1874, č. 50 ř. z., který upravoval »vnější právní poměry církve katolické«.

Dvůr císařský kladl se sice protináboženským snahám v cestu, rovněž zahraniční ministr Julius Andrassy který vystřídal Beusta, dbal obratně toho, aby rakouská politika nebyla stržena do otevřeného boje kulturního a ubránil se i tlaku, který se v tom směru na něho vskutku dál z Berlína. Přes to mohl Pius IX. encyklikou ze dne 7. března 1874 označiti zákony rakouské za zotročení církve státem a uklidňoval se jen nadějí na vliv pravověrného dvora císařského, že v praxi nedopustí krajních důsledků věci té. A tak tomu posléze bylo. Církev na konec temporum ratione habita tyto poměry uznala, i když krátce poté následovala druhá serie květnových zákonů, a to:

1. Zákon ze dne 7. května 1874, č. 50. ř. z. o vnějších poměrech církve katolické, jehožto 1. článkem konkordát se strany státní se zrušuje.

2. Zákon z téhož dne č. 51. ř. z. o příspěvcích k náboženskému fondu.

3. Zákon ze dne 20. května, č. 68. ř. z. o zákonném uznání společností náboženských.

Ministr Hasner ukázal se jako liberál na pravém místě, neboť neprodleně po říšském zákonu ze dne 25. května 1868, č. 48 ř. z., jímž byla vyhlášena základní pravidla o postavení školy k církvi (k němuž podnět dal sám Ed. Herbst), dále říšským zákonu o systemiso-

vání míst u školních rad zemských a okresních ze dne 26. března 1869, č. 40 ř. z., následuje říšský zákon ze dne 14. května 1869, č. 62 ř. z. o veřejných školách obecných, jakožto rámcový zákon pro podrobné uspořádání školství v jednotlivých zemích zákonodárstvím zemským. Skládá se z těchto částí:

A. O veřejných školách obecných.

- I. K čemu jsou školy obecné a jak mají býti zařízeny.
 1. O školách obecných.
 2. O školách měštanských.
- II. O školní docházce.
- III. O vzdělávání učitelů a uzpůsobení k učitelství.
- IV. O dalším vzdělávání učitelů.
- V. O právním postavení učitelů.
- VI. O zřizování škol.
- VII. Kdo má zapravovati náklad na školy obecné.

B. O učilištích soukromých.

»Ich habe einen grossen Sieg errungen,« mohl právem Hasner poznamenati, uzákonil heslo Marie Terezie, že škola je politikum. Jeho spolupracovníky v osnovách těchto zákonů byli: zejména sekční šéf a univ. prof. dr. Glaser, sekční rada Hermann a prof. vídeňské techniky dr. Beer. Úkolu svého Hasner nedokonal, ne snad pro požadavky české, ale nevyhověv Polákům, teprve Stremayer provedl organizaci moderní školy zemským zákonodárstvím ve všech zemích rakouských. V oboru obecného školství jednotlivé země si přály, aby v mezích zákona se šetřilo více místních, okresních i zemských potřeb. Tomu ministr *Streymayer* v kabinetě *Auerspergově* (1871—79) se vzpíral, proto byl vystřídán *Zikm. sv. p. Conradem z Eyberfeldu* 16. února 1880. V únoru r. 1880 podal princ Liechtenstein návrh na obnovení církevního dozoru na školy a poslanec Lienbach na snížení docházky školní na šest let. Vláda slíbila sama předlohu zákona a učinila tak r. 1882. V panské sněmovně novella dosti hladce prošla. Ve sněmovně liberální blok pokládal Conradův návrh školní novelly za nepřátelský útok proti moderní škole, jenž mimo jiná ustanovení připouštěl zákonné úlevy v návštěvě školní po 12. roku věku, ale i mezi konservativci

nebylo pro ni zvláštního nadšení. Byl to krok zpět po věcné stránce a jen většinou 3 hlasů přijat návrh zákona, který 2. května 1883, č. 53 ř. z., sankcionován jako »školní novella«.*)

Oba zákony tvoří jednotný celek, společně nazývaný »říšský zákon o školách obecných«.**)

O účelu obecné školy říšský zákon ustanovuje: § 1. Školy obecné zřízeny jsou k tomu, aby děti v mravnosti a nábožnosti vychovávaly, ducha jejich vyvíjely, znalostí a zručností, jichž mají k dalšímu vzdělání v životě zapotřebí, jim poskytovaly a byly základem, by se z nich stali hodní lidé a občané.

*) Češi dali souhlas k zákonu na pokyn Riegrův, který si sliboval, že budou mít Češi většinu na zemském sněmu. »Až budeme mít v ruce zemský sněm, budeme moci mluvit, jako zástupci země.« Ale sněm nedosáhl, čeho si Rieger přál. Rehabilitaci Riegrovu po této stránce vzal si za úkol *Dr. F. A. Soukup* v čl.: »F. L. Rieger a školská politika česká.« *Ped. rozhledy*, 1930.

**) Říšský zákon o školách obecných byl republikou Československou recipován a platí podnes v býv. zemích koruny České (na Slovensku a v Podkarpatské Rusi neplatí) pokud nebyl pozměněn zákony československými, zejména zákonem ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n.

Základním zákonem školským na Slovensku byl a dosud je *zákonný článek XXXVIII. z r. 1868, rozčleněný v 9 hlav:*

- I. Školní povinnost a svoboda vyučovací.
- II. Působnost a zřízení národních škol.
- III. Národní školy, zřízené náboženskými společnostmi.
- IV. Národní školy, zřízené jednotlivci a spolky.
- V. Obecní školy národní:
 - A. Školy elementární.
 - B. Vyšší školy národní.
 - C. Školy měšťanské.
- VI. Národní školy, zřízené státem.
- VII. Ústavy ku vzdělání učitelstva:
 - a) Ústavy ku vzdělání učitelů.
 - b) Ústavy ku vzdělání učitelek.
- VIII. Školské úřady.
- IX. O učitelstvu.

VIII. hlava tohoto zákona o školských úřadech byla zrušena a nahrazena zák. článkem XXVIII/1876. Jinak byla některá ustanovení tohoto zákona změněna a nahrazena zákonem z 13. VII. 1922, č. 226 Sb. z. a n., t. zv. »malým školským zákonem«. Také některá ustanovení hlavy VII. a IX. o učitelstvu byla pozdějšími uherskými i československými zákony změněna.

K zákonu vydána byla obsáhlá řada ministerských nařízení a instrukcí.

Školy měšťanské se dotýká »školní novella« v § 17.: Škola měšťanská má poskytovatí vzdělání vyššího, nežli se poskytuje školou obecnou, hledíc jmenovitě k potřebám průmyslnickým a rolnickým. Škola tato poskytuje též přípravy k ústavům učitelským a k takovým školám odborným, kteréž nepožadují přípravy ze škol středních.

O školní docházce ustanoveno: § 20. Rodiče neb jejich zástupcové nemohou svých dítek neb opatrovanců nechati bez vyučování na školách obecných předepsaného.

§ 21. Povinnost školní počíná se životním rokem šestým dokonaným a trvá do dokonaného životního roku čtrnáctého.

Avšak žáci teprve tehda smějí vystoupiti ze školy, mají-li nejpotřebnější vědomosti školám obecným předepsané, jako: náboženství, čtení, psaní a počítání.

Na školách obecných mají se dětem na venkově a dětem nemajetných obyvatelů po městech a městečkách po skončeném šestiletém do školy chození na žádost rodičů anebo jich zástupců z důvodů podstatných povolití jisté úlevy v míře pravidelného do školy chození. Úlevy tyto mají záležeti v obmezení vyučování na jistou část roku, nebo na vyučování polodenní, anebo na vyučování o jednotlivých dnech v týdnu.

Úlevy tyto poskytnuty buďte také dětem celých obcí školských na venkově, bude-li za to požádáno od zastupitelstev veškerých přískolených obcí na základě usnesení výborův obecních. V takovémto případě může plán učební zařízen býti tak, aby učení zkrácené udělováno bylo dětem ve zvláštních, od ostatních žáků oddělených skupinách, nejméně do vyplnění čtrnáctého roku životního.

Ve všech případech, o kterých jednají tyto dva odstavce, buď vyučování zařízeno tak, aby ti, kteří jsou školou povinni, tímto vyučováním mohli dosáhnouti účelu učebního vůbec předepsaného.

Na konci školního roku může žákům, kteří čtrnáctého roku životního ještě sice nedokonali, avšak dokonají jej v půlročí nejbližší následujícím, kteří také úplně sobě osvojili předměty školy obecné, povoleno býti pro-

puštění ze školy z příčin podstatných, a to od okresního dozorstva školního.

O vzdělání učitelů nařízeno:

§ 26. Učitelé a učitelky, jichž bude potřebí, vzdělávati se budou v ústavech učitelských podle pohlaví chovanců oddělených.

§ 27. Při každém takovém ústavě zřídí se za příčinou praktického vzdělání chovanců škola obecná, jako škola cvičná a vzorná, a při každém ústavě ku vzdělání učitelek zřídí se také zahrádka dětská.

Ústavům učitelským přidá se také pro navedení a cvičení v pracích hospodářských kus země v příhodném položení a přiměřené velikosti.

§ 28. Kurs vzdělávací trvá čtyři léta.

O dalším vzdělávání učitelů jedná:

§ 43. Dalšímu vzdělávání učitelů, paedagogickému a vědeckému, pomáhati se má časopisy školními, bibliotekami učitelskými, konferencemi periodickými a kursy k tomu konci zřízenými.

§ 44. V každém okresu školním zřízena buď biblioteka učitelská, jejíž správa svěří se komisi, zvolené od okresní konference učitelské (§ 45.).

§ 45. V každém okresu školním držena buď alespoň jednou za rok konference učitelská pod správou okresního dozorce školního.

V té konferenci mají se učitelé raditi a rokovati o věcech školství se týkajících, zvláště o předmětech, jimž se na škole obecné vyučuje, o methodách vyučování, o prostředcích vyučovacích, o zavedení nových knih vyučovacích a čítanek, o kázni školní a o podobných věcech.

Každý učitel veřejných škol obecných a ústavů učitelských toho okresu jest povinen míti účastenství v konferenci okresní. Učitelům ústavů soukromých zůstaveno jest na vůli, chtějí-li k té konferenci přijíti.

§ 46. V každé zemi konati se budou pokaždé v šesti letech konference poslanců konferencí okresních za předsedání jednoho školního inspektora zemského (konference zemské).

§ 47. Kursy pro další vzdělání učitelů konati se budou na ústavech učitelských kromě zvláštních případností v čas prázdnin podzimních.

Učitelé, byvše vyzváni od školního úřadu zemského, aby přišli na kurs pro další vzdělání, mají tohoto vyzvání poslušni býti.

41. Říšský zákon o školách obecných se stal základem právního stavu národního školství v Rakousku až do jeho rozkladu. V jeho mezích každá země korunní uspořádala si svoje národní školství zevrubnými nařízeními a zákony zemskými. Podle § 18. zemského zřízení českého byla v Čechách vydána řada zemských zákonů. Rovněž zemský sněm moravský a slezský usnesl se hned v letech sedmdesátých o zákonech, jimiž se upravuje zřizování, vydržování a navštěvování veřejných škol národních. Zákony tyto byly v pozdějších letech několikrát měněny a doplňovány.

V Čechách platí v těchto věcech zákon z 19. II. 1870, č. 22 čes. z. z. (pozměněný zákonem z 8. IX. 1889, č. 54 čes. z. z.). Jeho třetí část o vydržování škol byla nahrazena zákonem o úhradě nákladů na školy z 24. II. 1873, č. 16 čes. z. z., který byl opět změněn a doplněn zákony: a) z 18. VIII. 1880, č. 38 č. z. z., b) ze dne 11. IX. 1880, č. 85 čes. z. z., c) 6. XII. 1882, č. 76 č. z. z., d) ze dne 1. V. 1886, č. 47 čes. z. z., e) 12. III. 1888, č. 23 č. z. z., f) 14. VII. 1900, č. 46 č. z. z., g) ze dne 14. září 1905, č. 120 č. z. z., a h) ze dne 11. V. 1908, č. 36 čes. z. z.

Pro Moravu byl vydán zákon o zřizování, vydržování a navštěvování škol z 24. I. 1870, č. 17 mor. z. z., a pozměněn zákonem z 12. XII. 1883, č. 77 mor. z. z. a potom zákonem z 27. XI. 1905, č. 4 mor. z. z. na rok 1906 a doplněn zákonem z 11. V. 1873, č. 39 mor. z. z., a pak zákonem z 8. XII. 1881, č. 1 mor. z. z. na r. 1882.

Ve Slezsku platí v těchto věcech zákon ze 6. XI. 1901, č. 41 slez. z. z.

Druhá skupina zákonů zemských upravovala právní svazky učitelstva veřejných škol národních.

Třetí skupina zemských zákonů normovala složení a působnost školských úřadů, tak zejména zákon z 24. února 1873, č. 17 z. z., o složení a působnosti místní, okresní, zemské školní rady a dohlídce ke školám, změněný zákonem z 24. června 1890, č. 46 z. z.

Říšský zákon školský zmocnil ministra kultu a vyučování, aby jednotlivá zákonmá ustanovení doplnil po-

drobně nařízením a vydal bližší prováděcí předpisy tohoto zákona za tím účelem, aby národní škola mohla zdárně plnit zejména své pedagogické poslání.

Nejdůležitější z ministerských nařízení jest *řád školní a vyučovací*, vydaný r. 1870 jako zatímní (ze dne 26. srpna 1870, č. 105 ř. z.) a od počátku školního roku 1906/7 nahrazený definitivním (min. nař. z 29. září 1905, č. 159 ř. z.). Tento řád jest vypracován na základě říšského zákona o školách obecných se zřetím k zákonodárství jednotlivých zemí; k jeho provedení vydán byl výnos ministerstvem kultu a vyučování ze dne 29. září 1905, č. 13.200; na jeho základě vydaly zemské školní rady prováděcí předpisy, tak zemská školní rada v Čechách ze dne 13. června 1907, č. 25.704, zem. škol. rada na Moravě výnosem ze dne 25. dubna 1908, č. 5571, a z. škol. rada slezská ze dne 6. července 1906, č. 4695.

Jiná důležitější nařízení ministerská jsou:

Z 8/5 1872 č. 3306 o okresních a zemských porádách učitelstva;

z 22/6 1872 č. 4711 o mateřských školách;

z 8/6 1883 č. 10.618 o provedení »školní novelly«;

z 10/4 1885 č. 1985 o učebných kursech při národních školách;

z 31/7 1886 č. 6031 organizační statut pro ústavy ku vzdělání učitelstva;

z 31/7 1886 č. 6032 o kursech pro učitelstvo měšťanských škol;

z 31/7 1886 č. 6033 o zkouškách učitelské způsobilosti;

z 26/6 1903, č. 22.503 o učebných kursech při školách měšťanských.

Ač devatenácté století přineslo mnoho pro rozvoj obecného školství, přece daleko bylo k cíli české národní školy moderní. Jako odezva proti národnostně výbojnému »Schulverein« povstávají obranné jednoty, které vytkly si za úkol zachrániti školou děti českých hraničářů před odnárodněním.

Na prvním místě jest Ústřední matice školská, již v čelo se staví 5. prosince 1880 sám vůdce národa Dr. F. L. Rieger. V r. 1929 ÚMŠ. činil rozpočet Kč 17,389.000.—!

Příkladu jejího následují další národní jednoty

obránné: Národní jednota pošumavská, Severočeská a j., z nichž se vytvořil v r. 1922 Svaz Národních jednot a Matic s účastí Slovenska za předsednictví senátora Em. Hrubého.

Když čeští poslanci na říšské radě si stěžovali do utiskování menšin, Pavel sv. p. Gautsch dne 14. listopadu 1891 jim odpověděl, že znalost němčiny jest v Rakousku nezbytnou nutností a r. 1892 nedovolil, aby na českých školách oslaveno bylo třísté výročí narozenin Jana Amose Komenského. Císař Vilém ještě v březnu 1914 radil Františku Ferdinandovi ostrý postup proti Čechům, »um ihnen einmal wirklich den Kopf zu waschen«.

Těžká mračna světové války strhla se nad Evropou v roce 1914. Čtyři léta, léta běsu a litice válečné není divu, že rozvrátila i školu. Až pojednou ranní červánky se ukazují na západě Evropy a přichází nové ráno národům.

»A tehdy ujařmený lid po staletích útisku a poroby tělesné i duševní, zatřásl tížícími okovy. V krvavém žáru světové války, kdy zápasila pravda se lží, násilí s lidskostí, zloba s dobrem, demokracie s absolutismem, tehdy, když rodil se svět nový a lepší, zdvihl se dlouho deptaný lid a v podzimním dnu 28. října 1918 slavil své jaro, slavil své vzkříšení. Se všech stran světa vrátili se odvážní a čestní hrdinové, aby stiskli ruce pevným zápasníkům doma a spojili se k další práci pro udržení, upevnění a rozkvět obrozeného státu

Československé republiky pod moudrým vedením prvního presidenta *Tomáše G. Masaryka*.

A všichni lidé, bez rozdílu národnosti a náboženství, kteří nemohli souhlasiti s krvavou vládou habsburskou, jak se za světové války jevila, všichni nadšeně otevřeli své duše a vítali svobodu ducha i těla, jež vykvetla ze slz, krve, z bídy a strádání.«

Vyplnilo se prorocké slovo velkého pěvce Slovenska, jenž věstil, že

z dolin žialu, poroby v ples propuknú stony,
srdcia ztlčú stiesnené, skriknu duší vzdychy:
aj kraľovstvo vyžiadané
prišlo! mohutne sa stáva . . .
Bohu sláva!

Díl třetí.

ČESKOSLOVENSKÁ
ŠKOLA NÁRODNÍ
V DNEŠNÍ PODOBĚ.

Díl třetí.

ČESKOSLOVENSKÁ ŠKOLA NÁRODNÍ
V DNEŠNÍ PODOBĚ.

A. Začátky obecněškolského práva československého.

42. Konec Rakousko-Uherska. Vznik státu československého.
— 43. Československé právo obecněškolské, vznik a souvislost s bývalým právem rakousko-uherským.

42. Rozklad Rakousko-Uherska byl způsoben hlavně snahou jeho národů o úplnou samostatnost politickou. Národy rakousko-uherské, které od r. 1526 žily pod žezlem rodu habsburského, kdy rakouský arcivévoda Ferdinand I. byl povolán svobodnou volbou na trůn český a uherský, zvláště v posledních desítiletích těžce snášely nadvládu dvou nejsilnějších kmenů národních, proto použily vhodné doby, aby setřásly cizí panství a mohly žít ve svém vlastním státě.

Za světové války české politické hnutí se vyvíjelo dvěma proudy: doma a za hranicemi a tam hlavně úsilím prof. Masaryka a dr. Beneše. Doma vydává na sv. Tři krále 1918 generální sněm českých poslanců deklaraci, že československý národ se hlásí o svou samostatnost opíraje se o své historické právo státní a jsa prodchnut všecek vřelou touhou, aby ve svobodné soutěži s jinými národy svobodnými a ve svém státě svrchovaném, plnoprávném, demokratickém, sociálně spravedlivém i na rovnosti všeho svého občanstva vybudovaném a v hranicích historických zemí a sídel svých a své větve slo-

venské přispěti mohl k novému, velkému rozvoji lidstva. Zároveň zamítá myšlenku řešiti právo sebeurčení československého v rámci ústavy rakouské nebo uherské.

28. října 1918 Čechové a o dva dny později, 30. října Slováci (prohlásili se projevem Národní rady v Turč. sv. Martině pro jednotu československou), zřídili si svůj *vlastní stát*, právně nový, třeba fakticky a historicky byl jednak obnovením starého historického státu českého, jednak rozšířením o Slovensko (zákon o zřízení samostatného státu československého ze dne 28. října 1918, č. 11. Sb. z. a n.). a Podkarpatskou Rus, o níž rozhodla mírová konference, že se má podle přání tamního obyvatelstva připojiti k republice československé jako její autonomní část (zaručeno konvencí z 10. září 1919).

Revoluční Národní shromáždění složené ze všech politických stran českých a ze Slováků v své první schůzi 14. listopadu 1918 prohlásilo slavnostním způsobem dynastii habsbursko-lotrinskou za zbavenou všech práv na země české, vyhlásilo stát československý za republiku a jejím prvním presidentem zvolilo prof. T. G. Masaryka.

Světová válka skončila největší revolucí, jakou vůbec dějiny znají. Svým významem překonává celá staletí. Byla současně velikým vítězstvím demokratické myšlenky. V úsilí o výstavbu československého státu a kulturního života v něm připadl zvýšený a odpovědný úkol škole. Jen dobrá škola může připravit šťastnou budoucnost národa. Otázka reformy školské se stala nejnaléhavějším kulturním problémem.

43. Československá republika při svém vzniku recipovala právní řád Rakousko-Uherska, převzala i národní školství po držitelích státní moci v bývalém Rakousko-Uhersku s právním řádem těchto škol.

Prvním revolučním zákonem ze dne 28. října 1918, č. 11 Sb. z. a n., ustanovil Národní výbor čl. 2. *»veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají p r o z a t í m v platnosti«*.

Ovšem vyjímaje takové, jež byly v nerozlučné spojitosti s individualitou státu rakousko-uherského a s jeho ústavou, jichž předmět zánikem státu rakousko-uherského

ského odpadl (ostatní normy zůstaly v platnosti a mohou jí pozbyti toliko zákonem pozdějším. — NSS. z 10. XI. 1922, č. 16324). To bylo odůvodněno potřebou, aby zachována byla souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu.

Národní školství v československé republice je dosud tudíž organisováno jinak v zemích bývalé koruny české, jinak na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Obsahová nestejnost právního řádu je ovšem jen dočasná. Četnými zákony československými byl již zahájen sjednocovací postup, v němž se plánovitě pokračuje. Ještě dnes zůstávají z bývalého rakouského a uherského právního řádu — jenž však byl zmíněným prvním revolučním zákonem formálně změněn v právní řád československý — obsahově v platnosti zejména tyto zákony:

1. *Říšský zákon o školách obecných*: a) Říšský zákon ze dne 14. května 1869, č. 62 ř. z., b) Školní novela z 2. května 1883, č. 53 ř. z.; na Slovensku zákonný článek XXXVIII. z r. 1868 a článek XXVIII. z r. 1876. — Zákonem ze dne 13. července 1922, č. 266 Sb. z. a n. provedeny v těchto zákonech podstatné změny.

2. *Řád školní a vyučovací* z 29. září 1905, č. 159 ř. z., jakožto podrobné provedení uvedeného zákona říšského o školách obecných, s některými změnami. Na Slovensku instrukce pro školské stolice, učitele a ředitele č. 44.246 z r. 1902 mkav.

3. *Zákon zemský o dozoru ke školám* z r. 1873 s případnou modifikací plynoucí z nového zákona o správě školské.

4. *Zemský zákon o právních svazcích učitelstva* z r. 1875. V tomto zákoně má posud svou platnost zejména část I. o *dosazování učitelů*.

V platnosti zůstává také předpis býv. rak. mkav. z 31. července 1886, č. 6033, o zkouškách způsobilosti učitelské pro školy obecné a měšťanské, avšak s jednotlivými změnami; mění se zejména čl. III. odst. 1., 2. a 9. připuštěním dvojdílnosti zkoušek a přiznáním způsobilosti i při dostatečných. (Výn. mšano. z 3. IX. 1925, č. 55.100-I.). Tento předpis je vydán při Organisačním statutu pro ústavy učitelské ve státním nakladatelství.

B. Základy republikánského národního školství a vývoj školské správy.

44. Ministerstvo školství a národní osvěty. — 45. Svoboda školy a učitelstva. — 46. Pedagogický ústav J. A. Komenského. — 47. Zákon Metelkúv. — 48. O koedukaci. — 49. Zákon ze dne 9. dubna 1920, č. 292 Sb. z. a n., jímž se upravuje správa školství. — 50. Nařízení vládní o místních školních radách a výborech. Nařízení vládní o okresních školních výborech.

44. Vrchní správu školství vykonává ministerstvo školství a národní osvěty, zřízené zákonem ze dne 9. listopadu 1918, č. 2 Sb. z. a n. Prvním ministrem školství a národní osvěty byl od 14. listopadu 1918 *Gustav Habrman* (nar. 24. ledna 1864 v Čes. Třebové, zemřel 22. března 1932), jenž začal úřadovati v místnostech zemské školní rady na Malé Straně maje k ruce státního tajemníka prof. *Dra Frant. Drtinu* (1861—1925). Ministerstvo bylo té doby rozděleno v presidium a 7 odborů o 23 odděleních (odbor I. vysokoškolský, II. středoškolský, III. pro odborné školy, IV. obecněškolský, V. pro národní osvětu, VI. slovenský, VII. pro kultus; při odborech I. až V. byla zřízena oddělení právní).

45. První všeobecný výnos všem učitelům a školním úřadům vydal ministr 27. listopadu 1918, č. 13 pres.: »O svobodě školy a učitelstva.« (Věstník mšano., roč. I., str. 8.). Den před tím pověřen byl red. Antonín Štefánek úkolem vrchního komisaře pro Slovensko. Dne 12. července 1919 bylo ministerstvo přeorganisováno na 8 odborů o 36 odděleních: I. obecněškolský, II. středoškolský, III.a odborněškolský, III.b pro obchodní školy, IV.a pro university, IV.b pro techniky a vysokou báňskou školu, V. slovenský, VI. osvětový, VII. právní a VIII. církevní. Jako IX. odbor přibyl pak v červnu 1920 odbor legislativní.

46. Roku 1919 zřízen při ministerstvu školství *Pedagogický ústav J. A. Komenského*, jenž měl se státi střediskem reformních snah výchovných a školských, ale po nedlouhém trvání zrušen výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze 30. června 1925, č. 67.185, knihovna, kterou ústav byl vybaven, týmž výnosem ustavena jako samostatné zřízení pod jménem *Pedagogická knihovna Komenského*. Zřízením odborné pedagogické knihovny podepřelo ministerstvo školství účin-

ně snahy po prohloubení pedagogického vzdělání a platně přispělo k probuzení zájmu o otázky výchovy a školství. Obětavě se o ni stará ředitel J. Mauer. Koncem r. 1928 měla 25.847 svazků.

Za ministra G. Habrmana vydány tyto zákony:

47. *O zřizování škol národních*, podle svého původce zvaný *zákon Metelkův* ze dne 3. dubna 1919, č. 189 Sb. z. a n., doplněný a pozměněný zákonem ze dne 9. dubna 1920, č. 295 Sb. z. a n. Zákon pojednává sice v některých svých ustanoveních o národních školách vůbec, hlavní význam jeho spočívá však v oněch předpisech, které mluví o t. zv. menšinových školách (§§ 1, 2, 5, 6, 7). Pojem školy menšinové definoval dodatečně § 2, 2. odst. zák. ze dne 9. dubna 1920, č. 292 Sb. z. a n., v ten smysl, že menšinové školy jsou jednak školy zřízené podle zákona z 3. dubna 1919, č. 189 Sb. z. a n., jednak školy národní a mateřské, zřízené pro národnostní menšiny před účinností právě uvedeného zákona, podle dosavadních předpisů, a to zejména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku podle čl. 19. bývalého zákona ze dne 21. pros. 1867, č. 142 ř. z. Dříve trvalo komisionelní řízení řadu let, než byla zřízena škola, nyní takřka rázem bylo jich otevřeno na sta v t. zv. uzavřeném území. Po vydání tohoto nového zákona bylo zřízeno škol tolik, kolik bylo třeba, o zneužívání zákona nemůže býti řeči.

48. *Paritní zákon* ze dne 23. května 1919, č. 274 Sb. z. a n., jímž byla v právních a zejména platových poměrech učitelstva národních škol provedena základní změna, zejména tím, že učitelstvo v podstatě co do vyčíslení, platů, pensí atd., časového a platového postupu bylo postaveno na roveň státnímu úřednictvu. Paritní zákon byl v mnohých směrech doplněn a změněn zákonem ze dne 13. července 1922, č. 251 Sb. z. a .

49. *Zákon ze dne 9. dubna 1920, č. 292 Sb. z. a n., jímž se upravuje správa školství*. Státu přísluší nejvyšší správa veškerého vychovávání a vyučování a dozor k němu. (§ 1 — viz k tomu § 120, 2. odst. ústav. listiny: »Státní správě přísluší vrchní vedení a dozor na veškeré vyučování a vychovávání« — a § 1 zák. z 25. května

r. 1868, č. 48 ř. z.: Nejvyšší řízení veškerého vyučování a vychovávání a dohlížení k němu přísluší státu a vykonáváno bude orgány zákonem k tomu ustanovenými«).

Školská správa měla býti tímto zákonem sjednocena. Ale poněvadž byl analogií zákona o zřízení župním, zůstal z velké části neproveden.

V zemi České a Moravskoslezské vykonávají dosud správu národního školství zemské školní rady (Praha, Brno).

V této době došlo k politování hodným incidentům, jako na př. k odstraňování křížů ze škol.

Za první úřednické vlády J. Černého ministrem školství a národní osvěty byl od 15. září 1920 do 26. září 1921 PhDr. *Josef Šusta* (nar. 19. února 1879).

Za něho rozšířena kompetence ministerstva tak, že od 1. ledna 1921 na základě zákona ze dne 9. dubna 1920, č. 292 Sb. z. a n., převzalo samo ministerstvo právo rozhodovací, vyhrazené dosud předsedům zem. školních rad ve věcech národního (obecného a měšťanského) školství a působnost ve věci menšinových škol národních a mateřských, rovněž dosavadní působnost zemských výborů ve věcech škol přechází na ministerstvo, které převzalo i správu zemských fondů školních.

Z nového zákona tohoto o správě školské dnem 1. ledna 1921 nařízením vládním ze dne 6. listopadu 1920, č. 605 Sb. z. a n., nabyly účinnosti §§ 17. a 32. o *místních školních radách* a pro školy menšinové o místních školních výborech. Nařízením vlády ze dne 6. listopadu 1920, č. 608 Sb. z. a n., okresní rady školní zrušeny a na místo nich v každém okrese školním zřizuje se okresní výbor školní.

Hoši i dívky jsou rovnoprávnými i na jednoročných kursech učebných, spojených se školami občanskými. (Výnos min. š. a n. o. z 21. září 1920, č. 51.297.).

C. Československá škola národní v duchu nových zásad pedagogických.

51. Malý školský zákon. — 52. Poradní sbor při ministerstvu pro reformu školskou. — 53. Vládní nařízení, kterým se malý školský zákon provádí. — 54. Prováděcí pokyny k malému školskému zákonu a k vládnímu nařízení. — 55. Zákon ze dne 23.

dubna 1925 č. 96 Sb. z. a n. o vzájemných poměrech náboženských vyznání. — 56. Zákon o svátcích a památných dnech republiky Československé ze dne 3. dubna 1925, č. 65 Sb. z. a n. — 57. Učitelský zákon. — 58. Prováděcí výnos k němu. — 59. Organizace škol pomocných pro mládež úchylnou. — 60. Anketa ministerstva školství a národní osvěty o školské reformě ve dnech 8. až 12. dubna 1929 .

51. Za vlády dr. Beneše od 26. IX. 1921 do 7. X. 1922 ministrem školství a národní osvěty byl MUDr. *Uávro Šrobár* (nar. 9. srpna 1867 v Liskové, župa Lip-tavská, lékař v Bratislavě), za něhož zřízeno bylo zvláštní oddělení pro reformu školství a tím také dán počátek práce reformní. Významnou událostí v oboru zákonodárství školního jest t. zv. *Malý školský zákon* ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských. Zákonem tímto se provádějí neodkladné reformy ve školství národním.

»Přesvědčení, že dosavadní zákony o organizaci národního školství, vydané před 50 i více lety, jak o nich důvodová zpráva vládní praví, nevyhovují již potřebě nové doby a změněným poměrům, jest obecné nejen mezi školskými odborníky, ale i v občanstvu bez rozdílu stran a smýšlení.«

Dosavadní přípravné práce pro vytvoření nového jednotného zákona o úpravě obecného školství ukázaly, že rychlé jejich uzákonění a ústavní projednání nového zákona bude pro nejbližší dobu sotva možné, pokud nebudou dány některé předpoklady školské reformy, jako na př. úprava poměrů mezi státem a církvemi, zákonná úprava práv menšin podle § 133 ústavní listiny a ovšem pak též, dokud nebudou pečlivými úradami ujasněny zásadní otázky školské reformy vůbec, zvláště vzájemný poměr jednotlivých druhů a stupňů škol. Proto přikročeno k částečné úpravě obecného školství.

Pro školství národní má Malý školský zákon velký význam hlavně v dvojím směru: jednak zavádí do škol obecných a občanských nové povinné předměty učebné, totiž občanskou nauku a výchovu a ruční práce výchovné (pro dívky povinný tělocvik), po případě i na-

uku o domácím hospodářství, jednak umožňuje důkladnější vyučování snížením počtu žactva ve třídě.

Zavedení občanské nauky — jak důvodová vládní zpráva k tomu uvádí — jest odůvodněna obecně potřebou jednotné občanské výchovy, kteráž jediné jest pevným základem občanských svobod, práv i povinností v demokratické republice.

Občanská nauka a výchova má obsahovati základní poznatky o státě československém, o státních formách a zřízeních vůbec a československých zvláště, o zřízeních života hospodářského, politického a kulturního; jest naukou o občanských právech i o občanských povinnostech a má vésti k republikánské výchově občanstva.

Vládní osnova zaváděla vedle náboženství občanskou *nauku* a občanskou *mravouku*, poslaneckou sněmovnou byla místo občanské nauky a mravouky ustanovena učebním předmětem občanská nauka a výchova.

Nezbytnou podmínkou pokroku ve školství jest zmenšení maxima počtu dětí ve třídě. Dosavadní staré zákony školské, dokonce i zákon o školách národních (tak zv. menšinový) ze dne 3. dubna 1919, č. 189 Sb. z. a n., stanoví nejvyšší přípustný počet dětí ve třídě na 80. Malý školský zákon snižuje počet ten postupně v 10 letech na 60 a při jednotřídkách na 50 dětí. Pro rušení tříd již zřízených stanoví však s platností již ode dne vyhlášení zákona, že se třídy nesmějí rušiti nebo spojovati, jakmile by po zrušení nebo spojení jich stoupl počet dětí v některé třídě nad 60. Ustanovení to bude více na prospěch školám německým než českým, ježto v německých školách jest stále ještě poměrně menší počet dětí než v českých školách.

Bude-li na některé obecné škole potřeba nové třídy, nezřídí se zatímni třída pobočná, jak se dosud dalo, nýbrž další třída postupná zatímni, jež po tříletém trvání promění v definitivní. Opouští se tedy systém dělení tříd na kmenové a pobočné, a tím i rozdělování žactva podle pohlaví a hledí se zavésti školy výše organizované s třídami smíšenými. Množství zatímních tříd (se zatímními místy učitelskými) se přemění v definitivní třídy (s definitivními místy učitelskými), takže

zatímní třídy budou pak skutečně jen výjimkou, jak tomu má býti.

Malý školský zákon hledí také podrobnými ustanoveními odstraniti spory, vznikající pro vyučování náboženství, dále spory učitelů a učitelek o místa učitelská. Náboženství zůstalo sice mezi předměty povinnými pro všechny děti mimo děti bezkonfesní a vyznání státem neuznaných, ale i děti konfesijní, jejichž rodiče o to požádají u okresního školního úřadu, mohou býti vyučování náboženského zproštěny.

Týž zákon stanoví povinnost choditi do školy národní *plných* 8 školních let, zrušuje úlevy v docházce školní a citelně zvyšuje tresty školní pro nedbalé posílání dětí do školy.

Hluboce zasáhl zákon tento církevní školy na Slovensku, neboť jím zrušeny všechny výhrady a výjimečná ustanovení pro tyto školy, pokud je staré zákony uherské přiznávaly. Tím dán také počátek unifikace slovenského školství národního po stránce vnitřní.

Pomýšlí se na to, aby platnost zákona tohoto rozšířena byla i na Podkarpatskou Rus.

52. Za první vlády dr. Švehly ministrem školství a národní osvěty byl jmenován 7. října 1922 *Rudolf Bechyně* (nar. 6. dubna 1881 v Nymburce, žurnalista). V organizačním rozdělení ministerstva provedl změnu, sloučiv oba vysokoškolské odbory v jeden, legislativní odbor byl zrušen již v r. 1921, odbor V. slovenský zrušil a zavedl v Bratislavě na příště jeho referát min. školství a národní osvěty.

Bechyně zřídil v červnu 1923 pracovní komisi při poradním sboru pro reformu školskou za předsednictví Dra Bohumila Bydžovského, která vypracovala návrh reformy učitel. vzdělání, ale ten padl!

Min. Bechyně dne 3. října 1924 ze zdravotních důvodů resignoval, správcem ministerstva školství a národní osvěty jmenován ministr unifikací *JUDr. Ivan Markovič* (nar. 3. června 1888 v Myjavě u Nitry), který věnoval zvláštní péči národnímu školství slovenskému. 13. října 1925 vydal instrukci upravující kompetenci školského odboru v Užhorodě.

53. Za úřadování ministra Markoviče nejdůležitější je vládní nařízení ze dne 4. dubna 1925, č. 64. Sb.

z. a n., kterým se provádí zákon ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských.

54. Výnos mšano z 15. května 1925, č. 16.137-I. (Věstník min. 169 sl.) obsahuje podrobné *prováděcí pokyny* k Malému školskému zákonu i ku příslušnému právě uvedenému vládnímu nařízení, a to zavádění předmětů nepovinných, o náboženských úkonech, o osnovách, o zřizování a zrušování tříd a zvláštních oddělení, o přípustných změnách v zařazení dětí, o dosazování učitelstva a o školní docházce.

55. Za první vlády Švehlovy vydán byl interkonfesiční zákon, jímž upravují se poměry mezi církvemi a státem, ale jenž rovněž se hluboce dotýká poměrů náboženských ve škole. Osnova recipuje zásadně ustanovení zákona č. 49/1868 ř. z. a zákona č. 277 1920, Sb. z. a n. a rozšiřuje jejich platnost na celé státní území. V § 15. stanoví se, že náboženským vyznáním rozuměti jest i stav bez vyznání.

57. Od 9. prosince 1925 do 18. března 1926, kdy byl ministrem školství *MUDr. Otakar Srdínko* (nar. 1. ledna 1875 ve Svobodných Dvorech, řádný profesor histologie a embryologie Karlovy university, zemř. 21. prosince 1930), v normativní činnosti ministerstva školství nebylo vydáno žádného zákona, připravován byl však zákon učitelský.

Za druhé vlády úřednické J. Černého dne 18. března 1926 se stal ministrem *JUDr. Jan Krčmář* (nar. 27. července 1877 v Praze, řád. prof. soukromého práva Karlovy university).

V dohodě s ministry financí a vnitra provedl ministr Krčmář t. zv. *Učitelský zákon* ze dne 24. června 1926, čís. 104 Sb. z. a n. o úpravě platových a služebních poměrů učitelstva obecných a občanských škol.

Od 12. října 1926 do 20. února 1929 byl ministrem PhDr. a Dr. techn. *Milan Hodža* (nar. 1. února 1878 v Súčanech, řádný profesor novověkých dějin slovan-ských na Komenského universitě v Bratislavě).

58. V dohodě s ministry financí a vnitra ministr Hodža vydal prováděcí výnos ze dne 4. listopadu 1927,

čís. 123.439-I. k zákonu (učitelskému)) ze dne 24. června 1926, č. 104 Sb. z. a n.

Zákon o organizaci politické správy č. 125/1927 dal podnět ministerstvu k přípravným pracem nové úpravy školní správy. Ministr Hodža také r. 1927 chystal návrh nového zákona, v němž nově se vymezovalo i složení i kompetence úřadů školních, ale předloha zákona vzbudila prudký odpor. Po odchodu Hodžově nový ministr se k ní již nevrátil. Vyřešení nedostalo se ani jednání o sestátnění okresních školních inspektorů.

Ministr Hodža věnoval zvláštní pozornost hospodářské situaci učitelstva. Postaral se, že k učitelskému zákonu bylo vydáno vládní nařízení ze dne 14. září 1928, č. 162 Sb. z. a n. (*služební pragmatika učitelstva národních škol*).

Normální učebná povinnost učitele obecné školy stanovena výměrou 28 hodin týdně, měšťanské 24 hodin; mimo to je povinen učitel až do 4 hodin týdně převzít také povinnost učebnou na veškerých školách pokračovacích nebo v činnosti lidovýchovné. Vedle svého úřadu učitelského nesmí přijmouti postavení vážnosti učitelského povolání nedůstojné nebo provozovati výdělečné zaměstnání.

59. Od 20. února 1929 do 7. prosince 1929 byl ministrem školství a nár. osvěty *PhDr. Antonín Štefánek* (odborný referent min. školství v Bratislavě, nar. 1877 ve Velkých Levároch, žurnalista). Jediným speciálně školským zákonem jest zákon ze dne 24. dubna 1929, č. 86 Sb. z. a n., kterým došel splnění požadavek systematického vybudování škol pomocných, jednak obligatorních, jednak fakultativních. Otázkám výchovy dětí slepých, hluchoněmých, slabomyslných, mravně vadných a tělesně zmrzačených umožněno tímto moderním zákonem soustavně se věnovati. Donedávna byla péče o děti úchylné jen na bedrech obětavých domů řeholních, které leckdy samy zápasily s nedostatkem, dnes, když o stránku hmotnou postaráno, péče tato se stává otázkou pedagogickou a tak i na tomto poli školství se dodělávají vychovatelé i po stránce metodické a didaktické nejkrásnějších úspěchů. Pro československé školy slepecké byly (vynesemím mšano. ze dne 6. září 1928

č. 111.126) vydány učebné osnovy a vypracovány další osnovy rámcové pro školy speciální.

Před převratem mělo nynější území republiky Československé 13 ústavů pro hluchoněmé, 9 pro nevidomé, 13 pro slabomyslné, 16 pro mravně vadné, 6 pro zmrzačené a 40 tříd pomocných pro děti málo nadané. Nyní má republika 19 ústavů pro hluchoněmé se 130 třídami, 17 ústavů pro nevidomé s 23 třídami, 23 pro slabomyslné, 23 pro mravně úchylné se 44 třídami, 14 ústavů pro zmrzačené s 9 třídami, 170 pomocných tříd. Tímto důmyslným a soustavným vybudováním pomocného školství dokázáno, že lze úchylné děti výchovou podle jejich dispozic vrátiti společnosti lidské tak, aby z nich byli lidé řádní a soběstační.

60. President republiky poukázal na problém reformy školské ve svém poselství ke dni 28. října 1928 a poznamenal: »V celém světě se volá po reformách školy a výchování — a co my, národ Komenského?« Podle jeho zdání jsme se ve školství poněkud opozdili za jinými státy.

Na to došlo ve dnech 8. až 12. dubna 1929 k *velké anketě* ministerstva školství a národní osvěty o školské reformě, v níž se střetla různá stanoviska politických stran, profesorů, učitelstva i zájmových občanských skupin o hlavních otázkách školské organisace.*) Pro slovů bylo učiněno celkem 186. »Na všech stranách vidíme nedostatky, ktoré nevyplývají len z finančných nedostatkov, ale priamo zo zákonných a organizačních vād. V prvom desaťročí sme sa venovali viac extenzívnej práci, v druhom bude treba viacej hľadať na kvalitu,« uvedl v zahajovací řeči školské ankety ministr Štefánek. Doznal, že »pán president mal pravdu, keď pri príležitosti desaťročného jubilea nášho státu upozornil verejnosť našu na nebezpečie hroziacej zaostalosti na poli školskom,« a dále dodal, »že jest třeba niektoré veci od základu zmeniť.«

Ministr předložil anketě osm problémů, z nichž prvé dva se týkají organisace školy národní co do počtu let,

*) *Anketa min. škol. a nár. osvěty o škol. reformě, konané ve dnech 8. až 12. dubna 1929. Vydalo min. škol. a nár. osvěty v Praze, 1929, stran 340.*

věnovaných stupni nižšímu a vyššímu, druhé dva se týkaly otázky jednotné školy na druhém stupni, totiž sloučení nižší střední školy se školou v nový útvar vyšší povinné školy národní, další dva řešily otázku jednotné diferencované školy střední s otázkou latiny, sedmý projednával školství odborné a poslední problém se týkal maturity.

Cíl, který se vytyčuje anketou nové jednotné školské organizaci, jest systém pětileté školy prvního stupně plus čtyřleté školy stupně druhého se současným prodloužením docházky školství o jeden rok. Dále diferencovaná škola třetího stupně, organizovaná se zřením na odborné školení mládeže. Otázku školy nejvyššího stupně, university či techniky, anketa neřešila.

Zatímním ukončením rozpravy bylo exposé ministra školství v kulturním výboru Národního shromáždění, který se v podstatě, pokud jde o školství národní, vyslovil pro postupné řešení:

1. Jde v první řadě o sjednocení školství v republice, k němuž možno přistoupiti odstraněním rozdílů, trvajících v západní a východní části republiky;
2. zhušťování školní sítě obecných i měšťanských škol jest nevyhnutelné;
3. jest potřebí opatřiti školám řádné budovy;
4. upravití právní poměry učitelstva, na něž stát nese 90% nákladu;
5. organisovati nové školské vzdělání učitelstva;
6. popřáti více půdy výsledkům reformního pedagogického myšlení, jakož i speciální výchově a
7. v organizaci školské správy přistoupiti k oddělení od správy politické.

D. Organická přestavba školství národního.

61. Studijní oddělení při ministerstvu školství. — 62. Normativní činnost ministerstva Déerova. — 63. Normální učebné osnovy pro školy obecné. — 64. Změny schematu, obsahu a úkolu obecné školy. — 65. Spolupráce rodiny a školy. — 66. Státní pedagogická akademie. — 67. Návrh nového školního a vyučovacího řádu. — 68. Trestní soudnictví nad mládeží.

Od 7. XII. 1929 ministrem školství a národní osvěty jest JUDr. *Ivan Dérer* (nar. 2. března 1884, advokát v Bratislavě).

61. Reformní úsilí ministra Dérera od prvního okamžiku, kdy se ujal svého úřadu, se neslo k organické přestavbě školství národního.

V březnu 1930 obnovil Dr. Dérer studijní oddělení při ministerstvu školství, jehož sekci pro obecné školství řídí doc. dr. *Ů. Příhoda* za účasti význačných odborníků z tohoto stupně naší školy. Příhoda na mysli má racionalisaci školství, funkcionální organizaci školské soustavy a také vytvoření nového školského plánu. Vědecké zvládnutí tohoto problému snažil se dokázati ve svém spise »Racionalisace školství«. Odlišného názoru je moravský pedagog docent dr. *Uher*.

S reformou školství národního spojuje ministr Dérer i reformu střední školy, odstranil z prvních dvou tříd latinu, posunul ji do 3. třídy, takže dnes mezi měšťanskou školou a nižší školou střední je paralelismus, zavedl výběrovou úpravu vyučovací v nejvyšších dvou třídách, změněným maturitním řádem velmi značně rozšířil o nové zkušební obory první státní zkoušku středoškolské mládeže, již poprána svobodná volba určitých předmětů za cenu pilného studia v posledních čtyřech letech studijních.

62. Normativní činnost ministerstva školství za ministra Dérera věnovala se těmto *snahám reformním*: výnos č. 171.280/29 obsahuje ustanovení o přijímání žáků do I. třídy střední školy, výnos č. 164.222/29 upravuje přijímání žactva škol měšťanských do středních a konečně č. 96.897-II. zahajuje vnitřní reformu střední školy. Vedle toho č. 57.229/30 bylo nařízeno prováděti zápisy koncem školního roku a č. 58.464/30 byla vydána ustanovení o zřízení a úřadování odborných komisí pro vřadění dětí do pomocných škol, 18. XII. 1930 č. 102.630-I. vydány instrukce pro zemské školní inspektory.

63. Výnosem min. školství a nár. osvěty ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I., jímž se upravují *normální učebné osnovy pro školy obecné (ludové)*, byla provedena změna rozdělení žactva podle školních let do stupňů, tříd a oddělení, než ve výnose min. školství a nár. osvěty ze dne 4. srpna 1923, jímž se před tím u nás řídila organizace obecných škol. Podle tohoto výnosu

nižší stupeň obsahoval první tři školní roky, střední stupeň čtvrtý a pátý školní rok a vyšší stupeň poslední tři školní roky. Nové učebné osnovy omezily *nižší stupeň na první dva školní roky* a třetí školní rok přiřadily k střednímu stupni. (Věstník min. škol. a nár. osvěty r. 1930, seš. 5., str. 175 a násl., též zvláštní otisk.)

Normálními osnovami pro obecné školy — jak prikazuje úvodní ustanovení — má se sjednotiti výchova a vyučování mládeže na obecných školách a novým vymezením a rozvržením učiva umožniti každému průměrně nadanému žákovi, aby prošel všemi stupni obecné školy a podle svých schopností nabyl soustavného a uceleného základního vzdělání.

Školní výchova i vyučování má co nejúčinněji využívatí všeho, co posiluje vývoj *mravní osobnosti žákovy*, co zakládá přímou, šlechetnou povahu a usnadňuje klidný vrůst mládeže do soudobé kultury a společnosti dospělých lidí.

Škola je součástí společenského ústrojí národního, státního a lidského. Proto má *vychovávatí* ke kulturním a mravním cílům, za kterými jde *národ, stát a lidstvo*. V souhlase s nimi a s neustálým zřením ke skutečným poměrům životním má vésti žáky k družnému soužití, založenému na spravedlnosti, snášlivosti, solidaritě, vzájemné přátelské družnosti a účinné pomoci, má vštěpovati mládeži přesvědčení, že na prospěchu a blahu občanů spočívá prospěch a blaho státního celku. Při každé příležitosti má v mládeži budití a pěstovati smysl pro krásy přírodní, umělecké a mravní a naváděti ji k stálému zdokonalování vlastního i společenského života.

Místo školy, v níž žáci nabývali poznatků pouhým učením pamětným, má se novými osnovami vytvořiti *činná škola*, která by plánovitě rozvíjela všechny tělesné i duševní schopnosti žáků, probouzela jejich součinnost a vynalézala a vedla je k tomu, aby především vlastní prací nabývali *trvalých vědomostí a dovedností potřebných pro život*.

Činná škola nepodává zpravidla žákům hotového učiva, nýbrž vede je k tomu, aby se ho pokud možno zmocňovali vlastní prací. Nemá zaměstnávatí jen rozum žactva nebo dokonce jen jeho paměť, ale má též působiti

na jeho city a cvičiti jeho vůli. Nemá jen mechanicky hromaditi poznatky, ale má dáti žákům základy *pracovních metod*, aby se mohli v životě dále sami učit a vzdělávati. *Idea práce* proniká veškeru školní výchovu; žactvo má nejen poznávati cenu práce pro život jednotlivců, ale též pro vývoj národa a všeho lidstva.

64. Nové učebné osnovy mění podstatně rozsah i obsah úkolu obecné školy.

Dosud sice platí § 1. říšského zákona školního ze dne 14. května 1869, čís. 62 ř. zák., který stanoví v hlavních rysech úkol obecné školy: »Školy obecné zřízeny jsou k tomu, aby dítky v *mravnosti a náboženství* vychovávaly, ducha jejich vyvíjely, známostí a zběhlostí, jichž mají k dalšímu vzdělání v životě zapotřebí, jim poskytovaly a byly základem, aby se z nich stali hodní lidé a občané.«

Tato formulace výchovného úkolu obecné školy doznala novými československými zákonnými ustanoveními podstatné změny, zejména ústavní listinou, zákonem o vzájemných poměrech náboženských vyznání (zákon č. 96/1925), Malým školským zákonem 226/1922 a zákonem o změně § 48. říšského zákona školního (zákon č. 204/1919), takže dnešní národní škola pozbyla dřívějšího rázu náboženského, který měl právní oporu v § 1. říš. škol. zákona, a stala se t. zv. školou neutrální.

Se zřením ke všem těmto novým zákonným ustanovením pracovány též nové normální učebné osnovy pro školy obecné (ľudové), a prozatím do r. 1933 zavedeny výnosem min. školství a nár. osvěty ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I, v jichž úvodních poznámkách se opouští výchovný úkol obecné školy podle zákona z r. 1869.

Z uvedeného vysvítá, že základem nových osnov jsou dvě ideje: *mravnost a lidství*, které dr. J. Kepřta podle Hellpacha formuluje jako výchovné ideje, *humanita a nacionalita*, výchova *občana* (člena národa a státu) a *člověka* (člena lidstva).

65. »Má-li učitel náležitě působiti na škole,« pronesl T. G. Masaryk, »musí býti autoritou nejen ve škole, ale též mimo školu. Má-li učitel býti přítelem dětí, má býti též přítelem rodiny. Rodiče mají se s učitelem často stýkati — tak, aby učitel měl přímý vliv na výchovu v ro-

dině a vychování ve škole bylo opět doplněno výchovou rodiny. — Nedůvěra k učitelovi má hrozné následky».

Poznání, že podmínkou zdárné práce výchovné i vyučovací ve škole je styk školy s rodinou, pokud jen možno nejčastější a nejužší, a snaha, přispěti k sblížení domova se školou organisovanou spoluprací na poli výchovném, společenském, v sociální péči a v lepším opatrování školských potřeb, vedla ministerstvo školství a národní osvěty k vynesení, kterým doporučilo zřizovati při školách t. zv. *rodičovská sdružení*. Vynesení ze dne 19. V. 1930 č. 1516 pres. otevírá dveře našich škol rodičům, aby poznali život a práci v nich. V rodičích mají a budou míti školské požadavky nejpevnější oporu. Je třeba však změnití názor rodičů na školu a odstraňovati jejich lhostejnost. Vynesení zní:

»Podle dosavadních zkušeností osvědčuje se dobře organisovaná spolupráce mezi rodinou a školou. Vzájemným stykem vyrůstá porozumění mezi oběma činiteli výchovnými, zlepšuje se výchova rodinná, podporuje a doplňuje se činnost školy a vytváří se veřejné mínění, příznivé potřebám školským. Je přirozeným zájmem rodičů, aby spolu působili také při školní výchově svých dětí a aby po případě ve školním prostředí přijímali funkce, kterými by dětem prospívali. Učitelé, sblížující se s rodiči pravidelným stykem, nabudou správnější představy o domácím životě svých žáků a mohou povznášeti rodinné prostředí tím, že šíří lepší znalosti o základních otázkách výchovných. Proto se doporučuje, aby při školách byla zřizována rodičovská sdružení, anebo tam, kde je to ztíženo pro neveliký počet rodičů, po případě jejich odpovědných zástupců, aby se konaly ve škole aspoň pravidelné porady a besedy s nimi.

Úkolem rodičovského sdružení jest: a) pomáhati škole, aby se v ní vytvářela zdravá pospolitost mezi rodiči, učiteli a žáky; b) raditi se s učiteli o otázkách výchovy rodinné a společenské a pořádati pro rodiče přednášky, rozhovory, výstavy a pod.; c) zřizovati a udržovati pro mládež zařízení podpůrná (stravování, ošacování, rozdělení učebních pomůcek a j.), sociálně-zdravotnická a rekreační (útulky, zotavovny, prázdninové osady a výpravy), pomáhati při úpravě a umístění školy, dílen, kuchyní, žákovských čítáren, při péči o pravidel-

nou školní docházku, při opatřování míst, při dopravě žactva atd.

Rodičovské sdružení bude konati svou podpůrnou činnost v dohodě s místními institucemi, pokud tyto konají při dotčené škole činnost obdobnou. Rodičovské sdružení se zřizuje vždy pro jednotlivou školu. Mohou býti při něm organisovány také odborné sekce, komise a p.; zpravidla pak se v jeho rámci odděleně sdružují rodiče žáků jednotlivých tříd školních. Poradám třídního sdružení bývá podle potřeby přítomen třídní učitel ve školní budově, kde mu za souhlasu vydržovatele školy a místního školního orgánu vykáže správa (ředitel školy) vhodnou místnost, pokud možno společensky upravenou, aby jí bezplatně užívalo (v to zahrnuto také osvětlení, otop a úklid). Řádnými členy rodičovského sdružení jsou rodiče žáků příslušné školy nebo odpovědní dozorcí žáků. Mimo to mohou se státi mimořádnými členy (bez práva volebního) jiní přátelé školy. Učitelé, pokud nejsou členy výboru mohou se schůzí účastniti s hlasem poradním, rovněž školní lékař, pozvaný odborník sociální a zdravotní a od případu k případu rovněž jiní znalci. Rodičovské sdružení se ustaví péčí správy (ředitelství) školy nejpozději třetí týden po začátku školního roku. Volí ze sebe na rok rodičovský výbor, podle počtu žactva nejméně pětičlenný a nejvýše patnáctičlenný. Správce (ředitel) školy zasedá ve výboru jako virilista, spolu s ním třetina míst ve výboru připadá učitelům dané školy. Úkolem rodičovského výboru jest, aby řídil pravidelnou činnost sdružení, pečoval o finanční prostředky, opatřoval pro ně přednášky, diskusní témata a jiné.

Vůči učitelskému sboru příslušné školy jest rodičovské sdružení tělesem poradním a pomocným a nezasaahuje svémocně do vnitřní činnosti školské, dbá po dohodě se správou (ředitelstvím) školy, aby se v rodičovském sdružení rozvíjela zdravá svépomoc rodičů a aby přítomnost členů na schůzích neklesala pod přiměřenou míru. Jest v zájmu školy, aby několikrát do roka, zpravidla ve dny a hodiny předem stanovené, umožňovala rodičům přístup ke školnímu vyučování. Rovněž jest vítána přítomnost rodičů při školních slavnostech a společenských podnicích žakovských. Doporučuje se, aby

se při výběru členů místních školních orgánů přihlíželo k osobám, které se osvědčily v činnosti rodičovských sdružení. Dohlédací orgány školské zjistí při inspekci také stav činnosti rodičovského sdružení při škole a podají o tom zprávu.«

66. Po převratě ve schůzi Národního shromáždění 21. listopadu 1918 podali posl. Smrtka, Udržal a Sonntag návrh, aby ministerstvo školství vykonalo hned přípravy k vysokoškolskému vzdělání učitelstva. V únoru 1921 uspořádal tehdejší ministr školství Šusta obsáhlou anketu, kde projeven většinou účastníků souhlas s návrhem Kádnerovým na přípravné vzdělání učitelstva na střední škole a na odborné vzdělání na dvouletých školách pedagogických rázu vysokoškolského. Akce Šustova vyvolala odpor u profesorů vysokoškolských a v kruzích konservativních a tak návrh pohřben. Min. Bechyně dal sice k novému vyzvání sněmovny vypracovati návrhy reformy, a to ve dvou alternativách, jednoleté a dvouroční pedagogické akademie — ale návrh opět nebyl realizován. Učitelstvo sáhlo k svépomoci a v říjnu 1920 zřídilo v Praze a v Brně vlastní smluvné dvouleté »Školy vysokých studií pedagogických,« určené především pro vzdělání učitelů již ustanovených; ke školám těm, dosud jen soukromým, přičleněny kursy pro přípravu ke zkouškám učitelským pro školy měšťanské. Ústav pro pokusnou psychologii a pedagogiku vedou profesori Chlup, Forster, Šeracký, Příhoda a Velínský.

V roce 1929 zřídili si podle návrhu Kádnera, Chlupa a Příhody jednoletou »Soukromou pedagogickou akademii« v Brně a dvouletou »Soukromou pedagogickou fakultu« v Praze pro přípravu středoškolských abiturientů k učitelskému povolání.

Jako výtěžek zkoumání na školách vysokých studií pedagogických, objevil se návrh na zřízení tří pokusných škol v Praze. Od 1. září 1929 byly zřízeny jako *komenia*, a to v Praze: v Nuslích, Michli a Hostivaři, dále *komenium* humpolecké a zlínské. Od 1. září 1930 se rozšířil počet škol úřady povolených na 17 mimo některé měšťanské školy, které buď zcela nebo z velké části provádějí program Reformní komise. Těmito pokus-

nými školami má býti prokázána úspěšnost hesla jednotné diferencované školy. Dosavadní národní škole se vytýká přílišná uniformita.

Slovo »diferencovaná« nedá se přesně do našeho jazyka přeložiti, avšak nejbližší je slůvko »rozkladná«. Rozkladná škola proto, že své žactvo třídí, rozkládá na žactvo nadané, průměrné a opožděné podle zkoušek nadání, t. zv. testů. Při tom však jednotná škola proto, že vede své žactvo od stupňů elementárních až k nejvyšším.

V r. 1931 zrušil ministr Déřer t. zv. abiturientský kurs při stát. učitelském ústavu v Praze po 41 rok stávající a v Brně a zřídil místo nich v Praze a v Brně (v Bratislavě již v r. 1930/31 zřícena výn. mšano č. 49.646/30-I/1 ze dne 16. července 1930 s osnovou v podstatě podle návrhu reformní komise z r. 1925), výnos. ze dne 3. června 1931, č. 74.119/31-I/1. *Státní čsl. pedagogickou akademii* pro abiturienty střed. škol, kteří se chtějí věnovati povolání učitelskému na obecných školách. Právně se jeví akademie jako obměněné pokračování kursů abitur. Pedagogická akademie přičleněna jest mužskému a ženskému učitelskému ústavu pro výcvik praktický (vede ředitel administrativní), teoretického vzdělání se dostává posluchačům od universitních profesů v jednotlivých oborech vědních a a metodických pokynů od vynikajících odborníků (ředitelem pedagogickým v Praze jest univ. prof. Dr. Kádner).

Státní pedagogická akademie v Praze má tento *organisační statut*:

§ 1. Název ústavu: Státní pedagogická akademie v Praze.

§ 2. Vyučovací jazyk: československý.

§ 3. Účel: dáti posluchačům (posluchačkám) dokonalější odborné vzdělání v základních oborech pedagogických na podkladě přednášek vědeckých odborníků, pokud lze z vysokoškolských profesorů a docentů, a poskytnouti jim potřebné odborné znalosti teoretické a dovednosti v praktickém výcviku ve vyučování.

§ 4. Podmínky přijetí:

- a) dovršení 18. roku do počátku školního roku;
- b) vysvědčení dospělosti ze střední školy;
- c) průkaz o tělesné způsobilosti a státním občanství československém, případně vysvědčení o mravní zachovalosti;
- d) zjištění hudebního sluchu;
- e) průkaz o případném hudebním vzdělání.

§ 5. Počet posluchačů (posluchaček): nejvýše 80, nejméně 20. Přijímají se posluchači i posluchačky. Při větším počtu přihlášených posluchačů (posluchaček) dá se za okolností jinak stejných přednost těm, kdož mají lepší hudební vzdělání.

§ 6. Vyučovací předměty:

- a) hlavní studijní obory: filosofie, pedagogika, psychologie, didaktika, školní hygiena, hudební výchova;
- b) speciální výcvik didaktický metodickými výklady a praktickými cvičeními na cvičné škole (na školách národních);
- c) ostatní obory vyučovací, žádané při doplňovací zkoušce učitelské dospělosti.

§ 7. Učitelský sbor se skládá z profesorů (docentů) vysokoškolských, středoškolských, z profesorů a cvičných učitelů učitelského ústavu, případně z odborníků s vysokoškolským vzděláním podle povahy jednotlivých předmětů a potřeb akademie.

Pedagogickým řízením akademie pověřuje ministerstvo školství a národní osvěty některého z vysokoškolských profesorů, který je přednostou učitelského sboru a předsedá jeho poradám. Ve věcech pedagogických podléhá pedagogická akademie přímo ministerstvu školství a národní osvěty.

Vedením administrativní správy je pověřen jeden z ředitelů státního ústavu učitelského v Praze, jeho zástupcem ředitel druhého státního ústavu učitelského. Administrativní správa akademie podléhá dozoru zemské školní rady a ministerstva školství a národní osvěty.

§ 8. Vnitřní zařízení a disciplináiní řád spočívá v zásadě a statutárních předpisech abiturientských kursů při učitelských ústavech. Studium na pedagogické akademii je bezplatné. Posluchači (posluchačky) zapsaní na pedagogické akademii, nesmějí býti zároveň zapsáni na některé vysoké škole.

§ 7. Zkoušky. Koncem školního roku vykonají posluchači (posluchačky) zkoušku učitelské dospělosti před zkušební komisí, jmenovanou ministerstvem školství a národní osvěty. Předsedu této komise určí ministr školství a národní osvěty.

§ 10. Osobní i věcný náklad platí ministerstvo školství a národní osvěty.

II.

Přednášky a cvičení v jednotlivých semestrech budou se konati podle tohoto zatímního rozvrhu předmětů:

	S e m e s t r	
	I.	II.
	počet týd. hod.	
Filosofie a sociologie se zřetelem k výchově	2	2
Pedologie (biologie a psychologie dítěte a žáka)	2	2
Dějiny výchovy a školy obecné	2	2
Školské zákony Československé republiky	—	2
Obecná pedagogika (a obecná didaktika)	2	2
Školní hygiena	1	—
Výchova dětí úchylných	—	2
Pedagogický seminář	2	2
Psychologická cvičení (úvod do pokusné pedagogiky)	2	2
Hudební výchova (po odděleních)	3	3
Metodika třídy elementární	2	—
Výklady a metodika jazyka vyučovacího	1	2
Metodika vlastivědy a občanské nauky a výchovy	1	1
Metodika počtů a měřictví	1	—
» věd přírodních	1	—

Metodika dovedností (kreslení, psaní, ručních prací)	3	3
Metodika tělesné výchovy	1	1
Prakse (hospitace a výstupy po odděleních)	6	7
Polní hospodářství	—	1

Eventuelní návrhy na změny v rozvrhu předmětů a hodin by bylo potřebí ministerstvu včas předložiti a náležitě odůvodniti.

Praktická cvičení posluchačů a posluchaček ve vyučování (hospitace, pokusy a výstupy) budou se konati na cvičných školách při obou státních ústavech učitelských v Praze a podle potřeby i na jiných školách národních.

Pro vyučování hudbě a zpěvu, ručním pracím chlapeckým a ženským jest rozdělití posluchače a posluchačky v přiměřený počet oddělení. Příslušné návrhy jest sem včas předložiti.

K tomuto statutu pan ministr školství a národní osvěty vydal vynesemím ze dne 29. září 1931, č. j. 120.435/31-I/1, pro státní pedagogickou akademii tento *studijní a zkušební řád*, který nabývá platnosti od počátku studijního roku 1931/32:

§ 1. Posluchači jsou povinni docházeti do všech povinných předmětů, účastniti se všech předepsaných cvičení a konati všecky uložené práce a úkoly.

§ 2. Koncem prvního pololetí je každý posluchač povinen vykonati kolokvia z přednášek o psychologii, o dějinách pedagogiky a obecné pedagogice. Kdo by jich včas nevykonal, nebude připuštěn učitelským sborem k dalšímu studiu v druhém semestru.

§ 3. Praktická cvičení posluchačů ve vyučování konají se na cvičných školách státních ústavů učitelských a podle potřeby i na jiných veřejných školách v Praze a okolí za vedení a dozoru pedagogického ředitele nebo jím pověřeného zástupce a příslušných cvičných učitelů. Každý posluchač jest povinen účastniti se těchto cvičení podle stanoveného plánu.

§ 4. Každý posluchač jest povinen účastniti se

v obou semestrech cvičení v pedagogickém semináři a pracovatí úkoly tam uložené. Rovněž účast posluchačů na praktických cvičeních v psychologii (pokusné pedagogice) jest povinná.

§ 5. Ke zkoušce dospělosti připouštějí se toliko posluchači státní pedagogické akademie v Praze, kteří celý rok řádně konali studia na této akademii. Přihlášky ke zkoušce dospělosti podávají se ve lhůtě stanovené ředitelstvím akademie. Rozhoduje o nich učitelský sbor akademie.

§ 6. Zkouška dospělosti se koná před zkušební komisí, jmenovanou ministerstvem školství a národní osvěty pro pedagogickou akademii. Předsedu zkušební komise stanoví ministr školství a národní osvěty.

§ 7. Zkoušky učitelské dospělosti konají posluchači ze všech předmětů, jimž se na akademii vyučuje. Z předmětů, kterým se posluchač povinně učil v přibližně stejném rozsahu na střední škole, je od zkoušky osvobozen.

§ 8. Zkouška se skládá:

1. ze zkoušky písemné,
2. z praktického výstupu,
3. ze zkoušek předběžných,

4. z ústní zkoušky dospělosti v hlavním zkušebním období.

§ 9. Zkoušky ad 1., 2. a 3. se konají nejdéle v druhé polovině května pořádkem stanoveným ředitelstvím akademie. Ústní zkoušky se konají v červnu před zkušební komisí.

§ 10. Písemná zkouška se koná z pedagogiky, čítajíc v to filosofii, psychologii, obecnou didaktiku a školské zákony. Trvá 4 hodiny, témata písemné zkoušky navrhuje příslušní docenti a schvaluje je předseda zkušební komise, kterému je ředitelství včas zašle.

§ 11. Praktický výstup se koná na cvičné, případně na jiné obecné škole. Úkol výstupu oznamuje se kandidátovi aspoň čtyři dny před výstupem. Má-li posluchač z praktických cvičení výslední známku aspoň dobrou, může mu učitelský sbor akademie výstup prominouti.

§ 12. Předběžné zkoušky se konají z metodiky třídy elementární, z metodiky jazyka vyučovacího a počtů a z metodiky jednoho z předmětů reálních, čítajíc v to i vlastivědu a občanskou nauku a výchovu, a z jedné dovednosti (kreslení, psaní, zpěvu a tělocviku). Zkušební komise za předsednictví ředitelova určí nejdéle týden před zkouškou jeden předmět reální a jednu dovednost, z jejichž metodiky kandidát má býti zkoušen, a ihned mu to oznámí. Předběžné zkoušky z metodiky počtů a měřictví, jazyka vyučovacího a třídy elementární mohou posluchači vykonati již koncem prvního neb počátkem druhého semestru.

Kromě metodik konají se předběžné zkoušky z těchto předmětů: ze školní zdravotvedy, z polního hospodářství (povinné jen pro muže), z všeobecné nauky o hudbě a zpěvu, ze hry na housle, ze psaní, z kreslení, z tělocviku, z ženských ručních prací (povinné jen pro ženy). Kromě toho mohou posluchači vykonati ještě předběžné zkoušky z nauky o výchově dětí úchylných a z ručních prací chlapeckých; zkoušky z těchto předmětů jsou nepovinné.

Posluchači, kteří mají na vysvědčení z nejvyšší třídy střední školy z kreslení a tělocviku jako povinného předmětu známku aspoň dostatečnou, jsou od zkoušky z těchto předmětů osvobozeni (§ 7).

§ 13. Ústní zkouška dospělosti v hlavním období se koná:

1. z pedagogiky,
2. z mluvnice vyučovacího jazyka.

Posluchači, kteří se neučili v nejvyšší třídě střední školy němčině jako povinnému předmětu, jsou povinni konati též ústní zkoušku z němčiny, při níž mají prokázati, že znají základy německé mluvnice a dovedou překládati nepřilíš obtížné úryvky německých spisů a vyjádřiti jejich obsah. Znalost německé literatury se při zkoušce nežádá.

Zkouška z pedagogiky se vztahuje na dějiny pedagogiky a na obecnou pedagogiku, čítajíc v to i filosofii, psychologii, obecnou didaktiku a školní zákony.

Z mluvnice vyučovacího jazyka se žádá, aby kandidát ovládal mluvnickou soustavu a dovedl odůvodnit a vyložit mluvnické tvary ve škole vykládané.

Ústní zkouška u jednoho kandidáta trvá celkem hodinu. Při zkoušce má kandidát prokázat, že nabyl takového vzdělání, jehož jest potřebí k úspěšnému vykonávání učitelského povolání na obecných školách. Přihlíží se především k celkové zralosti a způsobilosti kandidátově a nikoli k méněcenným podrobnostem.

§ 14. Po dokončení ústní zkoušky určí komise s konečnou platností známky z jednotlivých předmětů. Při stanovení konečné známky z pedagogiky jest přihlížeti též ke známkám ze speciálních metodik, zejména z metodiky jazyka vyučovacího a počtů.

§ 15. O výsledku každé zkoušky hlasuje komise k návrhu příslušného zkušebního komisaře. Při rovnosti hlasů rozhoduje hlas předsedův.

§ 16. Obdržel-li kandidát ve všech předmětech známku aspoň dostatečnou, dostane vysvědčení dospělosti.

Při jedné neúspěšné zkoušce z předmětů zkoušek předběžných může se kandidátovi povolit oprava po prázdninách, vyhoví-li při ústní zkoušce v hlavním období ve všech předmětech. Nevyhoví-li však při ústní zkoušce v hlavním období ještě v jednom předmětu, je reprobován. Podobně je kandidát reprobován, nevyhoví-li ve dvou předmětech předběžných zkoušek.

Kandidátovi, který při ústní zkoušce v hlavním období nevyhověl v jednom předmětu, ale při předběžných zkouškách obstál ve všech předmětech, může komise povolit opravnou zkoušku po prázdninách. Neobstál-li kandidát při ústní zkoušce v pedagogice a byla-li též jeho písemná práce v tomto předmětu nedostatečná, musí při opravné zkoušce konati též písemnou zkoušku z pedagogiky.

Nevyhoví-li kandidát ve dvou předmětech při ústní zkoušce v hlavním období, je reprobován.

Kandidát, jehož praktický výstup byl nedostatečný může býti ke zkoušce učitelské dospělosti znova při-

puštěn teprve v nejbližším hlavním zkušebním období.

Vysvědčení dospělosti s vyznamenáním lze přiznati je těm kandidátům, kteří byli na střední škole uznáni dospělými s vyznamenáním, obdrželi v pedagogice, školní praxi a mluvnici vyučovacího jazyka známku aspoň chvalitebnou a v žádném povinném předměte nižší než dobrou a u nichž celkový počet známek dobrých z povinných předmětů je aspoň o jednu převýšen známkami výbornými, nebo kteří obdrží aspoň z jednoho povinného předmětu známku výbornou a z ostatních chvalitebnou.

§ 17. Vysvědčení učitelské dospělosti, vydaná zkušební komisí, mají takovou platnost, jako vysvědčení dospělosti na učitelských ústavech (§ 38. říš. zákona škol. 1869/62 ř. z. ve znění zákona 1883/53 ř. z.).

§ 18. Zkušební taxa jest 100 Kč a musí býti zaplacená před písemnou zkouškou dospělosti. Od taxy se nikdo neosvobozuje. Taxa se rozdělí mezi členy zkušební komise tak, že po dvou dílech připadne pedagogickému řediteli, administrativnímu řediteli a za opravu písemné práce, po jednom díle každému zkušebnímu komisaři za každý jeho předmět. Zkouška z kreslení a psaní se hodnotí jedním dílem.

§ 19. Vzorec vysvědčení učitelské dospělosti.

§ 20. Ve všech věcech, pokud nebyly stanoveny tímto řádem, jest se vůbec řídití platnými předpisy o zkouškách učitelské dospělosti pro obecné školy.

§ 21. Slovem posluchač (kandidát) rozumí se také posluchačka (kandidátka).

Ale při tom zůstávají učitelské ústavy v plné platnosti a zároveň projevují se snahy reformovati je. Profesori učitelských ústavů navrhnou rozšířiti učitelský ústav o rok, zlepšiti jeho všeobecné vzdělávací osnovy tak, aby odpovídaly vzdělání středoškolskému a prohloubiti i vzdělání pedagogické. Učitelské ústavy byly přizpůsobeny v r. 1926 novým maturitním předpisům pro střední školy, zavedením němčiny, německého stát-

ního jazyka při zkouškách dospělosti. Jenom tyto předpisy upraveny r. 1930 opět v souvislosti s reformou zkoušek dospělosti na střední škole.

67. *Nový školní a vyučovací řád.* V ministerstvu školství a národní osvěty byla vypracována studie k novému školnímu a vyučovacímu řádu. Potřeba nového školního řádu se pociťuje všeobecně, neboť od 29. září 1905, kdy byl vydán nynější řád školní a vyučovací, změnily se poměry v našich školách nesmírně. Avšak novou studii, kterou ministerstvo předložilo k posouzení komisi odborníků, není možno pokládati dosud za dílo definitivní, neboť úsudky odborníků se rozcházejí.

Nový návrh je dílo velmi obsáhlé, čítající 600 paragrafů. Jsou v něm uvedena ustanovení různých zákonů, vládních nařízení a ministerských výnosů; tak jsou v něm obsažena zejména některá ustanovení říšského zákona o školách obecných (§§ 6, 8, 53), zemského zák. č. 22/1870 (§§ 4, 9, 10, 20—25), zákona č. 226/22 (§§ 1, 3, 5, 9, 11), zákona čís. 189/19 (§ 9), vládního nařízení č. 64/1925 (§§ 1, 3, 5, 8, 11—15), ministerského nařiz. z 13./3. 1888 čís. 40 (§§ 5, 14, 18, 20, 22, 23, 25, 26, 28), výnosu mšano z 15./5. 1925 (§§ 13—17, 22, 29), z pragmatiky (vlád. nař. č. 162/28 §§ 20—30, 32—35, 41, 137).

Pokud se týče ustanovení o vnitřním uspořádání škol, přejímá nový návrh většinu předpisů z dosavadního školního a vyučovacího řádu. Z odchýlných ustanovení zaslouží pozornosti zvláště tato:

Učitelstvu v § 321 se nařizuje dozor i v poledních přestávkách, v § 240 se ukládá učitelstvu dozor nad tím, aby děti nekupovaly necudné publikace i aby obchodníci takové věci neměli ve výloze. Mladšímu učitelstvu se v § 348 doporučuje, pokud se týče může býti představeným nařízeno, aby se na vyučování připravovalo písemně.

Mezi přípustnými školními tresty je vynechán trest vyloučení žáka ze školy.

§ 300 stanoví 7 konferencí ročně místo nynějších 10, zavedení skupin v mezích tříd pro některé předměty, trvání zápisu jen 2 dny a p.

Nový je oddíl VII. o školní výchově tělesné a mravní. V části o tělesné výchově se uvádějí požadavky, aby žáci byli chráněni před vlivy, které by jim škodily na zdraví, aby tělesný rozvoj byl podporován zdravotními zařízeními ve škole, aby byla konána tělesná cvičení, aby žáci byli poučováni o správné životosprávě.

Mluví se tam o školních lékařích, o zařízení školy, o nábytku, knihovně, čistotě, větrání, o dětech nedoslýchavých, o pohlavním dospívání dětí, o onanii, o kouření a alkoholismu, o nebezpečí ohně, o nakažlivých nemocích, očkování a pojištění proti úrazu.

V části o mravní výchově zvláště zajímají ustanovení o styku školy s rodinou. Tu se doporučují spolky rodičů a zřizují se rodičovské rady.

Při třídění žáků má se užívati těchto známek: Prospěch: 1. výborný, 2. chvalitebný, 3. dobrý, 4. dostatečný, 5. nedostatečný. Chování: 1. bezúhonné, 2. uspokojivé, 3. neuspokojivé. Pilnost: 1. vytrvalá, 2. uspokojivá, 3. nepatrná. Úprava má 4 stupně. Pilnost se má známkovati, ač je dnes všeobecné přesvědčení, že by lépe bylo jí neklasifikovati. Zprávy i na obecné škole se mají vydávati dvakrát do roka.

Novinkou je ustanovení, že učitelům je dovoleno, aby hospitovali u jiných učitelů (se souhlasem vyučujícího a správce školy). Mladším učitelům může správce školy takové hospitace naříditi.

68. Trestní soudnictví nad mládeží bylo nově normováno zákonem ze dne 11. března 1931, č. 48 Sb. z. a n. Zákon tento nabyl účinnosti šest měsíců po svém vyhlášení, t. j. dnem 1. října 1931. Tímto zákonem nahrazeny zastaralé normy práva trestního, hmotného i procesního a byl učiněn důležitý krok k boji proti zločinnosti, neboť zákon se snaží zameziti zavčas další asociální vý-

vin u jedince, který již v raném věku se dopustil poklesku proti právnímu řádu. Jest prováděn vl. nař. ze dne 11. prosince 1931, čís. 195 Sb. z. a n.*)

Zákon vymezuje předně rozdíl mladistvých a nedospělých. Nedospělí, t. j. osoby, které v době spáchání činu nedovršily 14 let, nejsou podle trestních zákonů odpovědny, a dopustí-li se nedospělý trestného činu, má rozhodnouti poručenský soud o způsobu pokárání nebo změně výchovy buď v jiné rodině, nebo v ústavu léčebném či výchovném, případně může naříditi ochranný dozor nebo výchovu, aby bylo zamezeno hroící zpustnutí neb zjednána náprava dítěte. Osobám, kterým náleží pečovati o nedospělého, může soud v takovém případě udělit napomenutí.

Za mladistvé označuje zákon osoby, které v době spáchaného činu dovršily čtrnáctý, ale nedokonaly osmnáctého roku svého věku, ale i takové osoby, které pro značnou zaostalost nemohly v době spáchání činu rozpoznati jeho bezprávnost nebo řídití své jednání podle správného poznání. Osoby tyto odpovídají podle trestních zákonů, avšak tento zákon co do trestního řízení a trestání těchto mladistvých stanoví odchylky.

Již i sám trestný čin mladistvého nemá nésti obvyklého názvu zločinu, přečinu či přestupku a má se nazývati proviněním. Soudu pak jest ponechána značná volnost co do stanovení trestu nad mladistvými. Soud může při vynesení odsuzujícího rozsudku od potrestání vůbec upustiti neb odsouditi k trestu podmíněně či nepodmíněně, naproti tomu však i při osvobozujícím rozsudku může učiniti některá výchovná neb léčebná opatření k zlepšení výchovy neb nápravě mladistvého.

Na místo trestu smrti nebo trestu na svobodě, stanoveného trestními zákony, uloží se mladistvému trest zavření bez jakéhokoliv zstření. V § 8. se praví: Na místo trestu smrti nebo trestu na svobodě, stanoveného trestními zákony, uloží se mladistvému trest zavření bez jakéhokoliv zstření. Závisí-li užití některých zákonných ustanovení na druhu trestu na svobodě, rozhoduje druh trestu, který na čin stanoví zákony trestní.

*) O trestním soudnictví nad mládeží vyšla publikace prof. dr. *Aug. Miřičky* a v. o. r. *JUDr. O. Scholze*.

Hořejší a dolejší hranice sazby dočasných trestů na svobodě, stanovené trestními zákony, se snižují na polovici; hořejší hranice snížené sazby však nesmí činiti více než 5 let a dolejší ne více než 1 rok. Stanoví-li trestní zákony na trestní čin trest smrti nebo doživotní ztráty svobody, uloží se trest zavřením mezi jedním až desíti lety, a byl-li vinník v době trestného činu starší než 16 let, mezi dvěma až patnácti lety. Snížení trestu pod uvedené dolejší hranice je nepřípustné.

Podle § 10. nenastávají následky odsouzení stanovené trestními nebo jinými zákony při odsouzení za čin spáchaný ve věku mladistvém. Rovněž uveřejnění rozsudku proti mladistvým může býti nařízeno jen výjimečně, pokud jím má býti poskytnuto zadostiučinění osobě soukromé.

Ochranný dozor může soud naříditi, uzná-li pro mladistvého za prospěšné, aby bylo dozíráno na jeho výchovu. Tento ochranný dozor může trvati až do 21. roku a může býti změněn v případě potřeby v ochrannou výchovu. Ochranná výchova má nahraditi nedostatek řádné výchovy ve vlastní rodině mladistvého neb v rodině k tomu způsobilé a ochotné, nebo ve výchovně.

Trest zavření do 6 měsíců má se konati ve věznicích krajského soudu, zvláště k tomu určených, případně v některé výchovně, a to pravidlem tehdy, má-li býti vykonán na osobě, která byla dána do výchovny, neb má-li po trestu zavření následovati ochranná výchova v ústavě. Trest zavření, delší než 6 měsíců, se vykonává v polepšovně. Při výkonu trestu zavření má se dbáti toho, aby vězňové byli užitečně zaměstnáni s ohledem na jejich budoucí povolání, a má se pečovati o jejich výchovu tělesnou i duševní. Má býti zabráněno styku mezi mladistvými trestanci a vyšetřovanci, pokud trest zavření se děje ve věznici a trest zavření má se dítí samovazbou pouze výjimečně a za souhlasu ústavního lékaře.

Výkon trestu zavření děje se pod zvláště zákonem stanoveným dozorem, a to jednak osobou zvláště k tomu stanoveného soudce a přísedících, kteří musí míti způsobilost k úřadu porotce a vedle toho musí býti znalí sociální péče o mládež.

Dále obsahuje zákon důležitá ustanovení co do vězňů úchylných tělesnými nebo duševními vadami a co do péče o propuštěné. Představený polepšovny má před propuštěním mladistvého vězně v dohodě s dozorčí radou nebo s jejím členem k tomu určeným a po slyšení zákonného zástupce vězněva učiniti zavčas vhodné kroky, aby propuštěný byl na svobodě vhodně umístěn. Nebylo-li by mu možno takové opatření učiniti, může na kratší čas vězně v polepšovně ponechat, je-li pravděpodobné, že se zlepší naděje na jeho opatření, a když by bylo nebezpečí, že by se mladistvý znovu octl na scestí.

V hlavě druhé obsahuje citovaný zákon o trestním řízení proti mladistvým. Příslušnost porotního a kmetského soudu jest zpravidla vyloučena a na místo nich nastupuje senát mládeže. V senátě mládeže zasedají dva soudcové z povolání, z nichž jeden předsedá a jeden je jako přísedící. Ve věcech, které by jinak náležely před porotu, rozhoduje senát mládeže, v němž zasedají vedle dvou soudců z povolání dva přísedící. Soudci mládeže mají býti stanoveni, kdo svými vlastnostmi a svojí povahou se pro tento úřad zvláště hodí, při jejich ustanovení má býti přihlédnuto k jejich vzdělání odbornému, nemají býti bez naléhavé potřeby měněni. Přísedící mají míti znalosti sociální péče o mládež vedle způsobilosti k úřadu porotce, jak již výše poznamenáno, vykonávají při nastupování svého úřadu zvláštní slib do rukou presidenta soudu a jsou stanoveni na dobu 4 let. Vrchní prokurátor stanoví také zvláštního žalobce mládeže.

Z důležitých ustanovení, která citovaný zákon dále obsahuje, nutno uvést ještě alespoň ustanovení o zjištění poměrů mladistvého, což jest důležité pro posouzení, jakého opatření k potrestání neb výchově provinilce soud má užít, dále stihání pro neoprávněné uveřejnění zprávy o trestném činu mladistvého nebo zprávy z trestního řízení proti mladistvému, nebo uveřejnění podobizny takového provinilce. Osoby, které úmyslně nebo z hrubé nedbalosti poruší svoji povinnost pečovati o osobu mladší 18 let, takže je vydána nebezpečí zpustnutí, mají býti k návrhu poručenského soudu potrestány pro přestupek.

E. K programu reformy obecné školy.

69. Poznámky k programu reformy obecné školy. — 70. Potřeba náboženské výchovy. — 71. Přehled organizace školy, navrhovaný Pedagogickou správou školskou.

69. Ministerská reformní komise vypracovala návrh zásad reformy obecné školy, který má název: »*Poznámky k programu reformy obecné školy*«. Obsahuje:

I. O r g a n i s a c e š k o l y. Návrh zákona o újezd-
ních školách měštanských s povinnou docházkou školní
naznačuje i vývoj školské organizace *k typu školy prvního stupně* pro žactvo 6.—9. školního roku. Dosavadní
dělení žactva 1.—5. školního roku ve dva stupně, nižší
se žactvem 1. a 2. školního roku a střední se žactvem
3.—5. školního roku, není jednak přesné, protože na
málotřídních školách žactvo třetího školního roku za-
řazujeme do nižšího stupně, jednak prakticky nic ne-
znamená. Není žádného organizačního ani metodické-
ho dělítky mezi nižším a středním stupněm. V tomto
dělení zapomnělo se, že skutečným nižším stupněm na
našich obecných školách je jen žactvo 1. škol. roku, které
všude tvoří samostatné oddělení a metodicky je přesně
vyhraněným stupněm. Dnes se cítí ale potřeba, prodlou-
žiti tento skutečný jednoroční stupeň školní o další rok,
řaditi do nižšího stupně žactvo 1. a 2. školního roku
s úkolem, který dnes má přibližně první školní rok. Věc-
ně nebude proti tomu námitek, avšak na málotřídních
školách byly by potíže organizační. Kterak je překonat?

Pokud zůstává žactvo 6.—8. školního roku v obec-
né škole, musí se řešit úkol tohoto stupně u srovnání s
úkolem školy měštanské, neboť jde o žactvo téhož
věku.

Dnešní organizace školství a učebné osnovy pro-
vádějí uměle diferenciaci žactva *diferenciací škol*. Pro
žactvo téhož věku a téhož nadání máme *různé kategorie
škol*, školy jednotřídní až osmitřídní. Podle kategorie
předpisovaly učebné osnovy témuž žactvu různou učeb-
nou látku a jednotlivé školy podle své kategorie mají

různý úkol, neboť se počítá vlastně jen doba přímého vyučování. Jde tu o umělé odstupňování škol ve formě různé organizace škol. Je oprávněné, předpisovati málotřídním školám nižší úkol, než školám více třídním? Ne-li, jak dostati školství málotřídní na úroveň školství více třídního aspoň v prvních pěti školních letech?

Zřizováním měšťanských škol dospívá se k jakési konsolidaci školství v rozsahu 6. až 8. školního roku školní docházky. Povinná docházka do školy měšťanské povede jistě k diferenciaci žactva měšťanské školy, k vytváření *zkrácených měšťanských škol*, případně k organizaci *závěrečných tříd*.

Teoreticky mělo by se uvažovati i o *konsolidaci školství* málotřídního. S otázkami těmi souvisí otázka určité jednotnosti obecných škol všech kategorií podle vyučovací denní a počáteční doby a organizace vyučování. Má se předpisovati též počet vyučovacích hodin žactvu všech kategorií škol? Jsme tu u *rozvrhu hodin a denní vyučovací doby*. Patří sem otázka *denní docházky školní, celodenního vyučování, jednoduché a zjednodušené frekvence, feriálního dne v týdnu, otázka prázdnin a j.* Běží-li o denní vyučovací dobu, je třeba řešiti *počátek dopoledního vyučování*, otázku *volitelnosti předmětů, volných hodin, vyučování náboženství a pod.* A při tom jde i o otázku *odpovědnosti učitelovy* za kázeň a zdraví žactva. Sem můžeme ještě řaditi otázku *exkursí, vycházek, vyučování v přírodě, škol lesních na volném vzduchu, eubiotické výchovy a pod.*

Otázka *klasifikace žactva* souvisí s otázkou výchovy a vyučování v obecné škole. Má-li býti obecná škola institucí převážně výchovnou, jak klasifikovati pak žactvo? Jakou hodnotu má klasifikace na nižším a středním stupni obecné školy, co klasifikovat? Jaké důsledky má míti klasifikace pro žákův postup? Má se klasifikovati pilnost žákova a mravné chování jeho? S technické stránky můžeme požadovati klasifikování číslicemi; slovy nebo v procentech.

Jde tu o *vysvědčení školní*. Nebude jistě námitek, aby na obecné škole odpadlo vydávati čtvrtletně školní

zprávy, postačí zpráva dvakrát do roka. I forma vysvědčení a školní zprávy je důležitá. Má se setrvať při dnešní formě, nebo se má vysvědčení nahradit popisem? Má býti tento popis nebo vysvědčení jednotný pro celou dobu školní docházky?

S klasifikací souvisí otázka *propadávání žactva* a s touto otázka učebných metod a vnitřní diferenciac žactva, tedy požadavek *tříd a škol pro děti trvale slabé*, třída škol *pomocných, podpůrných*, organizace oddělení pro žactvo, které přechodně nenavštěvovalo školu a p. Můžeme zde uvažovati o *skupinovém vyučování žactva*, o *vyučování v odděleních*, o *samoučení*, dále o zkoušení *ústním i písemném*, o domácích úlohách a mimoškolní práci žactva vůbec a pod. Jde tu o *problém vyučování hromadného a o individuální výuku*. Jak individuální výkon organisovat?

II. Učebný úkol. Důležitá je otázka — *řeči*, otázka dětského slovníku, obsahu řeči a její formy. V čem je podstata t. zv. *verbalismu* dnešního vyučování a jak jej odstraniti?

V pedagogických úvahách posledních let znovu se vrací otázka *trivia* na nižším a středním stupni národní školy. Posavadní osnovy zdůrazňovaly více věcné nauky. Naproti tomu proniká dnes přesvědčení o disciplínách *trivia* jako základních disciplínách obecné školy. Lze v rámci *trivia* uskutečniti činnou školu? Jaký je poměr *trivia* k věcným naukám?

Prvouka a věcné nauky jsou nyní středem vyučování, jak máme řešiti *odstupňovanost* učebných úkolů jednotlivých disciplín věcných nauk, aby věcné nauky nebyly jen opakovacími hodinami? Jaký mají věcné nauky úkol? Naukový nebo výchovný? Pokud se jimi uskutečňuje činná škola? Pokud vedou k praktickému vzdělání žactva? Je nutné, aby věcné nauky na nižším a středním stupni byly učebným předmětem? Nebylo by lépe, aby byly pouze učebným principem a věcným základem vyučování? V tomto případě neměly by se v 1.—5. školním roce vůbec klasifikovati.

Dovednosti jsou jednak na nižším stupni pracovním principem v rámci prvouky, jednak samostatným předmětem. Mají zůstat dále jen principem na nižším stupni. Pokud je důležité dělit je i na vyšším stupni v jednotlivé složky? Nebylo by správnější, označovat je pouze jako jeden předmět — technická výchova?

Jaký je učebný a výchovný úkol učebných předmětů. Co s občanskou naukou? Má přebírat škola více úkol rodinné výchovy? Jak má zasahovat do výchovy individua rodina a jak škola? Jaký je poměr mezi rodinou a školní výchovou? Jak organisovat školní obec, aby se mohly uskutečňovat demokratické ideály? Kterými metodami pracovat? Jaký je poměr poučení — ideálů — tvoření zvyků?

III. Učebné předměty. Touha po scelování vyučování je uskutečňována v praxi nižšího stupně prvoukou, na středním stupni vlastivědou. Dožadujeme se i jednotného vyučování, vyučování bez rozvrhu hodin děleného v časové jednotky a učebné předměty, dožadujeme se vyučování podle určitého týdenního, měsíčního a ročního plánu. Zatím se omezuje nedělené vyučování na nižší stupeň. Lze je zavádět i na střední a vyšší stupeň?

Předchůdcem jednotného vyučování byla *koncentrace*, soustředění vyučování, nyní pak uskutečňuje se soustředění často metodou *projektů*. Současně se doporučuje pouhá *korelace* v tom smyslu, aby nebylo rozporů v učebných osnovách a učebnicích, aby zde byla určitá souběžnost jednotlivých disciplín i učebné látky. Konečně uvažuje se i o omezení počtu předmětů učebných v určité době a vyučovat po určitou dobu jen jednomu nebo několika málo předmětům. Koncentrace, korelace a konsolidace dotýká se především věcných nauk a všeobecně pak jednotlivých stupňů obecné školy.

Bude třeba řešit, kdy začít se specialisací učebných předmětů, s jejich osamostatňováním. Máme tu především problém vlastivědy. Učebné osnovy stanovily prvouku a vlastivědu středisky vyučování na nižším a středním stupni. Nebylo by správnější, aby středem

všeho vyučování na všech stupních národní školy byl *jazyk mateřský*, jako nástroj myšlení? Či mají býti tímto střediskem věčné nauky?

IV. *Organisace vyučování*. Na větších pokusných školách obecných zavádí se *poloodborné vyučování* i v 1.—5. školním roce. I osnovy připouštějí a daná prakse praktikuje, že se vyučování zpěvu svě- řuje někdy ve vyšších třídách jednomu učiteli, dnes tak častěji i vyučování tělocviku a j. Jak zaváděti polo- odborné vyučování na málotřídních školách?

Záleží tu na *prostředí*. Otázka prostředí s didak- tického hlediště je nyní v popředí. Řeší se, do jaké míry má vyučování vyrůstat z prostředí, ve kterých před- mětech a na kterých stupních. Jak se naopak dají apli- kovati všeobecné ideje v daném prostředí?

V našich poměrech stanoví se, na př. v prvouce, *typy dětí různých prostředí*, didakticky prozatím přede- vším typ dítěte venkovského a typ dítěte městského. Jak v tomto směru mají se didaktika a učební osnovy spe- cialisovati? Spadá sem otázka situační metody ve vy- učování.

Velmi složitá je otázka *odstupňování učební látky*. Rozeznáváme *odstupňování horizontální*, kdy podle nadání žákovia stanovíme pro týž stupeň a věk osnovy maximální, normální a minimální, a dále *odstupňování vertikální*, kdy rozdělujeme učebnou látku do jednotli- vých let podle určitých zsad. Tu jde zase o *psycholo- gické odstupňování* učební látky podle duševního vý- voje a stavu dítek anebo o *odstupňování podle zásad objektivních*, kdy vycházíme z ideí a z látky. Je možné obojí odstupňování v předmětech trivia? Jde tu o otázku *metody postupné a metody cyklické*, pokud se jich dá používat v předmětech trivia, věcných nauk i doved- nosti a kterak pak učivo osnovati.

O *pracovních metodách* se pracovalo v posledním čtvrtstoletí a byl to v tisku všeobecný požadavek česko- slovenského učitelstva. Jde tu o princip učení a práce, učení prací nebo napodobováním a nasloucháním

Otázka *samoučení* zajímá učitelstvo málotřídních škol i jeho otázka *nepřímého vyučování*. Jak reformovati nepřímé vyučování málotřídních škol.

V současné době používá se v praxi školní více a více *učebnic*. Hledá se nový typ učebnic, *pomocné knihy žákovy, příručních knih, typ žákovských knihoven, doplňkové četby žákovské atd.* Zkušeností je zatím asi málo, zato jsou dnes již zkušenosti s učebnicemi na obecných školách. Jaké?

S učebnicemi souvisí otázka *učebných pomůcek*, jejich *normalisace a standardisace*. Jde o to, stanoviti nezbytně nutné pomůcky pro každou školu a o jejich typ. Mají to býti pomůcky pracovní nebo jen demonstrační?

Patří sem dále *otázka písemných prací* žákovských. Mohou býti *cvičné* pro žactvo, *orientační* pro učitele a pedagogický dozor. Je třeba stanoviti jejich počet, nebo přenechati učiteli na vůli, pracovati je podle potřeby žactva?

I *oprava žákovských prací* velmi interesuje dnes učitelstvo. Dnes je opravování písemných prací žákovských více jen přehlížením v duchu zvláštního druhu dozoru. Oprava by měla býti především *měřením* výsledků práce. Je třeba opravovati všechny písemné práce nebo jen některé? Konečně jde tu o formát papíru, formu písemných prací a liniaturu.

V. O t á z k a k i n a a r o z h l a s u je více otázkou vybavení školy potřebnými přístroji a otázkou centrální organisace rozhlasu, produkce filmů a pod.

VI. V ý p r a v a š k o l y. Jak má býti vybudována a vypravena škola pracovní, školy pro jednotlivé kategorie škol. Třeba se rozhodnouti mezi typem speciálních pracoven pro jednotlivé předměty. Typ pracovní školy řeší se učebnými metodami, osnovami, pohyblivým nábytkem, vybavením pracovny atd. Nebylo by vhodnější uložiti pomůcky v pracovnách k tomu účelně zařízených? Je třeba řešit zdravotní stránku školních budov. K výpravě škol patří i školní zahrada, pokusné

pole, tělocvična (s náradím či bez něho?), shromažďovací síň, kabinety a pod.

VII. Zdravotní a sociální péče o žactvo. Čeho by bylo potřebí nejnutněji v tomto směru a co se dá za dnešních poměrů a v nejbližší budoucnosti žádat a dosáhnout? Otázka tato zapadá do celkové státní a veřejné sociální péče.

VIII. Administrativa a dozor. Otázky tyto jsou učitelským tiskem a veřejností propracovanější než otázky dřívější a mínění jednotnější. Z důležitějších otázek uvádíme: žádáme kolegiální sbor s volitelným vůdcem nebo definitivní dosazování ředitelů škol dosavadním způsobem? Pedagogický dozor je jen kontrolním orgánem nebo i iniciativním činitelem? Je inspektor dozorce nebo pedagogický vůdce v okrese? Pokud se má inspektor a může uplatniti jako kritik školní práce, posuzovatel, který hodnotí výsledky. Jak hodnotiti objektivně učitelovu práci a učitelovo působení. Patří sem i otázka trvalého nebo zatímního ustanovování okresních školních inspektorů.

»Poznámky k programu reformy obecné školy« byly dány učitelstvu, aby je prostudovalo a podalo své návrhy.

70. Škola celým svým působením musí podporovati tělesný i duševní vývoj dítěte. Tělesné i duševní zdraví člověka je nemyslitelné bez ukázněnosti a mravnosti, která jediné v náboženství má svoji přirozenou základnu. Humanita nestačí, je třeba náboženské výchovy, aby žák odcházející ze školy byl schopen další sebevýchovy v duchu kulturním. Proto ve školské reformě musí býti poskytnuta možnost nejen náboženské výuce, ale také pravé náboženské výchově. Neboť od tohoto požadavku nemůže ustoupiti právě tak věřící katolík, jako opravdový evangelík nebo člen kterékoliv náboženské společnosti. Každá výchova jiná je vratká, nespolehlivá, jakmile se chce obejít bez náboženských základů a motivů. Ne rozluka církve a školy, nýbrž přátelská spolupráce.

Přehled navrhované organizace školy:

Fysický věk:																					
4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22			
Školní roky:																					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17				
Škola povinná:																					
Škola mateřská	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3										
	Obecná škola				Jednotná nižší škola střední (Komenium)				Školy pokračovací a lidové			Vysoké školy lidové Vysoké školy									
									Vyšší školy lidové												
									Nižší školy odborné												
									1	2	3										4
									Vyšší školy odborné												
Školy střední různého typu			Pedagogická akademie																		
										Vysoká škola pedagogická (odborná)											

71. Jak si představuje organizaci nové jednotné školy Pedagogická správa školská, ukazuje shora uvedený přehled. Pedagogická správa školská představuje si jednotu školství, jež se má projevit ve vnější organizaci účelně seskupených jednotlivých typů škol tak, aby byl usnadněn přechod z typu do typu, tedy organizaci školy v podstatě asi tak provedenou, jak ji provedla nebo provádí Vídeň, při čemž ponechává otázku, zdali škola obecná má býti čtyřtřídní nebo pětiletá,

otevřenou v předpokladu, že si hospodářské poměry velmi brzy vynutí rozšíření školní povinnosti do 15 let, protože bude třeba z hospodářského života odssávat mladé pracovníky, a také proto, že stále pokračující technika hospodářského a průmyslového života (a celková civilisace) bude potřebovat pracovníků vyspělejších.

Při tom jednotkou školy zůstane třída, jež, *pokud není uměle do ní vybíráno žactvo* a pokud vyrůstá z *přiměřeného škol. obvodu*, je přirozenou miniaturou školního okolí, lepší ještě o to, že jsou tu děti stejného fyzického stáří.

Celý náklad na školy národní (zahrnující mezi ně i na 2.500 mateřských škol) můžeme zaokrouhleně vyjádřiti číslicí 2.5 *miliardy Kč* v r. 1931. Rozložíme-li jednotlivé položky, nese země Česká náklad v částce 911,916.200 Kč, země Moravskoslezská 478,418.144 Kč, země Slovenská jen na školy národní 28,560.000 Kč, Podkarpatská Rus 3,452.740 Kč. Státní rozpočet vykazuje na výdajích, přímo a výlučně národnímu školství určených, částku 288,769.000 Kč, na dozor 15 mil. 840 tisíc Kč, dále výdaje investiční, a to na školství menšinové 28,000.000 Kč, na školství slovenské a podkarpatoruské 6,100.000 Kč. K těmto částkám nutno ještě připočísti věcné výdaje, které hradí v bývalých zemích historických obce a podpůrná péče obranných jednot (na př. Ústřední matice školská a j.), na Slovensku a Podkarpatské Rusi různé konfese, spolky, obce.

Prozatím, jak se zdá, veškerá reforma ztroskotá ve svém počátku o hospodářskou krizi. Nicméně k přebudování národní školy dojde, ale kéž se tak stane na prospěch dítěte!

F. Národní školství v zemi Slovenské.

72. Ratio educationis z r. 1777 a 1806. — Systema scholarum z r. 1845. — 73. Zákonný článek XXXVIII. z r. 1868. — Zákon Apponyiův.

72. Národní školství na Slovensku se vyvíjelo na jiném základě, než v zemích koruny České. Základem

školství v bývalých Uhrách byla r. 1777 vydaná »*Ratio educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*«, autory byli Josef Urményi, maďarský dvorní rada kancelářský, Daniel Tersztyánszky, vídeňský dvorní kamerální archivář, a Pavel Makó, jesuitský profesor na Theresianu. Byl to první pokus o organizaci školství.

»Ratio« rozděluje školy na

1. vesnické (pagorum) s jedním učitelem a jednou třídou na vsi,

2. maloměstské (oppidaneae) s dvěma učiteli a s 2 třídami v malém městě,

3. městské (urbanae) s třemi učiteli a s 3. třídami ve větším městě.

Zřízeno 9 okresů školních, v jehož čele stál škol-dozorce. V každém okrese jedna městská škola zřízena jako schola normalis s preparandií pro učitele. Ratio přirčila povinnost udržování národních škol obcím, ale i při tom měly národní školy konfesijní ráz.

Josef II. pokusil se zavést neutrální školu s vyučovacím jazykem německým, ale před svou smrtí odvolal v té věci téměř veškerá nařízení a zemský sněm z r. 1790/91 za Leopolda II. uvedl v platnost status quo ante. Druhá Ratio educationis z r. 1806 císaře Františka šla ještě dále a zaváděla pěstování maďarštiny vedle latiny a na místo němčiny. Toto školské nařízení vstoupilo v život na základě *majestátního práva*, bez souhlasu zemského sněmu a tak ani neodpovídalo přáním národa, jenž je přijal s antipatií.

Druhá Ratio zůstala v platnosti až do r. 1845. Mezitím na zemských sněmech stavy zemské ustavičně usilují o větší uplatnění maďarského jazyka a uzakonnují různá příznivá usnesení, hlavně pokud se týkají pěstování maďarštiny. Tak na sněmech z roku 1807, 1811, 1825—27, kterýžto poslední svým zák. článkem VIII. 1827 deleguje také výbor tím, aby — dílo Urményiovy komise superarbitrovav — příštímu sněmu předložil svá dobrá zdání, vztahující se na veřejné vyučování. Konečně bylo vydáno r. 1845 Ferdinandem V. »*Systema scholarum*«, respektive »Pravidla elementárních škol uherských« (Magyarország elemi-

tanodáinak szabályzata»), která zavedla mnoho modifikací, ale protože ještě i tentokráte nadarmo žádáno na sněmech, aby otázky školství nebyly rezervovány majestátnímu právu, nýbrž aby byly konstitučně vřazeny do oboru zákonodárského, jest pochopitelné, že úřady protestovaly i proti těmto pravidlům a odepřely jejich exekuci.

73. R. 1848 ústava přeměnila se v konstituční. V tom by se byla naskytla příležitost a možnost, aby veřejné školství bylo upraveno konstituční cestou, zákonodárstvím, kdyby to nebylo bývalo překaženo okolnostmi nepříznivě se utvářejícími. *Baron Josef Eötvös*, ministr kultu a vyučování, vypracoval a zemský sněm také přijal návrh zákona o národním školství, jenž ostatně obsahoval jen rámec a hlavní zásady uspořádání školství. Ale liberálnímu Eötvösovu návrhu zákona nedostalo se královského potvrzení.

Národní školství v Uhrách nastoupilo cestu vývoje teprve po vyrovnání z r. 1867. Teprve tehdy se uskutečnila cestou konstitučního zákonodárství — reforma, která upravovala a organisovala školství podle zásad liberálních. Tato reforma ve školství se uskutečnila v podobě zákona XXXVIII. z r. 1868, jehož autorem byl baron Josef Eötvös, po vyrovnání opět ministr kultu a vyučování, jenž znova navázal nit reformy národního školství, událostmi z r. 1848 přetrženou. Tento zákon tvoří dodnes základ národního vyučování i pro nynější Slovensko.

Celý zákonný článek má 9 hlav a 148 paragrafů:

I. Školní povinnost a svoboda vyučovací. (§§ 1—7.)

§ 1. Každý z rodičů nebo poručníků, sem počítaje i ty, v jejichž domě chlapci jakožto učni nebo domácí sluhové jsou, jsou povinni své děti nebo schovance . . . posílati do veřejné školy od dokonání 6. roku až do dokonání 12., respektive 15. roku.

II. Působnost a zřízení národních škol. (§§ 8—16.)

§ 8. Národní školy jsou: *elementární a vyšší národní školy,*)* *měšťanské školy a učitelské ústavy.*

*) Tento druh školy vedle měšťanské školy vymizel.

§ 9. Národní školy jsou buď veřejnými, anebo soukromými školami.

§ 10. Národní školy veřejné způsobem zákonem ustanoveným mohou býti zřizovány náboženskými společnostmi ve vlasti, spolky a jednotlivci, obcemi a státem.

III. Národní školy, zřízené náboženskými společnostmi. (§§ 11—15.)

§ 11. Náboženské společnosti ve všech obcích, kde bydlí jejich věřící, ze svých prostředků mohou udržovati a zřizovati veřejné národní školy...

§ 13. Každá náboženská společnost může zřizovati a udržovati také učitelské ústavy s podmínkou, aby tyto ústavy spojeny byly s cvičnou školou pro praktické vzdělání chovanců...

§ 14. Každá národní škola konfesijní stojí pod hlavním dozorem státu...

IV. Národní školy, zřízené jednotlivci a spolky. (§§ 16—22.)

§ 21.... Vynikajícím a výborným soukromým školám vláda může poskytovat mravní i hmotnou podporu.

§ 22. Naproti tomu, jestliže v těchto ústavech zařízení tohoto zákona nebudou zachovávána, anebo kdyby vláda se dověděla o nějakých mravních závadách, skrze okresní školní radu může naříditi vyšetřování a podle výsledku toho může školu zavřít; ba i v mimořádných případech může působnost školy i před skončením vyšetřování přerušiti.

V. Obecní školy národní. (§§ 23—79.)

§ 23. V obcích kde náboženské společnosti nemají národní školy, odpovídající nařízením zákona, jakož i v případech v tomto zákoně naznačených, obec jest povinna zříditi potřebné národní školy.

§ 24. Školy, které takovýmto způsobem obcemi jsou zřízeny, jsou *společné školy* pro děti obyvatel obce, bez konfesijního rozdílu.

§ 29. Hochy a dívky jest třeba vyučovati odděleně a podle možnosti ve zvláštních učebnách.

§ 31. Chudé děti dostanou knihy zdarma ze školy.

§ 38. Každá obec, která zřídí obecnou školu ve smyslu tohoto zákona, jest povinna utvořit školu v nemovitosti nebo v hotových penězích, a ten podle možnosti každoročně rozmnožovati.

§ 43. Obec . . . může si vyžádati od státu podporu . .

A. Školy elementární.

§ 44. V obcích, kde mimo věřící jedné nebo několika církví, které mají školu předpisům zákona odpovídající, jest aspoň 30 dětí školou povinných, k jiným náboženským společnostem patřících, jejichž rodiče si nepřejí užívatí jsoucích již škol konfesijních: obec jest povinna zříditi národní školu . . .

§ 48. Vyučování na národní škole elementární obsahuje dva učební běhy, a to:

1. vyučování každodenní, 6 let trvající, a
2. vyučování na škole opakovací (pokračovací), tři léta trvající.*)

§ 57. Jelikož do obecních elementárních škol mohou choditi děti všech vyznání, o vyučování náboženství a mravouce mají pečovati dotyčné náboženské společnosti . . .

§ 58. Každý chovanec svou mateřštinou má nabýti vzdělání, pokud tento jazyk jest jedním z jazyků v obci užívaných. Z tohoto důvodu v obcích jazyka smíšeného má býti takový učitel, který dovede vyučovati v řečech v obci užívaných . . .

B. Vyšší školy národní . . . (neexistují).

C. Školy měšťanské.

§ 67. Větší obce, jimž hmotné prostředky dovolují, jsou povinny místo vyšší školy národní zříditi a udržovati měšťanské školy pro obyvatele obce, bez rozdílu konfesijního.

§ 68. V měšťanských školách učební běh pro hochy jest 6 let, pro dívky 4 léta.

§ 71. Chovance a chovanky v měšťanských školách jest třeba úplně odloučiti.*)

*) Opakovací (pokračovací) škola má dnes tři větve: školu *hospodářskou* a *průmyslovou* (domácí průmysl) pro hochy, a *hospodyňskou* pro dívky.

*) V Maďarsku dodnes neexistuje koedukace.

VI. Národní školy, zřízené státem. (§ 80.)

§ 80. . . . Ministr školství má právo a úřední povinnost, kdekoliv, pokládá-li za potřebné, čistě státním nákladem zřizovati národní školy, místními okolnostmi vyžadované, které jsou organisovány způsobem v §§ 23 až 78 ustanoveným, a stojí pod dohledem rady školního okresu a školního dozorce.

VII. Ústavy ke vzdělání učitelstva. (§§ 81—115.)

a) Ústavy ke vzdělání učitelů.

§ 81. Stát na různých místech říše . . . zřizuje učitelské ústavy.

§ 82. Ústavy mají býti spojeny s cvičnými školami, ve kterých chovanci mohou býti prakticky vzděláni.

§ 87. Učebný běh na učitelském ústavu trvá 3 léta.

§ 96. Každý učitelský ústav má býti zaopatřen knihovnou, dle možnosti vybavenou odbornou literaturou, která může býti také studujícími volně užívána. Na rozmnožování knihovny bude věnován ročně určitý náklad.

b) Ústavy ke vzdělání učitelek.

§ 106. Státem budou zřízeny na různých místech říše také ústavy ke vzdělání učitelek, ve kterých . . . budou vzdělány učitelky zvláště pro dívčí třídy v měšťanských školách.

VIII. Školské úřady. (§§ 116—132.)

(Tato kapitola zák. článku pozbyla platnosti zák. čl. XXXVIII. z r. 1876.)

IX. O učitelstvu. (§§ 133—147.)

§ 133. Úřad učitelský od nynějška bude svěřen jen takovému jedinci, který v nějakém veřejném ústavě celý učebný běh navštěvoval a po složených zkouškách nabyl (kolku prostého) učitelského diplomu; neb i když nebyl na veřejném ústavě, přece obstál při zkoušce jak teoretické, tak praktické na veřejném ústavě . . .

§ 141. Učitel může býti sice zástupcem říšským, župním, městským, obecním a církevním, jakož i čle-

nem porotního soudu, ale nějaký jiný úřad vedle učitelství nesmí zastávatí...

Zák. čl. *XXVIII.* z r. 1876 o *správě národního školství* má 19 paragrafů.

§ 1. Veřejnou správu národních škol vykonává ministr kultu a veřejného vyučování a pod jeho vedením úřady a jejich správní výbory, školní dozorcí, obecní úřady a školské stolice...

§ 2. Každá župa... i s městy, jež mezi jejími hranicemi leží a samostatné správní právo mají, tvoří zvláštní školní okres, takže školní záležitosti těch měst patří do kompetence jejich správních výborů. (Město Budapešť tvořilo zvláštní školní okrsek.)

§ 9. Obecní školy národní stojí pod obcí civilní a konfesijní pod obcí náboženskou. V obci civilní i náboženské, která národní školu udržuje, volí se školská stolice, skládající se aspoň z pěti volených členů.

§ 15. Nad školami státními ministr kultu a veřejného vyučování místo školské stolice zřídí kuratoria...

Roku 1879 vynesel byl zákon o povinném vyučování maďarštině. Roku 1902 min. kultu a vyuč. Vlasie nařídil, aby se i na církevních školách vyučovalo maďarsky 18—24 hod. týdně. Pověstný zákon hr. Vojt. *Apponyiho* z r. 1907 v § 18. zák. čl. *XXVII.* z r. 1907 stanovil, že na všech školách nemaďarských má se tak vyučovat, aby nemaďarské dítě na konci 4. roku školního ovládalo maďarštinu ve slově a písmě. Duchovní, který by se provinil proti státní myšlence, mohl býti zbaven kongruy a zakázáno mu vyučování. I na jednotřídce se musilo týdně vyučovati. Apponyi chtěl tím docílit v nejkratší době pomaďarštění větve slovenské.

Nový život slovenskému školství nastal po převratě. Od r. 1922 Malým školským zákonem počato s unifikací organizace školské na Slovensku se školstvím v zemích historických. Práce tato potkává se s přemnohými obtížemi. Bylo by dobře zachovati autonomní slovenské církevní školy a vřadit je organicky do všeobecného plánu školské reformy.

G. Národní školství na Podkarpatské Rusi.

Národní školství na Podkarpatské Rusi se vyvíjelo na stejných zákonných základech jako na Slovensku, totiž na čl. XXXVIII. z r. 1868, ale úrovně slovenské nebylo dosaženo. Hroznou spoustu v zemi zanechala válka, školy zničeny a jiné, po šest let neupravované a bez učitele, zpustly.

Do smutných a neutěšených poměrů v Podkarpatské Rusi přišla naše školská administrativa 15. září 1919. Nejprve musila opravit pobožené a rozkradené školy. Nebylo učitelstva.

Aby administrativa školská co nejlépe mohla pracovat, rozdělena byla dosud Podkarpatská Rus na 14 obvodů školních, kteréž spravují okresní školní inspektoři. Práce za dosavadního provisoria je velice nesnadná. Nejvíce starostí je tudíž s docházkou školní.

Malý školský zákon se na Podkarpatskou Rus nevztahuje. Málo potěšitelné jsou poměry na církevní škole. Učitel církevní jest zpěvákem v kostele a má za tuto službu pole, měl i dávky v naturalích, zrna, dřeva, a věřící byli povinni několik dní zdarma mu na poli pracovat. Ale dávky tyto, jimž se říkalo »koblina, rokovina, denyky« přeměněny byly na peněžitě, kteréž však věřící odmítají platiti, a tak mnohý učitel církevní jest ve smutném finančním postavení. Pozvolna, ale přece poměry školské na Podkarpatské Rusi se mění v lepší a lepší. (Viz statistickou úvahu.)

O vývoji československého školství prohlásil v rozpočtovém výboru ministr Dr. Dérer 7. listopadu 1931 kromě jiného:

»Co vykonala Československá republika na poli školství slovenského, je práce ohromná, kterou i prof Seton Watson prohlásil za zázrak. Nejhlavnějším problémem tohoto školství je stavba školních budov, jichž bude na Slovensku a v Podkarpatské Rusi zapotřebí tolik, aby v nich mohlo býti umístěno 8000 tříd. Stát sám nemůže ovšem převzít všechna břemena, také slovenské obce i země musí obětovat více na potřeby školství. Je nyní zabezpečeno 200 mil. Kč pro stavby národních škol na Slovensku, t. j. $\frac{1}{4}$ stavebního programu. O ga-

rančním zákoně se dále jedná. Také zřizování měšťanských škol na Slovensku je věnována zvýšená péče.

Velmi ožehavým problémem je *jazyková otázka na Podkarpatské Rusi*, již nelze z Prahy nadiktovati, který jazyk má pokládati za spisovný a vyučovací. Toto právo má pouze národ, kterého se to týká. Podkarpatská Rus má zabezpečenu v naší ústavě v jazykové otázce autonomii a jakmile dojde na její provedení, bude míti možnost v této věci rozhodnouti. Vláda nařídila 5 ministrům zkoumati také jazykovou otázku na Podkarpatské Rusi a určit, jak má býti řešena, přirozeně, že v tom smyslu, aby vyučovací řeč byla určována podle vůle vlastního obyvatelstva. Pokus, aby v lidových školách bylo uvedeno domácí nářečí za základ vyučování, nelze označovati jako imperialistický pokus o umělé vytvoření nějakého nového jazyka na Podkarpatské Rusi. Na tomto podkladě snad aspoň v nižších třídách budou lidové školy tamější uvedeny na pevný základ.

Místo doslovu.

První president republiky Československé T. G. MASARŮK prohlásil:

»Teď si vemte, jaký pokrok už je dnešní škola; ale jistě mnoho se dá na ní reformovat, aby vychovávala samostatné a sebevědomé lidi, lidi s kuráží do života.

Reforma školy je právě také reformou učitele, učitelů; to znamená zvyšovat jejich sociální úroveň i vzdělání...

Užbec na školu, na výchovu a vyučování by se mělo mnohem více myslet... a taky dávat mnohem více prostředků než dosud.

Úvoj školy, v tom je úvoj demokracie.«

K významným slovům presidenta Masaryka, jež nutno promyslet a domyslet, dodáváme: škola nemá dnes potřebného klidu. Nic není tak zhoubného vážné pedagogické práci jako neklid, znervosnění a honba za originalitou. Platí tu více než kdy jindy slovo KOMENSKÉHO: »Naši didaktiky začátkem a koncem budiž hledati způsob, podle něhož by školy měly méně shonu, nechuti a marné práce, avšak více klidu, potěšení a pevného výsledku!«

Nemělo by to býti zásadou všech výchovných činitelů v přátelské spolupráci na nové dráhy a cíle československé, moderní školy národní?! Jen dobrá škola může připravit šťastnou budoucnost národa.

Statistický přehled národního školství v ČSR. v letech 1918/19 a 1930/31.

Čechy, Morava a Slezsko ve škol. roce 1918/19.

Školy obecné:

československé	5.580	děti	968.506
německé	3.376	„	514.863
polské	104	„	23.808

Školy měšťanské:

československé	593	žáků	115.006
německé	388	„	64.805
polské	3	„	506

V zemi České bylo ve škol. roce 1930/31 škol:

obecných čsl.	4.361	děti	478.261
něm.	2.299	„	244.580
měšťanských čsl.	796	žáků	94.973
něm.	290	„	32.074
pomocných škol čsl.	30	„	1.595
něm.	18	„	1.103

V zemi Moravskoslezské:

obecných čsl.	2.636	děti	315.949
něm.	880	„	92.501
pol.	90	„	10.429
měšťanských čsl.	474	žáků	55.254
něm.	139	„	14.926
pol.	10	„	1.347
pomocných čsl.	22	„	1.157
něm.	6	„	310

Kromě toho jsou ještě dvě česko-něm. pomocné školy se 188 dětmi.

Slovensko ve škol. roce 1918/19.

Školy lidové:

československé	94	děti	41.600
rusínské	—	„	—
maďarské	3.084	„	179.522
německé	52	„	4.656

Školy měštanské:

československé	— .	žáků	—
rusínské	— .	"	—
maďarské	78 .	"	9.829
německé	— .	"	140

V zemi Slovenské ve škol. roce 1930/31 bylo škol:

l'ud. čsl.	2.921 . .	dětí	365.074
rus.	101 .	"	10.115
něm.	115 .	"	19.841
maďar.	725 .	"	87.846
měštanské čsl.	118 .	žáků	23.470
rus.	1 .	"	140
něm.	5 .	"	1.433
pomoc. škol čsl.	10 .	"	794
maďar.	1 .	"	79

Podkarpatská Rus:

ve škol. roce 1918/19: ve škol. roce 1930/31:

Školy obecné:

rusínské	— . .	dětí	— ;	413 .	dětí	63.287
českosloven.	— .	"	— ;	156 .	"	15.070
maďarské	893 .	"	62.860 ;	110 .	"	15.852
něm.	— .	"	— ;	15 .	"	1.449
rumun.	— . .	"	— ;	4 .	"	997
hebrejské	— .	"	— ;	4 .	"	364

Školy měštanské:

rusínské	— . .	"	— ;	16 .	žáků	2.977
českosloven.	— .	"	— ;	2 .	"	1.918
maďarské	8 . .	"	1.688 ;	*) .	"	916
pomoc. rus. školy				3 .	"	213

Sečteme-li všechno žactvo docházející do obecných a měštanských škol, dojdeme k úctyhodné číslíci 1,950.845. Průměrný počet dětí v jedné třídě školy obecné činí 41 dítě, v měštanské 31 dítě.

*) Maďarských tříd, přidělených jiným školám, jest 24 s 916 dětmi.

ŽACTVO NÁRODNÍCH ŠKOL V ČSR. PODLE VYZNÁNÍ.

(Slav z 31. října 1930.)

Katolického Evangelického Pravo- Česko- Israel. : Jiné : Bez
římského : řeckého : Českobr. : augsb. : reform. : slav. : slov. : vyznání :

A. Podle zemí:

Městanské školy:

Čechy . . .	91.585	19	4.880	1.545	36	146	14.182	697	712	13.245
Morava a Slez.	60.749	10	1.789	1.788	45	183	4.341	392	181	2.049
Slovensko .	19.233	506	49	4.429	509	14	125	2.422	35	95
Podk. Rus .	1.153	2.065	14	27	427	185	33	1.865	12	30
Celkem .	172.720	2.600	6.732	7.789	1.017	528	18.681	5.376	940	15.419

Obecné školy:

Čechy	549.629	168	22.387	9.314	188	667	67.347	4.009	3.211	65.921
Morava a Slez.	363.736	72	11.502	10.430	188	851	19.664	2.432	909	9.095
Slovensko . .	359.234	33.659	516	54.045	19.043	679	1.120	13.180	268	1.132
Podk. Rus. . .	9.219	51.095	90	214	9.960	11.256	296	14.408	155	326
Celkem .	1,281.818	84.994	34.495	74.003	29.379	13.453	88.427	34.029	4.543	76.474

ZACTVO NÁRODNÍCH SKOL V ČSR. PODLE VYZNÁNÍ. (Stav z 31. října 1930.)

	Katolického římského :	řeckého :	Českobr. :	Evangelického augsb. :	reform. :	Pravo- slav. :	Česko- slov. :	Israel. :	Jiné :	Bez vyznání :
B. V celém státě (podle vyučovacího jazyka):										
Městanské školy:										
českoslov. . .	124.893	472	6.674	4.377	290	340	18.439	2.861	535	14.177
podkarpatorus.	86	322	—	—	5	60	—	89	6	3
německý .	42.722	11	35	2.273	23	3	203	654	392	1.200
maďarský .	1.194	17	—	65	209	—	—	198	—	1
polský . .	802	—	—	537	—	—	—	1	—	7
několikérý . .	2.973	1.778	23	537	490	125	39	1.573	7	31
Celkem .	172.720	2.600	6.732	7.789	1.017	528	18.681	5.376	940	15.419

Obecné školy:

českoslov. . .	871.802	23.464	34.333	50.411	3.259	2.087	88.050	20.358	2.165	68.077
podkarpatorus.	1.445	54.079	16	12	238	11.299	—	3.819	108	47
německý .	323.558	110	78	14.999	224	17	133	3.226	2.178	7.998
maďarský .	63.798	3.783	—	2.155	23.955	20	3	3.457	51	52
polský . .	6.035	—	—	4.336	—	—	1	4	9	44
rumunský .	—	658	—	—	—	—	—	—	—	—
hebrejský .	—	—	—	—	—	—	—	364	—	—
několikérý . .	15.180	2.900	68	2.090	1.703	30	240	2.801	32	256
Celkem .	1.281.818	84.994	34.495	74.003	29.379	13.453	88.427	34.029	4.543	76.474

Od téhož autora
jsme vydali:

PIUS XI.

1929, 65 str. s 5 vyobrazeními,
cena Kč 5.50.

V »Životě« píše o této knížce
šéfredaktor dr. Doležal: ... Autor
učinil věc velmi dobrou vydáním
této publikace, formou i obsahem
dokonalé.

SVATÝ AUGUSTIN.

8°, 64 str. Kč 3.—.

... V pečlivém medailonu kreslí
prof. Hronek duchovní podobu
velikého světce-filosofa latinského
západu. Slovo autorovo je živé,
harmonicky zvlněné a tak roze-
chvívá srdce čtenářovo stejným
souzvukem, jediným hlubokým
akkordem úcty, obdivu a lásky
k sv. Augustinu...

BIBLE MALÍČKÝCH

s 12 obr. K. Schwetze Kč 12.—.

»Lid. listy«: ... Již dlouho ne-
měli jsme tak něžné knížečky.
která by se hodila těm nejmenším
za dárek pod vánoční stromek...

Podobně »Našinec«, »Hlídka«
a jiné.

LEGENDA SVATÝCH

pro školu a dům.

744 str., 365 obr., váz. Kč 30.—.

Auerova Legenda svatých znovu
vydaná se těší velké oblibě jako
vhodná krátká denní četba du-
chovní.